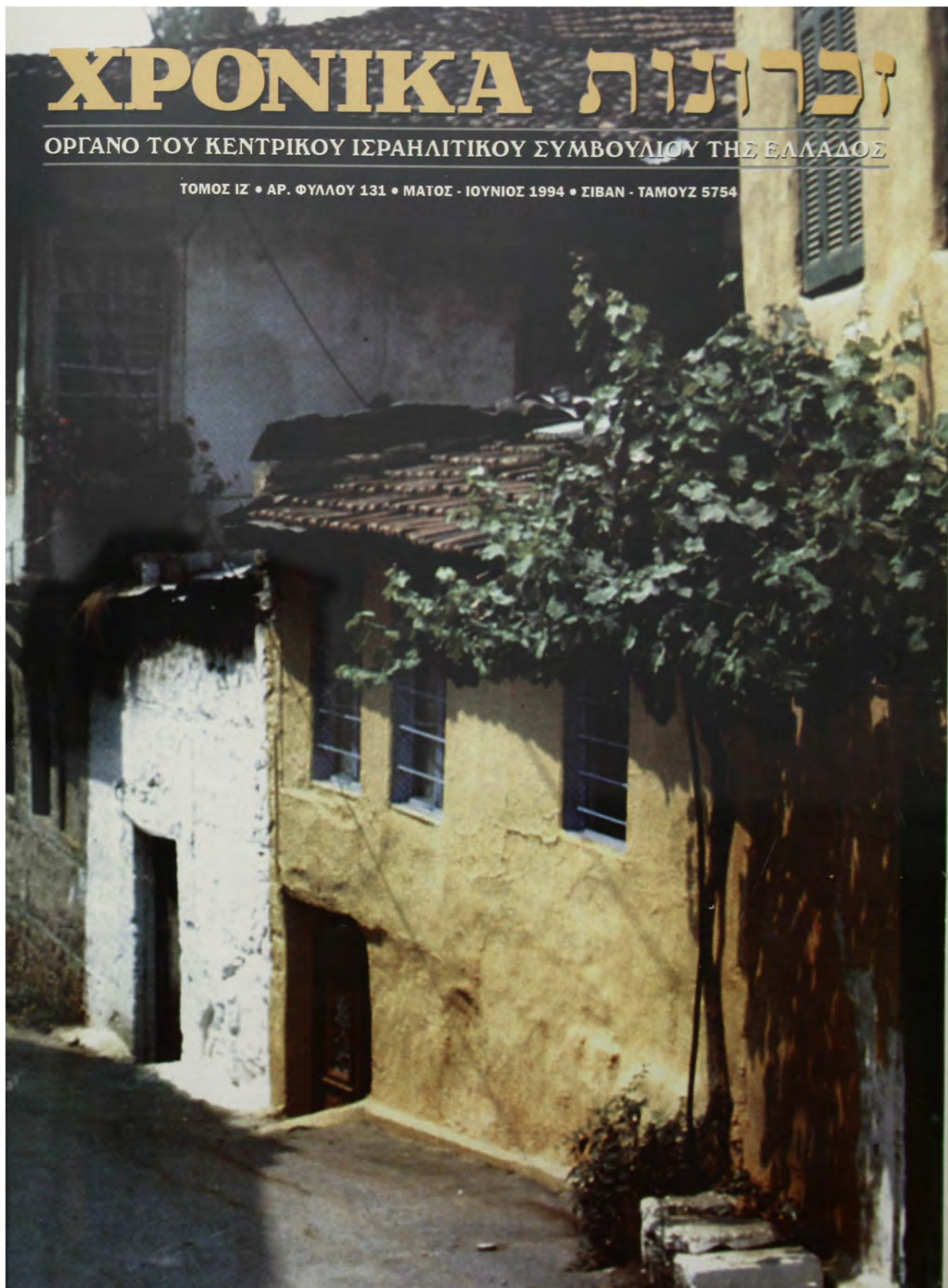

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟΜΟΣ ΙΖ • ΑΡ. ΦΥΛΛΟΥ 131 • ΜΑΤΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ 1994 • ΣΙΒΑΝ - ΤΑΜΟΥΖ 5754

«ΓΙΑ ΕΒΡΑΙΟΥΣ ΘΑ ΜΙΛΑΜΕ ΤΩΡΑ;»

Του κ. ΔΗΜΗΤΡΗ ΧΑΡΙΤΟΥ

Επιτέλους, μέσα στις «υποχρεώσεις» και της σύγχρονης τέχνης – αν βέβαια δεχθούμε ότι περιέχονται και τέτοιοι όροι στις προϋποθέσεις της – είναι να βγάξει από τον άνθρωπο τα, αναποφεύκτως εν υπνώσει, καλύτερα κομμάτια του μέσα του κόσμου. Δεν είναι ντροπή να επιζητάμε από τους σκοπούς και την ηθική σκοπιμότητα, όχι τις εκδοχές του αφελούς διδασκισμού αλλά από τα μέσα και τις δυνατότητες της τέχνης, της οποίας ο αριστοτελικός ορισμός είναι παντοτινά σύγχρονος, ακλόνητος στην οριστικότητά του.

Δεν είναι ντροπή, είναι αντίθετα κατανοητό, που ένας εβραϊκής καταγωγής Αμερικανός σκηνοθέτης, που κάθε άλλο παρά «κουλτουριάρης» το έχει παίξει μέχρι σήμερα, όντας ο πιο εμπορικός σκηνοθέτης στην ιστορία του κινηματογράφου, θέλησε να γυρίσει τη μνήμη μας (ανάλογα με την ηλικία καθ' ενός μας) μισόν αιώνα πίσω σ' ένα από τα πιο φριχτά εγκλήματα που (θα) βαραίνουν εσαεί τη συνείδηση της πολιτισμένης ανθρωπότητας, το Ολοκαύτωμα των Εβραίων από τη χιτλερική Γερμανία. Όχι, δεν πειράζει να επανέρχεται ξανά και ξανά στην επικαιρότητα – κυρίως με πρωτοβουλία της τέχνης – η εβραϊκή τραγωδία. Και δεν υπάρχουν συμψηφισμοί του είδους: Ε, τι να κάνουμε; εκείνοι οι δύστυχοι Εβραίοι πάθανε ό,τι πάθανε, αλλά είδες τι απαράδεκτα πράγματα κάνουν οι σημερινοί στους δύστυχους Παλαιστίνιους! Τραγική κουτοπονηριά αυτό το σόφισμα. Τα έξι εκατομμύρια που εξοντώθηκαν στους γερμανικούς φούρνους και στις ομαδικές εκτελέσεις πριν από τη φυλετική τους προέλευση ή το θρήσκειμά τους ήταν ανθρώπινα πλάσματα του ίδιου δημιουργού, άσχετα από το όνομά του. Δεν ήταν στρατός που νικήθηκε, δεν ήταν μερμήγκια ή κατσαρίδες. Βρέφη, γέροι, γυναικόπαιδα και ανυπεράσπιστοι, ανυποψίαστοι άντρες ήταν. Έξι εκατομμύρια ψυχές. Καλοί, λοιπόν, Εβραίοι εκείνοι, συν. Κακοί Εβραίοι

ετούτοι, πλην, ίσον μηδέν. Όχι. Το ασύλληπτο για κάθε δίκαιο άνθρωπο του πλανήτη μας μαζικό έγκλημα έγινε και δεν χωρεί κανενός είδους λήθη. Το τι γίνεται σήμερα στη Γη της Επαγγελίας είναι μια άλλη ιστορία και κρίνεται γι' αυτό το ιστορικό «προτσές» του παρόντος χρόνου, όχι του παρελθόντος, σ' αυτόν της καθημερινά διαμορφούμενης πραγματικότητας. Και ο καθείς με τις ευθύνες του όπως αυτές προκύπτουν τώρα, σήμερα. Εκείνοι δεν είναι ετούτοι. Τέτοιες χρωπιστώσεις είναι φασιστικός ρατσισμός. Η μοναδικότητα της ανθρώπινης ζωής είναι αδιαίτητη.

Αυτά για κάποιους Έλληνες κινηματογραφικούς και (δυστυχώς) άλλους επώνυμους σχολιαστές που επέπεσαν λαύροι στην ταινία του Σπίλμπεργκ, κυρίως αυτοί των νεότερων ηλικιακών κλάσεων, με μεμψιμοιρο μεγεθυντικό φακό και «αφ' υψηλού» θεώρηση, ποιοί, αυτοί που δεν έχουν δει τον τρόπο παρά στα εφφέ και το παραμορφωτικό μακιγιάζ των κινηματογραφικών ταινιών τρόμου, αυτοί που δεν είδαν να τρέχει το αίμα απ' τα γερμανικά καμιόνια που μετέφεραν, ανήμερα Πρωτομαγιά, τους εκτελεσμένους της Καιοσαριανής, που δεν τους μύρισαν οι καίόμενες σάρκες απ' τα ολοκαυτώματα των Καλαβρύτων, του Διστόμου ή του Δοξάτου, δεν βρέθηκαν στο μπλόκο της Καλογρέζας, δεν αντίκρισαν τους κρεμασμένους στα ελαιόδεντρα στο Πικέρι. Τώρα υπάρχουν, βέβαια, άλλα «ολοκαυτώματα» που κερδίζουν την οργισμένη τους προτεραιότητα. Λέγονται «Loft-Loft», «Mercedes», «Wildrose», «Αυτοκίνηση» και ωράριο Παπαθεμελή. Για Εβραίους θα μιλάμε τώρα;

[Ο κ. **Δημήτρης Χαρίτος** είναι αντιπρόεδρος του Ελληνικού Κέντρου Κινηματογράφου. Έχει διατελέσει διευθυντής της Εθνικής Τραπέζης. Κινηματογραφικός κριτικός της «Νέας Εστίας». Το απόσπασμα που δημοσιεύουμε προέρχεται από ευρύτερη κριτική που δημοσιεύτηκε στη «Νέα Εστία», τ. 1604, της 1ης Μαΐου 1994].

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Αποψη της Εβραϊκής συνοικίας της Βέροιας, όπως είναι σήμερα

Ο Εμπορικός Σταθμός της Θεσσαλονίκης, απ' όπου φύγανε τα τρένα για τα στρατόπεδα του θανάτου.

Στις 4.1.1994
στο Παρίσι,
στην αίθουσα
τελετών
του Ινστιτούτου
Ανατολικών Γλωσσών
και Πολιτισμών,
έγινε η υποστήριξη
της διδακτορικής
διατριβής
**«Ιστορία
των σχέσεων
μεταξύ Ελλήνων
και Εβραίων»**
από τον Γάλλο
επιστήμονα
Bernard Pierron.
Πατρόνος
της διατριβής ήταν
ο φίλος καθηγητής
Henri Tonnet,
που και προήδρευσε
της κριτικής επιτροπής,
στην οποία
μετείχε και ο
Σπύρος Ασδραχάς.

Πώς ζούσαν μαζί Έλληνες και Εβραίοι

Του κ. Ηλία Πετρόπουλου

Η διατριβή του Pierron είναι ένα δίτομο σύγγραμμα (συνολικώς χιλίων σελίδων) όπου εξετάζεται διεξοδικώς το δύσκολο θέμα της συμβίωσης Εβραίων και Ελλήνων στον ελλαδικό χώρο, κατά την περίοδο από την Επανάσταση του 1821 ως το Ολοκαύτωμα.

Είχα την κρυφή ελπίδα πως θα βρισκόταν ένας Έλληνας φοιτητής για να κάνει μια μελέτη πάνω σ' αυτό το θέμα, μα οι Έλληνες φοιτητές του εξωτερικού περί άλλα τυρβάζουν. Ο Pierron επωμίσθηκε το βαρύ φορτίο να διερευνήσει το θέμα του, αναζητώντας από δυσπρόσιτες πηγές κάποιες αμφίβολες πληροφορίες που ήτανε θαμμένες επιμελώς από το ελληνικό κράτος και λησμονημένες επιπολαι-

ως από τον ελληνικό λαό. Και προς αποφυγήν παρεξηγήσεων θα τονίσω: Ο Pierron *δεν είναι Εβραίος*.

Στη διατριβή του Pierron παρουσιάζονται τα εξής ζητήματα: Ο ελληνικός εθνοκεντρισμός/ Η εικόνα του Εβραίου στην ελληνική λαϊκή παράδοση/ Οι εβραϊκές κοινότητες πριν από το 1821/ Η Επανάσταση του 1821 και οι άγριες σφαγές των Εβραίων στην Πελοπόννησο/ Η διαβόητη υπόθεση του Πατσιφίκο/ Οι Εβραίοι στα Επτάνησα και στην Κρήτη/ Το πογκρόμ της Κέρκυρας/ Η Θεσσαλονίκη του 1912/ Η πυρκαγιά της Θεσσαλονίκης το 1917/ Η μεγάλη εβραϊκή κοινότητα της Θεσσαλονίκης/ Τα Τρία Έψιλον/ Το πογκρόμ του Κάμπελ/ Η καταστροφή του εβραϊκού νεκροταφείου της

Ο κινηματογράφος «Παλλάς» στην παραλία, ακριβώς στην ίδια θέση με τον σημερινό ομώνυμο. Διακρίνεται η επώνυμια γραμμένη στα εβραϊκά, καθώς και ότι προβάλλει ένα έργο του Σαρλώ. Ο κινηματογράφος ανήκε στον Σαμ Αλλαούφ. (Από το βιβλίο «Ενθύμιον από τη ζωή της Εβραϊκής Κοινότητας Θεσσαλονίκης 1897 - 1917» του Γ. Μέγα).

Θεσσαλονίκης/ Το μυστήριο της φιλοεβραϊκής στάσης του Μεταξά/ Η γερμανική κατοχή και το Ολοκαύτωμα.

Μερικά από τα κεφάλαια της διατριβής είναι εξαιρετικώς διαφωτιστικά, αφού ο Pierron αποκαλύπτει αφενός τον αντιεβραϊκό ρόλο που έπαιξαν γνωστότατες ελληνικές εφημερίδες και αφ' ετέρου τη σκανδαλώδη συμπεριφορά της Δικαιοσύνης, που πάντα αθώωνε τους φασίστες τριψιλίτες. Είναι πολύ εύκολο και βολικό να χαρακτηρίσει κανείς τον Pierron σαν **ανθέλληνα**. Όμως, ο Γάλλος συγγραφέας αναπτύσσει το θέμα του με προσοχή. Έτσι, στην περίπτωση της ιστορίας του Πασιφικο δεν τάσσεται με το μέρος αυτού του Εβραίου αλήτη, που τόσο ακριβά κόστισε στην Ελλάδα.

Με ανάλογη ευσυνειδησία εξετάζονται οι περιπτώσεις των πογκρόμ της Κέρκυρας και του Κάμπελ. Το πογκρόμ της Κέρκυρας έγινε αιτία να πει επιτέλους ο Παπαδιαμάντης μια γλυκιά κουβέντα για τους Εβραίους, που σε όλη του τη ζωή τους μισούσε. Αυτό είναι κάτι που ο Pierron δεν το ξέρει. Εξάλλου, μια από τις αδυναμίες της διατριβής είναι η εκ μέρους του Pierron άγνοια των αντιεβραϊκών ανα-

φορών στη νεοελληνική λογοτεχνία. Η εξέταση αυτών των αναφορών είναι καθήκον κάποιου Έλληνα. Μιλώ εταστικά γιατί ξέρω ότι οι Έλληνες δεν πολυγουστάρουν να βλέπουν τη φάτσα τους στον καθρέφτη.

Σήμερα, μισόν αιώνα μετά το Ολοκαύτωμα, οι Σαλονικιοί όχι μόνο δεν διατήρησαν τη μνήμη της μεγάλης εβραϊκής κοινότητας της Θεσσαλονίκης, αλλά δεν ξέρουν πού βρισκόταν ο συννοικισμός του Κάμπελ. Γι' αυτό είναι χρήσιμες οι μελέτες σαν τη διατριβή του Pierron. Στη διάρκεια της πολύωρης προφορικής εξέτασης του Pierron ο Αοδραχάς εξέφρασε ορισμένες αιτιάσεις. Ο Αοδραχάς είχε δίκιο. Την άνοιξη του 1943 ζούσα στη Θεσσαλονίκη και είδα με τα μάτια μου τους δυστυχείς Εβραίους να φεύγουν για το αγύριστο ταξίδι. Η στάση των Σαλονικίων ήταν αρκετά ανθρώπινη. Βέβαια, δεν λείψανε τα γουρουνία που βρίζανε τους Εβραίους, ούτε τα ειρωνικά σχόλια, ούτε τα χυδαία τραγούδια. Εύχομαι να βρεθεί κάποιος εκδότης που θα τολμήσει να δημοσιεύσει το βιβλίο του Pierron. Η αλήθεια είναι ευεργετική.

[Από την *Ελευθεροτυπία*, 15.4.1994]

Στη μητέρα μας Μύριαμ!

Στο Ισραήλ η μητέρα είναι γνωστή με το εβραϊκό της όνομα, Μύριαμ. Αλλά υπογράφει τα έργα ζωγραφικής της με το «χριστιανικό» της όνομα, Μαρί, που φαίνεται να την εκφράζει περισσότερο. Το εβραϊκό όνομα Μύριαμ το χρησιμοποιεί απλώς γιατί είναι πιο εξυπηρετικό εδώ στο Ισραήλ. Στην πόλη που γεννήθηκε, ήταν γνωστή ως Μαντάμ Μαρί και έχαιρε σεβασμού για λόγους που θα γίνουν γνωστοί διαβάζοντας τα όσα γράφονται εδώ.

Όποιος έχει την τύχη να την γνωρίζει, αντιλαμβάνεται ότι έχει να κάνει με μια καλόκαρδη, ευχάριστη γιαγιά, που καταφέρνει προσθέτοντας κάτι π στο παρουσιαστικό της, να απομακρύνει από το πρόσωπό της εκείνο το γκριζό που είναι τόσο συνηθισμένο στις γυναίκες της ηλικίας της. Η υπεράνθρωπη ενεργητικότητά της, η πίστη και η αισιοδοξία της εντυπωσιάζουν, αλλά όπως συνήθως συμβαίνει στις ευαίσθητες ψυχές, οι δυνάμεις του κακού την σημάδεψαν. Αυτή είναι η ιστορία της όπως την διηγήθηκε η ίδια λέξη προς λέξη.

(Η εισαγωγή γράφτηκε από τη νύφη της Sheila, σύζυγο του γιού της Josef).

Τα χρόνια της Κατοχής

(Η αληθινή ιστορία μιας Εβραίας από τη Βέροια)

Της κας Μύριαμ Μορδεχάι

Μαρί - Τα χρόνια του πολέμου

Γεννήθηκα το 1911 στην Ελλάδα, σε μια πόλη που λέγεται Βέροια κοντά στη Θεσσαλονίκη. Το όνομα Βέροια προέρχεται από την βασίλισσα Βεργίνα της Ελλάδος που ζούσε εκεί πριν και 2.000 χρόνια. Κοντά στο σπίτι μας υπήρχε μια υπόγεια διάβαση που είχε ανοιχθεί πριν πολλά χρόνια και χρησίμευε για κρυψώνα ή για δρόμο διαφυγής από τους Ρωμαίους κατακτητές. Στην είσοδο της διάβασης υπήρχε μια πηγή που για χρόνια προμήθευε πόσιμο νερό στους κατοίκους της περιοχής και που είχε κι αυτή πάρει το όνομά της από τη βασίλισσα Βεργίνα.

Παρ' ότι το σπίτι μας ήταν αρκετά εύπορο, οι γονείς μας φρόντισαν όλα τα παιδιά τους – ακόμη και τα κορίτσια – εκτός από τη μόρφωσή τους να μάθουν και μια τέχνη, ούτως ώστε να είναι οικονομικά ανεξάρτητα όταν ενηλικιωθούν. Εγώ έμαθα κοπτική - ραπτική. Αργότερα μάθαινα στα κορίτσια του χωριού να ράβουν και διηύθυνα το δικό μου εργαστήριο ραπτικής. Ανάμεσα στις μαθήτρές μου υπήρχαν και φτωχές κοπέλες, Χριστιανές, που δεν μπορούσαν να πληρώνουν τα μαθήματά τους. Μία απ' αυτές ήταν και η Ευθυμία, που ήταν πολύ φτωχή. Όταν είδα τη δυστυχία της, αποφάσισα να της δώσω μαθήματα δωρεάν για να την βοηθήσω.

Στο σπίτι είχαμε υπηρεσίες, ανάμεσά τους και μερικές πολύ φτωχές, που είχαν έρθει στην Ελλάδα από την Τουρκία με την ανταλλαγή των πληθυσμών. Οι μισθοί τους ήταν χαμηλοί, έτσι εγώ, χωρίς να το γνωρίζουν οι γονείς μου, συνήθιζα να τους χαρί-

ζω τρόφιμα και ρούχα. Μία απ' αυτές τις γυναίκες που ήταν συνομηλική μου, λεγόταν Ευλαμπία. Αργότερα, όταν ξέσπασε ο πόλεμος, η Ευλαμπία ζούσε και εργαζόταν στο σχολείο της γειτονιάς.

Εκείνο τον καιρό η Γερμανία θεωρείτο η πιο πολιτισμένη, φωτισμένη και προοδευμένη χώρα της Ευρώπης και πολλοί Εβραίοι της Κοινότητας μας πήγαιναν εκεί για να σπουδάσουν και να αναπτύξουν τις επιχειρήσεις τους.

Ο πόλεμος μεταξύ Ιταλίας και Ελλάδος

Την 28η Οκτωβρίου 1940 ξέσπασε ο πόλεμος. Στις 4 το πρωί οι Ιταλοί βύθισαν το πλοίο «Έλλη» κι έτσι μας κήρυξαν τον πόλεμο. Οι Ιταλοί ζήτησαν από την ελληνική κυβέρνηση να τους επιτρέψει να περάσουν ελεύθερα από την Ελλάδα. Ο Έλληνας πρωθυπουργός Ιωάννης Μεταξάς είπε «Όχι». Ερείς μάθαμε τα νέα από τον Ρουμάνο γαλατά.

Τους Ρουμάνους που ζούσαν στην περιοχή μας τους λέγαμε «βλάχους». Αυτοί μάθαιναν πάντα πρώτοι τα νέα. Γενικά, δεν είχαν πατριωτικά αισθήματα και πολλοί απ' αυτούς ήταν πληροφοριοδότες, λαθρέμποροι, ακόμη και κατάσκοποι. Τα νέα μας άφησαν κατάπληκτους, γιατί το προηγούμενο βράδυ γιορταζόταν η απελευθέρωση της Μακεδονίας από τους Τούρκους και Ιταλοί διπλωμάτες είχαν παρευρεθεί στον παραδοσιακό χορό.

Κάθε ικανός άνδρας επιστρατεύθηκε αμέσως. Ο άνδρας μου και οι δύο αδελφοί μου έφυγαν για το αλβανικό μέτωπο. Σε λίγο άρχισαν να φθάνουν τα νέα από το μέτωπο. Η πληροφορία ότι ο πρώτος στόχος που θα βομβάρδιζαν οι Ιταλοί ήταν η Εβραϊκή γειτονιά, μας ανησύχησε

Τα χρόνια της Κατοχής

Η αληθινή ιστορία μιας Εβραίας από τη Βέροια

πολύ. Οι περισσότεροι Εβραίοι που είχαν οικονομική ευχέρεια, άρχισαν να φτιάχνουν καταφύγια στα γύρω χωριά, νοίκιασαν σπίτια ή δωμάτια σε απόμακρες περιοχές και αποθήκευσαν τρόφιμα, χρυσά νομίσματα και κοσμήματα που θα τους βοηθούσαν σε ώρα ανάγκης να δωροδοκήσουν για να σωθούν.

Έτσι βρέθηκα σε ένα σπίτι με 13 δωμάτια μόνη με τέσσερα μικρά παιδιά – ανάμεσά τους κι ένα κοριτσάκι 8 μηνών. Η Σάρα είχε γεννηθεί τον Αύγουστο του 1933, ο Ασέρ το Δεκέμβριο του 1935, ο Σαμουήλ, ο Θεός να τον συγχωρέσει, είχε γεννηθεί το Σεβαστού του 1938 και η Ραχήλ, που ήταν τότε 8 μηνών, είχε γεννηθεί το Μάρτιο του 1940.

Όποτε ακούγαμε το συναγερμό, μάζευα τα τέσσερα παιδιά μου κι έτρεχα στην υπόγεια διάβαση της Βεργίνας. Η διάβαση ήταν βαθιά και χρησίμευε σαν καταφύγιο για πολύ κόσμο. Όταν σήμαινε η λήξη του συναγερμού, γινόταν συνωπισμός. Ο κόσμος βιαζόταν να βγει έξω, γιατί δεν υπήρχε αρκετός αέρας και για να προλάβει να κάνει τις δουλειές του πριν αρχίσει ο επόμενος συναγερμός.

Θυμάμαι μια γυναίκα που κρατούσε το μωρό της τυλιγμένο σε μια κουβέρτα. Μέσα στο συνωπισμό το μωρό γλιστρούσε από την αγκαλιά της δύστυχης μητέρας χωρίς εκείνη να το νιώσει. Όταν αντιλήφθηκε ότι έλειπε το παιδί της, ξέσπασε σε φοβερές κραυγές.

Τότε αποφάσισα να αλλάξω καταφύγιο. Για να μεταφέρω τα παιδιά μου με ασφάλεια, έραψα θήκες με χερούλια που τα κρέμαγα στους ώμους μου και έβαζα μέσα τα δύο μικρότερα. Η Σάρα και ο Ασέρ με κρατούσαν από τα χέρια κι έτσι τρέχαμε να καλυφθούμε.

Κάτω από το σπίτι μας υπήρχε ένα ποταμάκι, στις όχθες του οποίου υπήρχαν μεγάλα βράχια όπου κρυβόμασταν όταν άρχιζαν οι αεροπορικές επιδρομές. Τα αεροπλάνα απογειωνόνταν από μια βάση στην Αλβανία, επομένως είχαμε μόνο 4 λεπτά από τη στιγμή που άρχιζε ο συναγερμός μέχρι που τα αεροπλάνα βρίσκονταν ήδη πάνω από την πόλη μας. Στα σύντομα χρονικά διαστήματα που μεσολαβούσαν από τη μια επιδρομή στην άλλη, έπρεπε να περιποιηθώ τα μωρά μου, να εξασφαλίσω τρόφιμα, να πλύνω τα ρούχα τους και πολλά άλλα. Επομένως, ήταν αναπόφευκτο μερικές από τις δουλειές να πέφτουν στους ώμους της Σάρας. Έτσι η 7χρονη κόρη μου επωμίστηκε τις ευθύνες της μάνας πριν ακόμη χαρεί την παιδική ζωή.

Η Βέροια έμεινε σχεδόν ανέπαφη από τους βομβαρδισμούς. Μερικοί έλεγαν ότι η ύπαρξη πολλών εκκλησιών – 80 τον αριθμό – προστάτευαν την πόλη από την καταστροφή.

Πολλοί πρόσφυγες από τις γύρω περιοχές που υπέφεραν από τους βομβαρδισμούς κατέκλυσαν τη Βέροια και εγκαταστάθηκαν όπου υπήρχε ακόμη και ένα εκατοστό ελεύθερου

χώρου. Αυτό δυσκόλεψε τα πράγματα ακόμη περισσότερο.

Τις μέρες εκείνες με επισκέφθηκε κάποιος Χριστιανός φίλος που είδε τη δυστυχία μας και μας πήρε στο σπίτι του, που γειτόννε με μια εκκλησία λαξευμένη σε ένα βράχο, η οποία αποτελούσε θαυμάσιο καταφύγιο. Η κυρία του σπιτιού, η κυρία Βάσω, μαγείρευε για όλους μας, έκανε τα ψώνια και μας βοηθούσε με κάθε τρόπο. Όσο για μένα, έπλεκα μάλλινα καπέλα και γάντια για τους στρατιώτες που πολεμούσαν στο μέτωπο. Η κυρία Βάσω είχε δύο γιους, τον Απόλλωνα, αξιωματικό και φίλο του αδελφού μου, και τον Διονύση, που δεν είχε επιστρατευθεί. Ο Διονύσης με βοηθούσε να μεταφέρω τα παιδιά στο καταφύγιο και έκανε ό,τι μπορούσε για μας. Η οικογένεια αυτή γνώριζε την κακή οικονομική μας κατάσταση διότι λόγω του πολέμου απ' ενός και διότι έπρεπε να φροντίζω τα παιδιά μου απ' έτέρου, είχα αναγκαστεί να κλείσω τον οίκο ραπτικής. Επομένως, η καλосύννη τους δεν μπορούσε να προέρχεται από τυχόν βλέςεις σε κάποια υλική ανταπόδοση.

Τον Δεκέμβριο του 1940 η κυβέρνηση της Ελλάδος αποφάσισε να απολύσει τους στρατιώτες που είχαν 4 ή περισσότερα παιδιά. Μεταξύ τους ήταν και ο άντρας μου, ο οποίος κατάφερε να γυρίσει από το αλβανικό μέτωπο με τα πόδια. Βρήκε άδαιο το σπίτι διότι εμείς μέναμε στην κυρία Βάσω Αυτοί που τον συνάντησαν δεν τον αναγνώρισαν. Ήταν ένας κινούμενος σκελετός. Μας μίλησε για την κόλαση του πολέμου, για τους φίλους και τους συγγενείς που σκοτώθηκαν ή έμειναν ανάπηροι, για το φοβερό δρόμο της επιστροφής από το μέτωπο. Δεκάδες χιλιόμετρα με τα πόδια στο χιόνι, στη βροχή, στη λάσπη, με μοναδικό σύντροφό την πείνα που ανάγκαζε τους στρατιώτες να τρώνε ο,τιδήποτε έβρισκαν. Έφθασε στο σπίτι άρρωστος και εξοντωμένος σωματικά και ψυχικά και έκτοτε στάθηκε αδύνατον να ορθοποδήσει.

Γερμανική Κατοχή στην Ελλάδα

Ο πρωθυπουργός της Ελλάδος Μεταξάς, που είχε γίνει γνωστός λόγω του περίφημου ΟΧΙ που απάντησε στους Ιταλούς, αντέδρασε τελείως διαφορετικά στους Γερμανούς. Ήταν θαυμαστής της Γερμανίας και των Ναζί και τον Μάρτιο του 1941 παραδόθηκε εθελοντικά στη Γερμανία, χωρίς να προβάλει στρατιωτική αντίσταση. Ο βασιλεύς των Ελλήνων, ο οποίος ήταν αντίθετος με την πράξη του αυτή, δραπέτευσε στην Αγγλία. Πολλοί πατριώτες αξιωματικοί και στρατιώτες που αισθάνθηκαν προσβεβλημένοι από την ανάρμωση συμπεριφορά του Μεταξά, εγκατέλειψαν το στρατό και πήγαν με τους αντάρτες που είχαν ήδη δραστηριοποιηθεί εναντίον των Γερμανών.

Την κατοχή διαδέχθηκε μεγάλη ανησυχία,

ειδικά στους εβραϊκούς κύκλους. Αφ' ενός έφθαναν στα αυτιά μας φήμες για φρικαλεότητες και από την άλλη γινόταν προσπάθεια να καταλαγιάσουν οι φόβοι μας με πληροφορίες που μιλούσαν για άνετα στρατόπεδα εργασίας, όπου συγκέντρωναν τους Εβραίους. Οι Γερμανοί τότε εξαπέλυσαν προπαγανδιστική εκστρατεία προκειμένου να αποκρύψουν τις πράξεις τους, πράγμα που πετύχαιναν με τη βοήθεια Εβραίων συνεργατών τους. Ο Αρχιραββίνος της Θεσσαλονίκης Δρ. Κόρετζ, που με την άνοδο του Χίτλερ είχε διαφύγει από τη Γερμανία, επεφύλαξε πομπώδη υποδοχή στους Γερμανούς αξιωματούχους όταν αυτοί μπήκαν στη Θεσσαλονίκη. Καυχόταν ότι ο Γερμανός διοικητής ήταν φίλος του και ότι οι φήμες για διωγμούς των Εβραίων ήταν αναληθείς. Κάλεσε όλους τους Εβραίους να εγκαταλείψουν τις κρυψώνες τους και τους διαβεβαίωσε ότι δε θα πάθουν κακό. Τους συμβούλευσε να μην ακολουθήσουν ή βοηθήσουν με οποιοδήποτε τρόπο τους αντάρτες, διότι ήταν κομμουνιστές. Υπήρχε μεγάλη διαφορά μεταξύ αυτών που έλεγε ο Ραββίνος και της προσωπικής τους ιστορίας. Εάν όντως οι Γερμανοί ήταν τόσο καλοί, τότε εκείνος γιατί απέδρασε από τον Χίτλερ; Όμως, οι περισσότεροι Εβραίοι προτίμησαν να αγνοήσουν τα σήματα κινδύνου. Η εφησυχαστική επήρεια της προπαγάνδας έφθασε και μέχρι την πόλη μας και μας έπεισε να εγκαταλείψουμε το καταφύγιό μας στο σπίτι της κυρίας Βάσως και να γυρίσουμε στο σπίτι μας.

Οι Γερμανοί επέβαλαν αυστηρή λογοκρισία στην αλληλογραφία. Ένα ζευγάρι συγγενών μας που είχαν στο παρελθόν επισκεφθεί την Γερμανία και κρατήθηκαν εκεί λόγω του πολέμου, μας έγραψαν και μας μίλησαν καθαρά για τη συμπεριφορά των Γερμανών. Μεταξύ άλλων μας έγραψαν: «Εδώ ζούμε πολύ καλά, αλλά η γιαγιά και ο παππούς είναι πολύ καλύτερα εκεί που βρίσκονται», μόνο που ο παππούς και η γιαγιά μας είχαν πεθάνει προ πολλού και βρίσκονταν θαμμένοι στη Θεσσαλονίκη. Άλλο σημάδι που προοίωνε δυσάρεστα, ήταν το γεγονός ότι αμέσως μετά που ο Ραββίνος της Βέροιας μας είπε πως δεν υπάρχει τίποτε να φοβόμαστε – φανταζόμαστε ότι οι Γερμανοί τον διέταξαν να μας πει έτσι – την επόμενη μέρα εξαφανίστηκε.

Γεννιέται ο Josef

Μέσα σε όλα αυτά, την πείνα που υπήρχε σε όλη την Ελλάδα και τη φτώχεια μας, αντιλήφθηκα ότι περίμενα παιδί. Παρά τα εβραϊκά μου πιστεύω, αποφάσισα ότι δεν υπήρχε άλλη λύση από την έκτρωση. Κατάφερα να πείσω μέτρη και την μητέρα μου γι' αυτό. Άφησα τα παιδιά μου σ' εκείνη να τα φροντίζει και ξεκίνησα για την κλινική. Στο δρόμο συνάντησα μια Χριστιανή φίλη μου και της μίλησα για την

απόφασή μου. Εκείνη έκπληκτη μου είπε: «Πώς είναι δυνατόν εσύ, μια Εβραία, να κάνεις έκτρωση; Πώς μπορείς να κάνεις τέτοιο έγκλημα;». Της εξήγησα ότι τα τρόφιμα δεν φτάνουν για τα τέσσερα παιδιά που ήδη είχα και πως δεν είχα ιδέα τι θα γινόμασταν στα χέρια των Γερμανών. Πώς μπορώ με αυτές τις συνθήκες να φέρω στον κόσμο κι άλλο παιδί; Η γυναίκα έκανε κάθε προσπάθεια να με μεταπείσει. Ανάμεσα στα άλλα μου είπε, πως στην Βίβλο γράφει ότι κάθε ψυχή που γεννιέται φέρνει μαζί και την τύχη της. Κι αν αυτό το μωρό που θα γεννηθεί είναι ο Μεσσίας; Πρέπει να ομολογήσω ότι τα λόγια της ήταν λίγο προφητικά. Αργότερα αυτό το μωρό μας έσωσε όλους από βέβαιο θάνατο. Έτσι, αντί να κάνω έκτρωση, στις 7 Αυγούστου 1942 γέννησα το πέμπτο παιδί μου, τον Josef.

Ο κλοιός σφίγγει

Στην αρχή, όταν ο γερμανικός στρατός μπήκε στην πόλη, ασχολήθηκε με τους αντάρτες και δεν έδωσε καμιά σημασία στους Εβραίους. Το σπίτι μας, που ήταν ιδιαίτερα μεγάλο, επισκέφθηκε μια ομάδα Γερμανών αξιωματικών, οι οποίοι ευγενικά ζήτησαν την άδεια να χρησιμοποιούν το ισόγειο. Τότε το εκκενώσαμε και μεταφερθήκαμε επάνω. Μόνο αργότερα ήρθε ο στρατός και κατέλαβαν την πόλη τα SS. Στη συνέχεια άρχισαν οι περιορισμοί για τους Εβραίους, όπως να φορούν υποχρεωτικά το κίτρινο άστρο. Υπήρχαν επίσης ρητές διαταγές να μην κρύβει κανείς αντάρτες ή Εβραίους. Εν τω μεταξύ η πείνα χειροτέρευε. Όλο και περισσότεροι πρόσφυγες έφθαναν στην περιοχή μας, που ήταν γνωστή για την πλούσια αγροτική παραγωγή της. Μόνο που το μεγαλύτερο μέρος των αγροτικών προϊόντων είχε κατασχεθεί από το γερμανικό στρατό και ό,τι απέμεινε έπρεπε να μοιράζεται ανάμεσα στους κατοίκους και τους πρόσφυγες. Έτσι, με την επιδείξη της ταυτότητας μοίραζαν συσσίτιο.

Οι πρόσφυγες πήγαιναν από σπίτι σε σπίτι και ζητιάνευαν τροφή και ρούχα. Έμεναν σε σχολεία, εκκλησίες, δημόσια κτίρια και βεβαίως άδεια σπίτια. Μια γυναίκα πρόσφυγας που ήρθε από την Αθήνα με πέντε παιδιά, μου ζήτησε να τη βοηθήσω. Δεν είχα τροφή να της δώσω, αλλά βρήκα τρόπο να ντύσω τα παιδιά της, ούτως ώστε να αντιμετωπίσουν το κρύο του χειμώνα. Μάζεψα κομμάτια ύφασμα, έβγαλα τις κουρτίνες και τα καλύμματα των κρεβατιών, τα έκοψα και έραψα ρούχα. Η γυναίκα είδε πόσο δύσκολα ήταν τα πράγματα για μας. Ο Josef, που λιμοκτονούσε κυριολεκτικά, έμενε ξαπλωμένος χωρίς να κινείται γιατί από καιρό δεν είχα γάλα να τον θηλάσω και η υγεία μου ήταν κακή. Εκείνο που της έκανε εντύπωση ήταν, ότι παρά την δύσκολη

Τα χρόνια της Κατοχής

Η αληθινή ιστορία μιας Εβραίας από τη Βέροια

Τα χρόνια της Κατοχής

Η αληθινή ιστορία μιας Εβραίας από τη Βέροια

Θέση μας είχα βρει έναν τρόπο να την βοηθήσω. Έμεινε στο σχολείο της γειτονιάς μας, όπου έμενε και εργαζόταν και η Ευλαμπία, που πριν χρόνια ήταν υπηρεσία στο σπίτι μας. Η Ευλαμπία είχε τότε γεννήσει ένα κοριτσάκι που το θηλάζει. Η γυναίκα είπε στην Ευλαμπία ότι το μωρό – ο Josef – σίγουρα θα πέθαινε, γιατί δεν είχα γάλα να το θηλάσω και μάλιστα πρόσθεσε πως ήταν πρόθυμη να μου δώσει την ταυτότητά της για να φτιάξω μια πλαστή για μένα και να κυκλοφορώ ως Χριστιανή.

Η Ευλαμπία συγκινήθηκε από τα λόγια της και ήρθε να δει ποια ήταν αυτή η Εβραία γυναίκα. Όταν είδε πως ήμουν εγώ, πήρε στα χέρια της τον Josef κι άρχισε να τον θηλάζει. Προσφέρθηκε να τον πάρει και να τον προσέχει μέχρι να αλλάξει η κατάσταση. Εγώ όμως αρνήθηκα να αποχωριστώ το παιδί μου από φόβο μήπως δεν το ξανάβλεπα.

Άλλες Χριστιανές γυναίκες που ήταν μαθήτρές μου στο παρελθόν, ανάμεσά τους και η Ευθυμία, προσφέρθηκαν να πάρουν ένα από τα παιδιά μου για να το σώσουν, αλλά εγώ φοβήθηκα να τα αφήσω να φύγουν. Η Ευλαμπία ερχόταν και θηλάζε τον Josef κι έτσι τον έσωσε.

Κρύψιμο στο σπίτι του Νίκου

Η Ευλαμπία, που εν τω μεταξύ αγάπησε πολύ το μωρό μου, επιστράτευσε όλη της την οικογένεια για να μας βοηθήσει. Ο αδελφός της Νίκος, που ήταν επιπλοποιός, ανέλαβε την επικίνδυνη αποστολή να μας προμηθεύσει πλαστές ταυτότητες. Κανόνισε να πάει στη Θεσσαλονίκη και να δωροδοκήσει Ιταλούς αξιωματικούς για να υπογράψουν τα ψεύτικα χαρτιά. Δεν ξέραμε ακόμη ότι στη Θεσσαλονίκη είχαν ήδη αρχίσει οι αποστολές θανάτου στα στρατόπεδα συγκεντρώσεως. Ο Νίκος περπάτησε όλη τη νύχτα – εκτός δρόμου, για να μη γίνει αναληψτής – μέχρι που έφθασε στη Θεσσαλονίκη. Εκεί ανακάλυψε ότι δεν είχε απομείνει κανείς που να μπορούσε να τον βοηθήσει και ότι πολλοί Εβραίοι είχαν ήδη εκτοπισθεί. Άκουσε ότι η τελευταία αποστολή θα έφευγε σε λίγες μέρες με τους υπόλοιπους Εβραίους. Τότε γύρισε πίσω για να μας ενημερώσει σχετικά και αποφάσισε να μας μεταφέρει σε κάποια κρυψώνα όπου θα μέναμε αρκετές ημέρες μέχρι να φύγει η αποστολή, οπότε θα είμαστε ασφαλείς. Εν τω μεταξύ θα προσπαθούσε να μας φτιάξει τα πλαστά χαρτιά μας.

Στα παιδιά δώσαμε χριστιανικά ονόματα. Τη Σάρα την φωνάσαμε Άννα, τον Ασέρ Μανώλη, τον Σαμουήλ Γιαννάκη, την Ραχήλ Χρυσούλα και τον Josef Μπούλη. Εμένα με φωνάζαν Μαρί, που είναι και χριστιανικό όνομα. Στα παιδιά δώσαμε οδηγίες να μην χρησιμοποιούν ποτέ το εβραϊκό τους όνομα ή να λένε πως είναι Εβραίοι.

Οι Γερμανοί έπαχναν συνήθως για Εβραίους και αντάρτες τη νύχτα. Σε κάθε πόρτα έπρεπε να υπάρχει κατάσταση των ονομάτων των κατοίκων του σπιτιού. Την ίδια εκείνη μέρα κυκλοφόρησαν στην πόλη οδηγίες, ότι όποιος κρύβει Εβραίους θα καιγόταν μαζί με το σπίτι του και την οικογένειά του. Ήταν φανερό πως οι έρευνες θα ξεκινούσαν από στιγμή σε στιγμή. Ο Νίκος και μερικοί συγγενείς του ήρθαν εκείνη τη νύχτα να μας μεταφέρουν στην κρυψώνα μας κρυψώνα. Ο άντρας μου που κρυβόταν στο σπίτι ενός φίλου του από τον στρατό, ήρθε ξαφνικά να πάρει κάτι ρούχα. Είδε το Νίκο και τους άλλους και ρώτησε τι συμβαίνει. Ο Νίκος του εξήγησε ότι είχαν έλθει να μας πάρουν, γιατί οι Γερμανοί σχεδίαζαν μια αποστολή εκτόπισης σύντομα. Ο άντρας μου νόμισε ότι δεν είχαν ακούσει τις προειδοποιήσεις των Γερμανών και τους είπε ότι έβαζαν σε κίνδυνο τη ζωή τους. Μείναμε όλοι κατάπληκτοι. Αλλά ο Νίκος δήλωσε ότι ήταν έτοιμοι να διακινδυνεύσουν τη ζωή τους προκειμένου να σώσουν τη Μαρί και τα παιδιά. Επειδή όμως φοβηθήκαμε μήπως μας ανακαλύψουν, αναβάλαμε την μεταφορά μας για την επόμενη νύχτα.

Εκατό μέτρα από το σπίτι μας υπήρχε ένα τζαμί. Στο κτίριο αυτό έμεναν ο Νίκος και η οικογένειά του. Όλη την επόμενη μέρα εργάστηκαν πυρετωδώς για να φτιάξουν ένα ξύλινο πατάρι κάτω από το ταβάνι. Το αποτέλεσμα της προσπάθειας αυτής ήταν ένα ράφι χωρίς φως και αέρα. Το βράδυ της ίδιας μέρας μεταφερθήκαμε στην κρυψώνα που μας είχαν ετοιμάσει. Ήταν λίγες μέρες πριν από το Εβραϊκό Πάσχα.

Η αποστολή

Οι περισσότεροι από τους Εβραίους έμοιαζαν να απηφούν τους κακούς οиωνούς. Συνέχιζαν τη ζωή τους σαν να μην επρόκειτο να τους συμβεί κανένα κακό. Ετοιμάζονταν πυρετωδώς για το Εβραϊκό Πάσχα, όπως έκαναν πάντα. Επίσης, ετοιμαζαν φαγητά για το ταξίδι στα στρατόπεδα εργασίας. Υπήρχαν μερικοί νέοι που πίστευαν ότι η συγκέντρωση των Εβραίων στα στρατόπεδα εργασίας ήταν μια καλή ιδέα και προσπαθούσαν να πείσουν τους άλλους ότι δεν υπήρχε κανένας φόβος. Έτσι οι περισσότεροι συγγενείς μας έμειναν στα σπίτια τους. Μια μέρα ο άντρας μου, που ήξερε την κρυψώνα μας, ήρθε και με βρήκε και προσπάθησε να με πείσει να επιστρέψω στο σπίτι και να ετοιμαστώ για το Πάσχα, όπως όλοι οι άλλοι. Τρομοκρατήθηκα. Φοβήθηκα μήπως οι προστάτες μας τον άκουγαν και αποφάσιζαν ότι έπρεπε να φύγουμε.

Εδώ πρέπει να αναφέρω, ότι από τη στιγμή που μπήκαμε στην κρυψώνα μας οι συνθήκες ήταν ανυπόφορες περισσότερο από ό,τι μπο-

Ανολούς, λίγο μετά το 1938. Εβραία σε παγκάκι με την επιγραφή «Μόνο για Εβραίους», από το βιβλίο «The World must know». Holocaust Memorial Museum - USA.

ρούσαμε να φανταστούμε. Οι άνθρωποι που μας έκρυβαν επωμίσθηκαν μεγάλο βάρος, εκτός από τον κίνδυνο που διέτρεχαν. Εξάλλου έβλεπαν πώς συμπεριφέρονταν οι άλλοι Εβραίοι και άρχισαν να σκέπτονται ότι ίσως διακινδύνευαν άδικα. Ικέτευσα τον άντρα μου να σταματήσει και να φύγει αμέσως. Έτσι και έκανε.

Εγώ έβλεπα καθαρά τον κίνδυνο. Είχα αποφασίσει να μη δώσω σημασία στην ναζιστική προπαγάνδα. Οι δυσκολίες που αντιμετώπιζαμε στην κρυψώνα μας ήταν πολλές. Όλα τα απαραίτητα αγαθά, τρόφιμα, σαπούνι κ.λπ., ήταν με το δελτίο. Εμείς βεβαίως δεν παίρναμε τίποτε. Έτσι οι άνθρωποι που μας έκρυβαν έπρεπε να μοιράζονται τις μερίδες τους μαζί μας. Καθημερινές συνήθειες, τόσο απλές κάτω από ομαλές συνθήκες, έγιναν περίπλοκες. Τα παιδιά, που ήταν ακόμη πολύ μικρά, έβρεχαν τα ρούχα τους το βράδυ και ο Josef που ήταν ακόμη μωρό, λερωνόταν και την ημέρα. Κάθε βράδυ άφηνα μια σακούλα με βρώμικα ρούχα για να πλυθούν στο ποτάμι και γύριζα πίσω βιαστικά. Έπειτα υπήρχε το πρόβλημα πώς να στεγνώσουμε τα ρούχα εγκαίρως για να τα έχουμε έτοιμα να ξαναλλάσουμε τα βρώμικα.

Μια νύχτα, ενώ ήμουν στο ποτάμι, μας πλησίασε μια ομάδα από οπλισμένους άντρες. Τρομοκρατήθηκα γιατί νόμιζα πως ήταν Γερμανοί, αλλά όταν έφθασαν κοντά μας διεπίστωσα πως ήταν Έλληνες. Ήταν αντάρτες. Τους είπα την ιστορία μου και μετά έφυγαν.

Η βραδιά του Εβραϊκού Πάσχα πέρασε χωρίς ιδιαίτερα περιστατικά, αλλά αμέσως μετά

οι Γερμανοί άρχισαν την καταδίωξη και τον βασανισμό των Εβραίων, ειδικά των πλουσίων, προκειμένου να τους αναγκάσουν να μαρτυρήσουν πού έκρυβαν τα πλούτη τους. Η Ευλαμπία μου είπε ότι ένα από τα μαρτύρια που εφάρμοσαν, ήταν να βάζουν στις μασχάλες βραστά αυγά, να δένουν τα χέρια του θύματος και να το χτυπούν σε όλο το κορμί. Άκουγα από την κρυψώνα μου τις κραυγές των βασανισμένων.

Την ημέρα που έφευγε η αποστολή, κρυφοκοιτάζοντας από μια χαραμάδα είδα μια έγκυο γυναίκα που άρχιζε να γεννά, ενώ οι Γερμανοί την έσπρωχναν και τη χτυπούσαν. Εκείνη στρίγγλιζε. Το όνομά της ήταν Μπουένα Πιπινό, γυναίκα του Αζαρία. Αυτή ήταν η πρώτη εγκυμοσύνη της (όταν πρωτοπαντρεύτηκε έζησε μαζί με τον άντρα της στο σπίτι μας για ένα χρονικό διάστημα). Ο Ασέρ κρυφοκοίταζε από μια άλλη χαραμάδα προς την κατεύθυνση της Συναγωγής και είδε δύο άντρες να πηδούν στο κενό από το μπαλκόνι.

Την τελευταία ημέρα του Εβραϊκού Πάσχα, παραμονή Πρωτομαγιάς 1943, πώς θα μπορούσα να ξεχάσω την τραγωδία της μέρας εκείνης; Μετά τον βασανισμό που τα ναζιστικά κτήνη είχαν επιβάλει στους Εβραίους της πόλης μας και στην οικογένειά μου βεβαίως, είδα να σέρνουν από το κρεβάτι της την αγαπημένη μου μητέρα που ήταν άρρωστη, και να παίρνουν τις τέσσερις αδελφές μου, μία από αυτές ήταν παντρεμένη με πέντε παιδιά. Κι εγώ άκουγα τις κραυγές τους και δεν μπορούσα να κάνω τίποτα. Με έπιασε υστερία και άρχισα να

Τα χρόνια της Κατοχής

Η αληθινή ιστορία μιας Εβραίας από τη Βέροια

Τα χρόνια της Κατοχής

Η αληθινή ιστορία μιας Εβραίας από τη Βέροια

φωνάζω «σώστε τη μητέρα μου», αλλά βεβαίως τίποτε δεν μπορούσε να γίνει. Οι ναζί τους έβαλαν καυτά αυγά κάτω από τις μασχάλες, τους έδεσαν τα χέρια και τους έδειραν αλύπητα. Περισσότερο βασάνισαν τον θείο μου, που ήταν πρόεδρος της Κοινότητας και πολύ πλούσιος. Οι ναζί προσπαθούσαν να τον κάνουν να μαρτυρήσει το συντομότερο δυνατόν που έκρυβε τα χρήματα, γιατί τα τρένα θα έφευγαν σύντομα.

Κάθε χρόνο, την Πρωτομαγιά, δεν μένω ποτέ μόνη. Φεύγω, πηγαίνω οπουδήποτε και προσπαθώ να ξεχάσω. Και παρ' όλο που 45 χρόνια έχουν περάσει από τότε, οι αναμνήσεις είναι ζωντανές και δεν με αφήνουν να ξεχάσω.

Ο θάνατος του Σαμουήλ

Όταν πρωτοπήγαμε στην κρυψώνα μας, νομιζαμε ότι θα μέναμε εκεί για λίγες μέρες μόνο, αλλά τελικά μέναμε περισσότερο από ένα χρόνο. Παρ' ότι η πόλη είχε αδειάσει από Εβραίους, οι Γερμανοί παρέμεναν κι εμείς αναγκαστικά συνεχίζαμε να κρυβόμαστε. Οι πρώτες μέρες μάλιστα ήταν ιδιαίτερα δύσκολες. Σιγά - σιγά όμως η ύπαρξή μας έγινε γνωστή και μάλιστα μερικοί μας έστελναν και τρόφιμα. Ορισμένοι πλησίαζαν προσεκτικά, άφηναν κοντά στην πόρτα δέματα κι αμέσως εξαφανίζονταν έτσι ώστε να μην ξέρουμε ποιοι ήταν.

Η Ευλαμπία συνέχιζε να θηλάζει τον Josef μέχρι που έγινε 9 μηνών. Ξαφνικά ένιωσα ότι είχα πάλι γάλα και προσπάθησα να θηλάσω το μωρό. Τα κατάφερα! Από τότε συνέχισα να το θηλάζω μέχρι τον Απρίλιο του 1945 κι έτσι αυτή ήταν πλέον η κυριότερη πηγή τροφής για τον Josef μέχρι που έγινε 2 χρονών και 8 μηνών. Εξάλλου τα παιδικά δοντάκια του έπεσαν αμέσως κι έτσι δεν είχα πρόβλημα να τον θηλάζω.

Όταν σταμάτησαν οι συχνές έρευνες, επιτρέπαμε στον εαυτό μας να κατέβει μέχρι το κάτω δωμάτιο κατά τη διάρκεια της ημέρας. Έφερνε ο Νίκος μια σκάλα, που την κρατούσε κρυμμένη. Το βράδυ σκαρφαλώναμε στην κρυψώνα μας και κλείναμε το άνοιγμα γιατί οι Γερμανοί έπαχναν συνήθως τη νύχτα. Εάν πάλι ερχόταν στο σπίτι κάποιος ύποπτος, τρέχαμε να κρυφτούμε και ο Νίκος εξαφάνιζε τη σκάλα. Η Ραχήλ και ο Josef που ήταν ακόμη μικροί, δεν μπορούσαν να ανεβοκατεβαίνουν μόνοι τους και για να αποφεύγονται τυχόν καθυστερήσεις απλώς έμεναν επάνω στην κρυψώνα.

Μια μέρα η Ραχήλ αποφάσισε ότι ήταν αρκετά μεγάλη για να κατέβει από τη σκάλα μόνη της και χωρίς να ρωτήσει κανέναν προχώρησε. Εμείς κοιτάζαμε κρατώντας την αναπνοή μας. Όταν τελικά έφθασε κάτω ήταν τόσο υπερήφανη για το κατόρθωμά της που κανείς

δεν σκέφθηκε να τη μαλώσει. Μερικές μέρες αργότερα, ενώ ανέβαινε τη σκάλα, γλίστρησε και άρχισε να πέφτει. Ευτυχώς όμως πιάστηκε από το γόνατο σε ένα καρφί που εξέιχε και έμεινε εκεί μέχρι να την κατεβάσουμε. Δεν έβγαλε άχνα, παρ' ότι πρέπει να πόνεσε πολύ.

Περνώντας ο καιρός, η υγεία μας όλο και χειροτέρευε. Ο Σαμουήλ μάλιστα είχε τόσο αδυνατίσει, που δεν είχε δύναμη να κατέβει τη σκάλα. Ένα βράδυ ενώ ετοιμαζόμασταν να ανεβούμε στην κρυψώνα μας, με κοιτάξε επιμονα στα μάτια. Δεν είχε ούτε σωματική αλλά ούτε και ψυχική δύναμη να γυρίσει στο σκοτεινό πατάρι που βρωμούσε ιδρώτα και κλεισούρα. Δεν τολμούσα ούτε καν να το σκεφτώ να τον αφήσω να μείνει κάτω. Τα ξανθά μαλλιά του, το ανοιχτόχρωμο δέρμα του και τα γαλανά μάτια του ερχόντουσαν σε μεγάλη αντίθεση με τα σκούρα πρόσωπα των ανθρώπων που μας προστάτευαν. Έτσι, σε περίπτωση έρευνας η παρουσία του κάτω θα αποτελούσε καταστροφή για όλους μας. Ο Νίκος όμως συνέλαβε το βλέμμα του και τον πήρε στο κρεβάτι του. Από τότε ο Σαμουήλ δεν ξανανέβηκε μαζί μας επάνω.

Εγώ έπαθα μια σοβαρή μόλυνση στο κεφάλι μου. Είχα υψηλό πυρετό, το στόμα μου πρήστηκε και δεν μπορούσα να καταπιώ ούτε γουλιά νερό. Η ζωή μου κινδύνευε. Οι προστάτες μου συμβουλευθήκαν κάποιον γιατρό, ο οποίος από τις περιγραφές τους κατέληξε ότι πρέπει να εγχειρισθώ και βεβαίως να μεταφερθώ στην κλινική του. Επίσης τους είπε ότι ήταν επιτακτική ανάγκη να μας βγάλουν έξω στον ήλιο και τον καθαρό αέρα, γιατί αλλιώς κινδυνεύαμε να πεθάνουμε.

Τα μεσάνυχτα άρχισα να ετοιμάζομαι για το γιατρό. Ξαφνικά άνοιξε μια τρύπα στο σαγόνι μου και από κει άρχισε να τρέχει υγρό που γέμισε έναν κουβά. Δυσσομία πλημμύρισε το σπίτι, αλλά δεν υπήρχε πια λόγος να διακινδυνεύσω να βγω έξω για να πάω στο γιατρό. Τότε έχασα και όλα τα δόντια μου. Η κατάσταση του Σαμουήλ χειροτέρευε συνεχώς.

Η Ευθυμία, που διατηρούσε επαφή μαζί μας, είδε την θλιβερή κατάστασή μας. Οργάνωσε τότε όλη τη γειτονιά, έτσι που να μη μας προδώσει κανείς και μας μετέφερε στην αυλή του σπιτιού της για να παίρνουμε καθαρό αέρα. Αυτή και ο αδελφός της Ματθαίος είχαν γίνει μοναχοί μετά το θάνατο της μητέρας τους. Το σπίτι τους βρισκόταν στην άκρη της πόλης. Μας έβαλαν στο ένα και μοναδικό δωμάτιο που είχαν. Κοιμόμασταν στο πάτωμα, αλλά είχαμε τοίχους και ταβάνι πάνω από τα κεφάλια μας και κάπου κάπου είχαμε τη δυνατότητα να καθόμαστε στον ήλιο και στον αέρα. Βεβαίως διατρέχαμε πάντοτε τον κίνδυνο να αναγνωρισθούμε ως Εβραίοι, ειδικά ο Ασιέρ που μερικές φορές έτρεχε στον δρόμο. Η Ευθυμία και οι συγγενείς της, παρ' ότι γνώριζαν τον

Πολωνία 1942: μεταφορά παιδιών εβραϊκού ορφανοτροφείου στο στρατόπεδο εξοντώσεως του Σελμνό. (Φωτογραφία από το Εβραϊκό Ιστορικό Ινστιτούτο της Βαρσοβίας).

τεράστιο κίνδυνο, έκαναν τα πάντα για μας. Μείναμε στο σπίτι τους μέχρι την ημέρα που μας πρόδωσαν.

Εν τω μεταξύ η κατάσταση του Σαμουήλ χειροτέρευε συνεχώς. Μια μέρα ήρθε μια Χριστιανή γυναίκα. Έψαχνε για άρρωστα και υποσιτισμένα παιδιά με σκοπό να τα βοηθήσει. Παρ' ότι ήξερε ότι ο Σαμουήλ ήταν Εβραίος, ήθελε να κάνει κάτι γι' αυτόν και προσφέρθηκε να τον πάει στο νοσοκομείο. Του εξηγήσαμε πώς ήταν τα πράγματα και τότε εκείνος είπε τα λόγια που δεν θα ξεχάσω ποτέ: «Μαμά, εάν υπάρχει πιθανότητα να μου δώσουν ένα κομμάτι ψωμί και κάτι νόστιμο να φάω, τότε ευχαρίστως να πάω». Με δυσκολία τον αποχωρίστηκα. Η Σάρα τον συνόδευσε και έμεινε μαζί του μέρα και νύχτα. Ένα πρωί ξύπνησε και είδε ότι ο Σαμουήλ δεν ήταν στο κρεβάτι του. Της είπαν ότι πέθανε. Ήρθε στο σπίτι κλαίγοντας. Τότε ντύθηκα τσιγγάνα και πήγα έξω από το νοσοκομείο. Είδα το κορμάκι του μαζί με άλλα πτώματα. Κοίτονταν με τα μάτια ανοιχτά, έτσι που νόμιζα ότι ήταν ακόμη ζωντανός. Δεν μπορούσα να καταλάβω τι είχε προκαλέσει τον θάνατό του. Ίσως κάποιος είχε ανακαλύψει ότι ήταν Εβραίος και φρόντισε να μη μείνει ζωντανός. Όταν πέθανε, ο Σαμουήλ ήταν 6 χρονών.

Η προδοσία

Μετά από λίγο καιρό ήρθαν και μας βρήκαν δύο Εβραίοι νέοι. Μας είπαν ότι τους είχαν συλλάβει οι Γερμανοί μαζί με τις οικογένειές τους, ότι κρέμασαν και έκαψαν όλα τα

μέλη της οικογένειάς τους και ότι άφησαν μόνο αυτούς τους δύο ζωντανούς. Πιστεύω ότι οι ναζί τους έστειλαν σε μας, και ότι ήταν αυτοί που πρόδωσαν την ύπαρξή μας στους Γερμανούς.

Αμέσως μετά όλη η γειτονιά γέμισε ναζί. Ήμουν στην αυλή και έπαιρνα νερό. Ένας από αυτούς με πλησίασε και με ρώτησε αν ξέρω σε ποιο σπίτι κρύβονται οι Εβραίοι. Του απάντησα ότι δεν γνώριζα κανέναν σ' αυτό το μέρος και ότι είχα έρθει από μια πόλη που είχε βομβαρδιστεί από τους Γερμανούς και ότι με έβαλαν να μείνω σ' αυτή την αυλή. Έτρεξα στο σπίτι να τους πω πως η γειτονιά ήταν γεμάτη Γερμανούς και αποφασίσαμε να το σκάσουμε. Τότε έγινε σύγχυση. Ο Ασέρ και η Σάρα εξαφανίστηκαν. Δεν κατάλαβα καλά τι είχε συμβεί. Πήρα την Ραχήλ και τον Josef μαζί μου και μέσα από στενά έφυγα μακριά από τη γειτονιά. Περπατούσα χωρίς να ξέρω πού πηγαίνω μέχρι που έφθασα σε γνωστή περιοχή. Θυμίζω ότι υπήρχε μια γυναίκα που μας έφερνε το ψωμί κάθε Κυριακή. Μας έλεγε ότι πριν έρθει σε μας πήγαινε στην εκκλησία να προσευχηθεί για μας, να μη μας βρουν και μας συλλάβουν. Σκέφτηκα μήπως μπορούσα να βρω καταφύγιο κοντά της.

Περπατώντας πέρασα από το δικαστήριο που φρουρείτο από δύο Έλληνες αστυνομικούς. Όταν με είδαν, με πλησίασαν προσεκτικά και μου ψιθύρισαν ότι πρέπει να φύγω από την περιοχή γρήγορα διότι η παρουσία μου έβαζε σε κίνδυνο όλη την πόλη και ότι όλοι γνώριζαν για μένα. Έφθασα στο σπίτι της

Τα χρόνια της Κατοχής

Η αληθινή ιστορία μιας Εβραίας από τη Βέροια

Τα χρόνια της Κατοχής

Η αληθινή ιστορία
μιας Εβραίας
από τη Βέροια

γυναίκας και την ικέτευσα να μας κρύψει διότι οι Γερμανοί μας κυνηγούσαν. Μου εξήγησε ότι στον πρώτο όροφο του σπιτιού της υπήρχαν Ρουμάνοι που δούλευαν για τους Γερμανούς και μπορεί να μας πρόδιδαν στην Γκεστάπο. Εκείνη δεν μπορούσε να μας δεχθεί, αλλά πρότεινε να κρυφτούμε στην εκκλησία. Όταν έφυγα από το σπίτι της άκουσα κάποιον να με φωνάζει με το όνομά μου και να μου μιλάει "ladino" (ισπανοεβραϊκή γλώσσα). Γύρισα κατάπληκτη! Ποιος τολμούσε να μιλάει τη γλώσσα των Εβραίων σε ένα μέρος τόσο επικίνδυνος! Ο άνθρωπος που μιλούσε ήταν Ρουμάνος, φιλοναζί βεβαίως, αλλά με γνώρισε γιατί όταν ήμασταν παιδιά, ήμασταν γείτονες και παίζαμε μαζί. Με ρώτησε πώς ήμουν και μου είπε πως δεν έπρεπε να φοβάμαι. Μου είπε επίσης, ότι ο αδελφός του που ήταν αρχιγκεσταπίτης γνώριζε πού κρύβομαι και μου έστελνε και τρόφιμα. Ο Ρουμάνος αυτός μου είπε να τον περιμένω, γιατί θα γύριζε σε λίγα λεπτά. Νόμισα ότι αυτό ήταν το τέλος μου. Ξαφνικά γύρισε με ένα καλάθι που είχε ψωμί και τυρί και προσπάθησε ξανά να με καθησυχάσει λέγοντάς μου ότι δεν έπρεπε να φοβάμαι.

Θα μπορούσα να γεμίσω σελίδες και σελίδες με τα όσα συνέβησαν εκείνη την ημέρα. Όχι μόνο δεν βρήκα μέρος να μείνω με τα δύο μωρά μου, αλλά ήμουν σχεδόν βέβαιη ότι τα δύο μεγαλύτερα παιδιά μου που είχαν εξαφανισθεί, είχαν πέσει στα χέρια των ναζί.

Έψαχνα για μια εκκλησία να κρυφτώ. Στο δρόμο συνάντησα μια Χριστιανή που γνώριζα, η οποία άνοιξε την πόρτα του σπιτιού της και μου είπε να μπω μέσα γρήγορα, πριν συμβεί τίποτε τρομερό, γιατί όλη την ημέρα οι Γερμανοί δολοφονούσαν και όλοι ήταν τρομοκρατημένοι. Ήταν θλιμμένη γιατί δεν ήξερε τι είχε απογίνει ο αδελφός της που είχε συλληφθεί από τους Γερμανούς και είχε σταλεί στις φυλακές της Θεσσαλονίκης. Με έκρυψε στο υπόγειο του σπιτιού της, όπου πέρασα τη νύχτα.

Εκείνο το βράδυ με κυνηγούσαν όλα όσα είχαν συμβεί κατά τη διάρκεια της ημέρας. Φώναζα: «Σάρα, Ασέρ, πού είστε; Τι σας κάνουν;». Μέσα στην αγωνία μου τραβούσα τα μαλλιά μου. Θεέ μου, στείλε μου τον άγγελο του θανάτου γιατί δεν μπορώ να αντέξω άλλη λύπη. Θυμάμαι πως ο Josef, που ήταν τόσο πεινασμένος, ρουφούσε το στεγνωμένο στήθος μου με όλη του τη δύναμη κι εγώ αισθανόμουν ότι ρουφούσε όλο μου το είναι, ακόμη και τα μάτια μου.

Όταν ξημέρωσε, η σπιτονοικοκυρά βγήκε να μάθει νέα για τον αδελφό της. Εγώ πήγα στο σπίτι μιας γυναίκας που εργαζόταν κάποτε στο σπίτι μας σαν παραμάνα. Κρύφτηκα εκεί όλη μέρα, αλλά το βράδυ έπρεπε να φύγω. Για να είμαι ειλικρινής, ήμουν αποφασισμένη να απαλλαγώ από τη ζωή μου – τι καλό είχε

εξάλλου να μου προσφέρει; Αποφάσισα να γυρίσω στο σπίτι μου, να ξαπλώσω στο δωμάτιό μου και να περιμένω μέχρι να έλθουν οι Γερμανοί να μας συλλάβουν. Παρ' ότι τα μωρά ήταν πολύ αδύνατα, τα αισθανόμουν σαν δύο βαρίδια στα χέρια μου. Το κορμί μου είχε διπλωθεί σε σημείο που τα χέρια μου άγγιζαν το έδαφος.

Την στιγμή που φεύγαμε από το σπίτι, ποιον φαντάζεστε ότι συναντήσαμε; Τον Κατσακόρ, τον χειρότερο συνεργάτη των ναζί. Άκουσα την γυναίκα να λέει: «Τώρα είμαστε χαμένοι!». Εγώ, από την άλλη πλευρά, σκεπτόμουν ότι βρίσκωμουν αντιμέτωπη με τον χειρότερο άνθρωπο του κόσμου, περίφημο για τις κακές του πράξεις. Ο Θεός άκουσε τις προσευχές μου και έστειλε τον άγγελο του θανάτου να με απαλλάξει από τα βάσανά μου. Προς μεγάλη μου κατάπληξη έβγαλε από τις τσέπες του φρούτα και γλυκά και με το χαμόγελο στα χείλη μου τα έδωσε και εξαφανίστηκε.

Έφθασα στο σπίτι μου. Το βρήκα γεμάτο πρόσφυγες, που μας κοιτάζαν έκπληκτοι και φοβισμένοι. Ανάμεσά τους ήταν μια γυναίκα που δούλευε κάποτε σε μας. Αυτή και όλοι οι άλλοι φοβόντουσαν μην προδωθούν στους Γερμανούς, εάν μας άφηναν να μείνουμε εκεί. Την παρακάλεσα τουλάχιστον να μάθει τι είχαν απογίνει από την προηγούμενη μέρα η Σάρα και ο Ασέρ. Βγήκε έξω να ρωτήσει για τα παιδιά και να δει εάν υπήρχε κανείς να με βοηθήσει. Τελικά μια γυναίκα συμφώνησε να με πάρει στο σπίτι της κι έτσι ξεκινήσαμε το ψάξιμο των παιδιών. Ο Ασέρ βρέθηκε κρυμμένος κάτω από ένα βράχο. Είχε μείνει εκεί από την ημέρα που εξαφανίστηκε. Αργότερα ανακάλυψα ότι οι συγγενείς της Ευθυμίας είχαν βάλει τη Σάρα σε μια μεγάλη σακούλα, την σκέπασαν με άχυρα, την πήραν κάπου μακριά και την εξαφάνισαν. Αργότερα κάποιος την βρήκε και μας την ξανάφερε. Έτσι βρέθηκα ξανά με τα τέσσερα παιδιά μου. Όμως κανείς δεν μπορούσε πια να διακινδυνεύσει να μας κρύψει. Η μόνη εναλλακτική λύση για μας ήταν να εγκαταλείψουμε την πόλη, αλλά οι δρόμοι που οδηγούσαν έξω ήταν ήδη καλά φυλαγμένοι από τους Γερμανούς.

Ψυχική δυστυχία

Λίγο καιρό μετά, ενώ κρυβόμασταν στους Λγύρω λόφους, ξανάφερα στο μυαλό μου τα όσα είχαν συμβεί. Εάν δεν είχα στείλει τον Σαμουήλ στο νοσοκομείο, ίσως να τον είχα σώσει. Έβρισκα λίγη παρηγοριά στην σκέψη ότι ο θάνατός του μας βοήθησε να σωθούμε. Ήταν τόσο αδύναμος, που δεν θα μπορούσε πια να περπατήσει μόνος του. Εάν ήταν στο σπίτι όταν ήλθαν οι Γερμανοί, δεν θα είχα την δύναμη να κουβαλήσω τρία παιδιά και βεβαί-

ως δεν θα μου περνούσε από το μυαλό να εγκαταλείψω ένα από αυτά. Έτσι θα έμενα. Εάν ο Σαμουήλ έμενε ζωντανός με τη Σάρα στο πλάι του, δεν θα σκεπτόμουν ποτέ να φύγω από την πόλη χωρίς αυτούς. Έτσι ή αλλιώς θα μας έπιαναν όλους και θα μας οδηγούσαν στο θάνατο.

Αυτός λοιπόν ήταν ο τρομερός τρόπος που ο Θεός διάλεξε για να μας σώσει, παίρνοντας τον Σαμουήλ κοντά του. Ξανά και ξανά βλέπω τον Σαμουήλ με τα μάτια της ψυχής μου και όλο το είναι μου γεμίζει πόνο. Για να παρηγορησω τα παιδιά, ειδικά την Σάρα που τόσο τον αγαπούσε, της έλεγα: «Είσαι ακόμη παιδί. Όταν μεγαλώσεις θα παντρευτείς και θα κάνεις δικά σου παιδιά. Έτσι θα μπορέσεις να ξεχάσεις τον Σαμουήλ. Αλλά για μένα αυτό είναι το παιδί μου και ο πόνος μου ποτέ δεν θα επουλωθεί». Σαράντα πέντε χρόνια έχουν περάσει. Σήμερα που κάθομαι με τα παιδιά μου και διηγούμαι αυτά, είμαι 77 χρονών και τα παιδιά μου δεν είναι πια τόσο νέα. Η Σάρα ανοίγει ένα μικρό παράθυρο της καρδιάς της και για πρώτη φορά μας λέει τι αισθάνθηκε τότε: «Ήμουν δίπλα στον Σαμουήλ. Ήταν νύχτα και το νοσοκομείο ήταν τυλιγμένο στο σκοτάδι. Φανταζόμουν δαίμονες κρυμμένους σε κάθε γωνιά. Ο Σαμουήλ άρχισε να κλαίει και να ζητά την μαμά, αλλά εγώ έμενα ακίνητη, καρφωμένη από τον φόβο μου. Μου ήταν εντελώς αδύνατο να πάω έξω στο σκοτάδι. Δεν ήμουν σίγουρη ότι θα έβρισκα το δρόμο για το σπίτι της Ευθυμίας. Το μόνο που θυμόμουν ήταν ότι με είχαν φέρει εκεί μέσα από στενά δρομάκια. Έμεινα στο πλευρό του και προσπάθησα να τον ηρεμήσω. Όταν ξύπνησα το επόμενο πρωί δεν ήταν στο κρεβάτι του. Τον έψαξα παντού και στο τέλος τον βρήκα σκεπασμένο με ένα άσπρο σεντόνι. Ξεσπασα σε κλάματα και έτρεξα να το πω στη μαμά. Για χρόνια δεν μπορούσα να συγχωρήσω τον εαυτό μου που δεν φώναξα την μητέρα, όπως μου είχε ζητήσει. Νόμιζα πως αν είχε έρθει εκείνη, ίσως να τον είχε σώσει. Όταν μου είπε πως θα τον ξεχνούσα όταν μεγάλωνα, ένιωσα πληγωμένη μέχρι τα βάθη της ψυχής μου. Πώς μπορούσε να πει κάτι τέτοιο για τον πολυαγαπημένο μου αδελφό; Η μητέρα συνήθιζε να μας λέει ότι οι άγγελοι τον πήραν σε έναν πολύ όμορφο τόπο, στον ουρανό. Θυμάμαι ότι τον έψαχνα στα σχήματα που έβγαζαν τα άσπρα σύννεφα. Αυτή η εικόνα με συντρόφευε πάντα, μέχρι πριν λίγα χρόνια.

Την ημέρα που μας πρόδωσαν, δύο από τους συγγενείς της Ευθυμίας ήρθαν και μας είπαν ότι πρέπει να φύγουμε αμέσως. Με έβαλαν σε μια σακούλα και με έβαλαν επάνω σε ένα κάρο. Σχεδόν έσκασα. Φύγαμε από την πόλη και φθάσαμε σε έναν αγρό με σιτάρια. Μου έδειξαν πού να ξαπλώσω και εκείνοι ξάπλωσαν κάπου πιο μακριά. Φαντάζομαι ότι

σκέφθηκαν ότι αν μας έπιαναν, θα αρνιόντουσαν κάθε σχέση μαζί μου. Έπεσε η νύχτα κι εγώ φοβόμουν πολύ. Δεν μπορούσα να κοιμηθώ, έκλεινα τα μάτια μου σφιχτά γιατί η θέα των σταριών που κουνιόντουσαν στον αέρα με έκανε να φαντάζομαι στρατιώτες που έρχονταν να με πιάσουν.

Την άλλη μέρα το πρωί τους παρακάλεσα να με φέρουν πίσω στη μητέρα μου. Με γύρισαν στην πόλη και με έβαλαν να ορκιστώ ότι δεν θα πήγαίνα ξανά στην Ευθυμία και έφυγαν. Άρχισα να τριγυρίζω χωρίς να ξέρω πού να πάω. Ξαφνικά είδα σε κάποια απόσταση το σπίτι της αγαπημένης μου θείας Σαρίνας. Πριν από τον πόλεμο μου άρεσε να την επισκέπτομαι. Είχε ένα μεγάλο, όμορφο σπίτι και όποτε πήγαίνα με υποδεχόταν με μια μεγάλη αγκαλιά και μου πρόσφερε γλυκά και κάτι να πω. Στο σπίτι της υπήρχαν πολλά παιχνίδια. Αγαπούσα πολύ τη θεία Σαρίνα κι εκείνη με αγαπούσε πολύ. Η πραγματικότητα ανακατεύονταν με τη φαντασία στο μυαλό μου. Πλησιάζω το σπίτι και φαντάζομαι πως η θεία μου είναι μέσα. Θα πάω εκεί, η θεία μου θα με σηκώσει στην αγκαλιά της, θα μου δώσει νόστιμα γλυκά και γάλα και μετά θα κοιμηθώ στο μαλακό κρεβάτι. Αποφάσισα να τρέξω για να φθάσω όσο γίνεται πιο γρήγορα, αλλά σύντομα σταμάτησα για να μην εγείρω υποψίες στις δυνάμεις του κακού γύρω μου. Όταν έφθασα κοντά στο σπίτι, παραξενوي άνθρωποι μπαινόβγαιναν. Το όνειρο είχε τελειώσει. Τότε ένας ξένος με πλησίασε, με πήρε από το χέρι και με έφερε εκεί που κρυβόταν η μητέρα μου».

Ο Ασέρ μας λέει πώς πέρασε εκείνος την ημέρα αυτή: «Ήμουν στο δρόμο του γυρισμού για το σπίτι της Ευθυμίας όταν ξαφνικά είδα ακριβώς μπροστά μου μια ομάδα Γερμανών και μερικούς Έλληνες. Άκουσα έναν από τους Έλληνες να φωνάζει: «Να ο Μανώλης, ο γιος του Μεντές!». Άρχισα να τρέχω με όλη μου τη δύναμη. Σκέφθηκα πως δεν έπρεπε να τρέξω προς την κατεύθυνση της κρυψώνας για να μην τους οδηγήσω στο μέρος που βρίσκονταν οι άλλοι. Έτσι έτρεξα προς την αντίθετη κατεύθυνση και κρύφτηκα πίσω από ένα λόφο μέχρι τα μεσάνυχτα. Μετά πήγα στο σπίτι του Νίκου, που κρυβόμασταν πριν.

Ανάμεσα στους πυροβολισμούς

Τη νύχτα μια ομάδα κανόνισε να μας βγάλει από την πόλη. Περιπατήσαμε από δευτερεύοντες δρόμους. Στο δρόμο μας έπρεπε να διασχίσουμε ένα ποτάμι και μας σήκωσαν στα χέρια αυτοί που μας οδηγούσαν. Συνεχίσαμε μέχρι που φθάσαμε σε ένα έρημο κτίριο στην άκρη ενός αχλαδόκηπου. Αποφασίσαμε να κρυφτούμε εκεί.

Τα χρόνια της Κατοχής

Η αληθινή ιστορία μιας Εβραίας από τη Βέροια

Τα χρόνια της Κατοχής

Η αληθινή ιστορία
μιας Εβραίας
από τη Βέροια

Κάθε μέρα ερχόταν κάποιος και μας έφερνε κάτι σημαντικό, φαγητό, κουβέρτες ή ρούχα. Κάποτε μας έφεραν ένα δοχείο που το γεμίζαμε πόσιμο νερό από το ποτάμι. Αυτή ήταν δουλειά της Σάρας. Μόνο που μέχρι να μας το φέρει, δεν είχε μείνει σχεδόν καθόλου νερό γιατί της έπεφτε στο δρόμο.

Κοντά μας ζούσε ένας χωρικός που έφταχνε πηλίνα σταμνιά. Όταν είδε τη Σάρα να κουβαλάει το νερό, την λυπήθηκε και της χάρισε μια στάμνα με στενό στόμιο. Αυτό μας ευχαρίστησε πολύ. Όμως μια μέρα, ενώ η Σάρα είχε σχεδόν φθάσει σε μας με το νερό, γλίστρησε, έπεσε και έσπασε τη στάμνα. Η Σάρα στενοχωρήθηκε πολύ, αλλά είχε και μια ιδέα. Πήρε στο χέρι της ένα κομμάτι από την σπασμένη στάμνα και άρχισε να περπατάει πάνω κάτω μπροστά στο εργαστήριο του χωρικού μέχρι που εκείνος την πρόσεξε. Για τύχη μας καλή της χάρισε μια άλλη στάμνα.

Τα αχλάδια στο περιβόλι ήταν ξερά σαν πέτρες. Για να τα μαλακώσουμε τα βράζαμε σε νερό με ζαχαρήνη που μας έδιναν οι αντάρτες.

Εκεί μείναμε για μια εβδομάδα περίπου, όταν ξέσπασε μάχη μεταξύ των Γερμανών και των ανταρτών. Κάποιες σφαίρες χτύπησαν τους τοίχους του κτιρίου που μέναμε, αλλά ευτυχώς κανείς δεν χτύπησε. Ο Josef είχε υψηλό πυρετό και άρχισε να κλαίει δυνατά. Δεν μπορούσαμε να τον ησυχάσουμε με τίποτα. Οι Γερμανοί βρίσκονταν γύρω γύρω πολύ κοντά μας, ακούγαμε τις φωνές τους. Φοβόμαστε ότι θα ακούσουν το κλάμα του. Μείναμε καρφωμένοι στις θέσεις μας. Ο άντρας μου πλησίασε το παιδί με σκοπό να το πνίξει για να σώσει όλους εμάς. Η Σάρα, που κατάλαβε τι επρόκειτο να συμβεί, πήδηξε από τη θέση της, άρπαξε το μωρό και προσπάθησε να το ησυχάσει τη στιγμή ακριβώς που μια σφαίρα τρύπησε τον τοίχο και καρφώθηκε ακριβώς στη θέση που βρισκόταν πριν ένα μόλις λεπτό.

Το χοιροστάσιο

Μετά τη μάχη αυτή οι αντάρτες αποφάσισαν να μας μεταφέρουν σε πιο ασφαλές μέρος στα βουνά. Όταν βράδιασε, μερικοί από αυτούς ήρθαν με ένα κουτσό γαϊδούρι. Βάλαμε πάνω τα δύο μικρότερα παιδιά κι αρχίσαμε να ανεβαίνουμε με τα πόδια. Θυμάμαι το υπέροχο συναίσθημα να αναπνέουμε καθαρό βουνίσιο αέρα που έμοιαζε να μας επηρεάζει σαν ελιξίριο. Όλη εκείνη τη νύχτα περπατούσαμε και το πρωί φθάσαμε στην κορυφή του βουνού, κοντά σε ένα χωριό που λεγεται Τσόνροβα. Στη μια πλευρά του βουνού απλωνόταν το κοιμητήριο, δίπλα σε μια εκκλησία όπου γινόντουσαν κηδείες και μνημόσυνα. Από την άλλη πλευρά υπήρχε ένα έρημο χοιροστάσιο, το οποίο ανήκε σε κάποιον από το γειτονικό χωριό. Οι αντάρτες συμ-

φώνησαν μαζί του να μείνουμε εκεί.

Παρ' ότι ήμαστε χαρούμενοι που βρήκαμε ένα καταφύγιο, μόλις μπήκαμε μέσα γεμίσαμε μέλισσες και τσιμπούρια που άρχισαν να πίνουν ό,τι είχε απομείνει από το αίμα μας. Τρέξαμε έξω και αναγκαστήκαμε να μείνουμε εκεί. Ευτυχώς δεν έκανε πολύ κρύο.

Οι οικογένειες των πεθαμένων στα μνημόσυνα ετοιμάζαν και μοίραζαν τρόφιμα σ' εκείνους που ήταν γύρω από την εκκλησία. Σε κάθε τέτοια ευκαιρία τα παιδιά περιμεναν κοντά και έπαιρναν λίγο φαγητό. Ο Ασέρ περιμενε μέχρι το τέλος της λειτουργίας κι έτσι μπορούσε να μαζέψει τα περισσεύματα των γλυκών. Έτσι δεν μας έμεινε παρά να ελπίζουμε σε παρόμοιες τελετές.

Μερικές φορές οι καμπάνες του χωριού χτυπούσαν για να μας ειδοποιήσουν ότι οι Γερμανοί έκαναν έρευνες. Τότε τρέχαμε να κρυφτούμε στους θάμνους και τις σπηλιές μακριά από το χοιροστάσιο. Όταν περνούσε ο κίνδυνος, γυρίζαμε πίσω.

Κάθε μέρα πήγαινα με τη Σάρα στο ποτάμι με τα βρώμικα ρούχα και με ένα δοχείο για νερό. Ενώ πλέναμε τα ρούχα, έβραζα το δοχείο κάτω από τον βράχο που έσταζε κι έτσι μέχρι που να τελειώσουμε το πλύσιμο, το δοχείο είχε γεμίσει καθαρό νερό.

Μια μέρα που η Σάρα πήγε στο ποτάμι μόνη της, την περικύκλωσε μια ομάδα αγοριών που προσπάθησαν να την βιάσουν. Ευτυχώς, κατάφερε να ξεφύγει. Από τότε και για πολλά χρόνια, ο Ασέρ την είχε υπό την απόλυτη επιτήρησή του, όπως και την Ραχήλ όταν μεγάλωσε.

Ο Ασέρ έκανε διάφορα θελήματα στο κοντινό χωριό. Ήξερε να μιλάει ακριβώς όπως οι χωρικοί και ήταν ίδιος με τα χωριάτοπούλα. Ήξερε να βρίσκει και να μας φέρνει κάθε είδους χρήσιμο αντικείμενο. Κάποτε του έδωσε κάποιος ένα μεγάλο σκυλί, που το κουβάλαγε σαν άλογο και ανέβαζε και τα μικρότερα αδελφία του σ' αυτό. Αργότερα οι αντάρτες πήραν το σκυλί αυτό.

Ένα βράδυ ακούστηκαν οι καμπάνες του χωριού. Κατεβήκαμε αμέσως το στενό μονοπάτι και περάσαμε το ποταμάκι. Συνεχίσαμε και περάσαμε και δεύτερο ποταμάκι. Αφού διασχίσαμε πολλά τέτοια ποταμάκια, καταλάβαμε ότι διασχίζαμε το ίδιο και το ίδιο ποτάμι. Είχαμε χαθεί. Ήμαστε τελείως εξαντλημένοι και αποφασίσαμε να περάσουμε την υπόλοιπη νύχτα στο σημείο αυτό και να αποφασίσουμε την επομένη τι θα κάνουμε. Το πρωί αντιληφθήκαμε ότι βρισκόμαστε στην άκρη ενός χωραφιού με πράσινα φασολάκια. Δεν είχαμε ιδέα πού είμαστε και πώς να γυρίσουμε στο χοιροστάσιό μας. Υπήρχαν αρδευικά κανάλια απ' όπου ήπιαμε νερό, παρ' ότι είχε μέσα διάφορα ζωντανά.

Μετά από ένα μήνα ήρθε ο ιδιοκτήτης του χωραφιού. Με κατάπληξη είδε ότι όλα τα φασο-

λάκια είχαν χαθεί. Μας πλησίασε και μας είπε: «Θα το καταλάβαινα εάν είχατε φάει μερικά, αλλά τα καταβροχθίσατε όλα; Δεν μου αφήσατε τίποτε και αυτά είναι η ζωή μου». Δεν μπορούσε να καταλάβει πόση είναι η πείνα μας. Του εξηγήσαμε πως είμαστε Εβραίοι που κρυβόμαστε από τους ναζί και πως είχαμε χαθεί και δεν μπορούσαμε να βρούμε το δρόμο για το μέρος που κρυβόμαστε.

Όταν άκουσε πως είμαστε Εβραίοι, μας είπε ότι κάποτε τον βοήθησε ένας Εβραίος που τον έλεγαν Παππού Γιόνα. Του είχε δώσει ένα μεγάλο δάνειο με το οποίο είχε καταφέρει να φτιάξει τη ζωή του. Αυτό ήταν το όνομα του παππού μου, που ήξερα πως δάνειζε χρήματα στους χωρικούς της περιοχής. Αφού άκουσα και άλλες λεπτομέρειες από τον χωρικό, είχα πια πειστεί πως επρόκειτο για τον παππού μου. Όταν το είπα στον χωρικό, είπε πως ήταν θέλημα Θεού να μας δείξει αυτόν τον δρόμο. Φαντάζομαι ότι θα το είπε και σε άλλους χωρικούς στην περιοχή, που άρχισαν να μας επισκέπτονται και να μας φέρνουν τρόφιμα. Έτσι μάθαμε ότι το όνομα του παππού Γιόνα έχαιρε σεβασμού ανάμεσα στους χωρικούς. Μερικές φορές μάλιστα, όταν ένιωθα το κουράγιο, έμπαινα στο χωριό και πήγαινα εκεί που έφτιαχναν ψωμί ή άλλα τρόφιμα και τους έλεγα ότι είμαι η εγγονή του παππού Γιόνα. Τότε εκείνοι έδειχναν κατανόηση και μου έδιναν λίγο από ό,τι κι αν έφτιαχναν.

Μια μέρα συνάντησα στο χωριό μια γυναίκα που ήταν συμμαθήτριά μου και που τώρα ήταν δασκάλα. Αυτή αποφάσισε να μας συμπαρασταθεί φυλάγοντας ένα αυγό κάθε μέρα για τον Josef. Κάθε πρωί η Σάρα έπαιρνε τον Josef στους ώμους και πήγαινε στο σπίτι της δασκάλας για να πάρει το αυγό.

Κάποια φορά στο δρόμο συνάντησε μια ομάδα ανταρτών που είχε έρθει στο χωριό για να βρει τρόφιμα. Μεταξύ τους αναγνώρισε έναν Εβραίο που ήταν γείτονάς μας. Κι αυτός αναγνώρισε την Σάρα και την ρώτησε για μας. Η Σάρα γύρισε πίσω τρέχοντας και με φώναξε γεμάτη ενθουσιασμό να δω τον Εβραίο (το όνομά του ήταν Γιοσέφ Ταμπούχ. Σήμερα ζει στην πόλη Μπερσέβα). Μας είπε ότι ζούσε με την οικογένειά του σε ένα μέρος που λεγόταν Κουκλίνα με χριστιανική ταυτότητα, ότι είχαν ανοίξει ένα μαγαζί εκεί και ότι ζούσαν χωρίς φόβο. Αλλά τον αδελφό του τον είχαν σκοτώσει. Ήρθαν να μας επισκεφθούν και τρόμαζαν από τις συνθήκες της ζωής μας. Μας έφεραν διάφορα αγαθά και ένα αρνί σφαγμένο. Ενθουσιαστήκαμε. Αποφασίσαμε να ψήσουμε το αρνί την επόμενη μέρα. Εν τω μεταξύ το κρεμάσαμε σε ένα ψηλό κλαδί ενός δέντρου για να μη χαλάσει. Την επομένη όμως βρήκαμε μόνο τα κόκκαλα. Τα ζώα το είχαν κατασπαράξει κατά τη διάρκεια της νύχτας.

Όταν ο καιρός κρύωσε, αποφασίσαμε να

κοιμόμαστε μέσα στο χοιροστάσιο. Ανακαλύψαμε ότι τα τοιμηπούρια είχαν φύγει αφού δεν υπήρχαν πια ζώα στην περιοχή. Μέσα φτιάξαμε ένα τζάκι που το διατηρούσαμε πάντα αναμμένο. Η φωτιά ήταν απαραίτητη για πολλούς λόγους: για να ανάβουμε ένα κλαδί που χρησίμευε για να μας φωτίζει το δρόμο τη νύχτα, για να στεγνώνουμε τα ρούχα και για να ψήνουμε κάστανα, που είχα βρει σε μια από τις διαδρομές μου στο ποτάμι. Υπήρχε ένα δέντρο που έπρεπε να ανήκει σε κάποιον, αλλά παρ' όλα αυτά αποφάσισα να κόψω τα κάστανα. Για να μη με ανακαλύψουν μάλιστα, έραφα μεγάλα μανίκια που στένευαν στον καρπό. Έμπαινα στο νερό και μάζευα τα κάστανα που είχαν πέσει από το δέντρο και τα μάζευα στα μανίκια μου.

Όλοι μας μαζεύαμε κλαδιά και τροφοδοτούσαμε τη φωτιά για να ζεσταινόμαστε, γιατί ο χειμώνας στα βουνά της Ελλάδος είναι βαρύς. Κάποια φορά τα κλαδιά έπιασαν φωτιά και κάηκε το χοιροστάσιό μας.

Μια μέρα, μια ομάδα ανταρτών μας άφησε λίγη ζάχαρη. Μέχρι το ξημέρωμα την είχαμε φάει όλη και διψάγαμε πολύ. Ξαφνικά ακούσαμε τις καρπάνες του χωριού και φύγαμε γρήγορα. Δεν προλάβαμε να πιούμε νερό και η δίψα μας έγινε καταπιεστική. Κατά το βράδυ φθάσαμε σε μια συστάδα δέντρων. Ακούσαμε φωνές, αλλά δεν μπορούσαμε να διακρίνουμε εάν ήταν από Γερμανούς ή Έλληνες. Από την κούραση και την δίψα δεν μπορούσαμε ούτε να κινηθούμε. Όταν πλησίασαν, καταλάβαμε ότι ήταν αντάρτες. Ο άντρας μου τους πλησίασε και τους ρώτησε τι συμβαίνει. Του είπαν ότι είχαν συναντήσει πολλούς Γερμανούς, αλλά ότι η περιοχή αυτή ήταν ελεύθερη. Με τις τελευταίες δυνάμεις που μας είχαν απομείνει γυρίσαμε στο χοιροστάσιό μας.

Ο χειμώνας ήρθε και μαζί του τα χιόνια, οι βροχές και οι λάσπες. Ήταν αδύνατον να συνεχίσουμε να ζούμε ξυπόλητοι, όπως κάναμε μέχρι τότε. Έραφα πανίνα παπούτσια από κουρέλια. Η λάσπη κολλούσε επάνω τους και κάθε μέρα πρόσθετα ένα άλλο κομμάτι ύφασμα. Με την χοντρή στρώση από λάσπη, που γινόταν σκληρή σαν σόλα και με τα κοκκαλιάρικα ποδαράκια τους, τα παιδιά έμοιαζαν σαν κοτόπουλα. Πρέπει να σας πω, ότι τα ραπτικά μου τα είχα πάντοτε μαζί μου, όπου κι αν πηγαίναμε, και ότι με εξυπηρέτησαν πάρα πολύ στην κατάσταση μας. Κάθε κομμάτι κουρέλι που έπεφτε στα χέρια μου, ή θα το χρησιμοποιούσα ή θα το φύλαγα. Μερικές γυναίκες στο χωριό άκουσαν ότι είμαι μοδίστρα και μου έφεραν τρόφιμα σαν αμοιβή για ρούχα που τους έραβα. Οι αντάρτες μας προμήθευαν κουβέρτες, που ήταν όμως γεμάτες ψείρες, κάθε ψείρα σαν κόκος ρυζιού. Δεν μπορούσαμε να απαλλαγούμε απ' αυτές και το κορμί μας ήταν γεμάτο εκδορές από το ζύσιμο.

Τα χρόνια της Κατοχής

Η αληθινή ιστορία μιας Εβραίας από τη Βέροια

Τα χρόνια της Κατοχής

Η αληθινή ιστορία
μιας Εβραίας
από τη Βέροια

Το τέλος του πολέμου φθάνει

Μια μέρα τέσσερις γυναίκες, σύζυγοι Μανταρτών, ήρθαν να μας δουν. Είχαν κατέβει από τα βουνά γιατί το κρύο ήταν αφόρητο. Ήταν μια ηλιόλουστη, κρύα μέρα και όλη η περιοχή ήταν σκεπασμένη με χιόνι. Παραπονιόντουσαν για τον κρύο χειμώνα και για τις δυσκολίες που αντιμετώπιζαν. Ξαφνικά ακούσαμε τις καμπάνες από τα γύρω χωριά. Τρομοκρατηθήκαμε, νομίσαμε ότι ερχόντουσαν οι Γερμανοί. Δεν ξέραμε πώς να φύγουμε με τόσο χιόνι. Είδαμε κόσμο να έρχεται από μακριά και ακούσαμε τους αντάρτες να τραγουδούν. Δεν καταλαβαίναμε τι συνέβαινε. Οι αντάρτες ήρθαν κοντύτερα και φώναζαν με χαρά: «Πετάξαμε τους Γερμανούς έξω, ο πόλεμος τελείωσε, ο καθένας μπορεί να γυρίσει σπίτι του».

Μας φαινόταν απίστευτο. Οι αισθήσεις μας δεν ήταν σε θέση να συλλάβουν ότι τα βάσανά μας είχαν οριστικά τελειώσει. Νόμισα πως ονειρευόμουν. Εκείνο το απόγευμα, παρά το χιόνι, ξεκινήσαμε για την Βέροια. Το βραδάκι φτάσαμε στο χωριό Κουκλίνα. Βρήκαμε θέση να κοιμηθούμε σε ένα σπίτι που ήταν προσωρινά εγκαταλελειμμένο. Αμέσως ψάξαμε για τρόφιμα. Βρήκαμε μια αποθήκη γεμάτη μύλα. Φάγαμε μέχρι που χορτάσαμε.

Την επόμενη μέρα ακολουθήσαμε μια ομάδα χωρικών που πήγαινε στην Βέροια για να πουλήσει τα προϊόντα της. Φθάσαμε στην πλατεία της πόλης και βρήκαμε τον πατέρα του άντρα μου, που μαζί με την γυναίκα του είχαν σωθεί. Η πλατεία άρχισε να γεμίζει από Εβραίους που έβγαιναν από τις κρυψώνες τους. Ανάμεσα σ' αυτούς που επέζησαν ήταν ένας αδελφός μου και η οικογένειά του. Ελπίζαμε ότι με τον καιρό θα βρίσκαμε κι άλλους συγγενείς, αλλά άδικα ελπίζαμε. Είχαν όλοι χαθεί.

Όλα τα εβραϊκά σπίτια – και το δικό μας – ήταν γεμάτα Χριστιανούς πρόσφυγες. Την πρώτη νύχτα την περάσαμε στη σκάλα, το μόνο ελεύθερο σημείο που βρήκαμε. Έξω χιόνιζε. Όποιος μάς συνάντησε έμεινε κατάπληκτος που καταφέραμε να επιβιώσουμε με τόσα μικρά παιδιά. Η ιστορία μας είναι πραγματικά ασυνήθιστη. Ανάμεσα στους πρόσφυγες που είχαν καταφύγει στο σπίτι μας ήταν ένας δικαστής από την Αθήνα με την οικογένειά του. Αυτοί είχαν καταλάβει δύο δωμάτια. Την επόμενη μέρα άδειασε το ένα για μας.

Μια από τις πρώτες κινήσεις των ανταρτών μετά τον πόλεμο ήταν να παγιδεύσουν τους συνεργάτες των ναζί, ειδικά τους πλέον σαδιστικούς, ανάμεσα στους οποίους τον Κατσικόρ, που ήταν ο χειρότερος. Δεν υπήρχε οικογένεια ή σπίτι που να μην είχε υποφέρει απ' αυτόν. Όταν τον συνέλαβαν, τον έδεσαν, τον έσυραν στους δρόμους και ρωτούσαν τις οικο-

γένειες ποια τιμωρία να του επιβάλλουν. Κοίταξα από το παράθυρο και είδα ότι του είχαν κόψει την μύτη και τα αυτιά.

Έπαινος και ευχαριστίες στους Έλληνες

Επιθυμώ να αφιερώσω λίγες γραμμές στο πιο σημαντικό σημείο αυτής της εμπειρίας: Να εκφράσω τις ευχαριστίες μου και τους επαίνους μου στους Έλληνες. Σε εκείνους που με κίνδυνο της δικής τους ζωής κι εκείνης των οικογενειών τους, έσωσαν εμένα και τα παιδιά μου, μια οικογένεια 7 ατόμων.

Πρώτα πρώτα ευχαριστώ την Ευλαμπία και το Νίκο και τα αδελφια τους Πέτρο και Μακρίνα. Την Ευθυμία και τον αδελφό της Ματθαίο και τις αδελφές τους Βηθλεέμ και Μελομένη. Αυτούς που για πολλούς μήνες μας έκρυψαν στα σπίτια τους, αυτούς που μοιράστηκαν μαζί μας αυτό που την εποχή εκείνη ήταν το σπανιότερο αγαθό, την τροφή, από το λίγο που είχαν, που δεν έφθανε να συντηρήσει τους ίδιους. Αυτούς που μας περιποιήθηκαν όταν αρρωστήσαμε βαριά, λόγω του μακροχρόνιου καταραμένου ναζιστικού πολέμου. Τους μιμήθηκαν πολλοί άλλοι Έλληνες από την Βέροια και τα γύρω χωριά, που μας βοήθησαν με διάφορους τρόπους παρά τον κίνδυνο που διέτρεχαν.

Εγώ πιστεύω στον Θεό και στους θαυμασίους ανθρώπους της Ελλάδος με την καθάρια πίστη και θρησκευτικότητα και τις ζεστές καρδιές. Αυτοί οι άνθρωποι προσέφεραν τόσα πολλά στην ιστορία της ανθρωπότητας, με τα έργα και την γενναιότητά τους, στα γράμματα, την επιστήμη και τις κοινωνικές και ηθικές αξίες. Είμαι ευτυχής που γεννήθηκα Ελληνίδα και είμαι περήφανη γι' αυτό.

Ίσως το πιο σημαντικό πράγμα που έμαθα στο σχολείο είναι ότι αυτό που γράφεται στη Βίβλο πρέπει και να εφαρμόζεται και όχι μόνο να μαθαίνεται προς χάριν της γνώσης. Θυμάμαι την δασκάλα μου, την κυρία Ευανθία, στο χριστιανικό σχολείο που πήγα, να μας λέει με μεγάλη συγκίνηση γιατί ο Χριστός ονόμαζε τον μαθητή του «Πέτρο» (που στα ελληνικά προέρχεται από τη λέξη πέτρα), γιατί η πίστη του ήταν σκληρή σαν πέτρα.

Ο μεγαλύτερος αδελφός μου, ο Μορδεχάι, είχε έναν Χριστιανό φίλο, τον Κήρο, που ήταν διευθυντής του υποκαταστήματος της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος στη Βέροια. Ο Κήρος μου είπε μετά τον πόλεμο ότι προσπάθησε να σώσει τον αδελφό μου, τη γυναίκα του και τα πέντε παιδιά του μαζί με τη μητέρα μου και τις τρεις από τις αδελφές μου – έντεκα άτομα – παρά τον τεράστιο κίνδυνο. Τους βρήκε κρυψώνα στο χωριό, έτοιμασε τρόφιμα, συνεννοήθηκε με τους αντάρτες που θα τους μετέφεραν, αλλά την τελευταία στιγμή το σχέδιο προδόθη-

Πολωνία - Λοτζ 1944: Εβραίοι στο γκέττο του Λοτζ.

κε κι έτσι έφυγαν με την αποστολή θανάτου. Ο Κήρος μου είπε επίσης, ότι κατά τη διάρκεια του πολέμου γνώριζε πού κρυβόμασταν και μας έστελνε διάφορες προμήθειες. Όταν επέστρεψε στη Βέροια, μετά το τέλος του πολέμου, εμείς ήμαστε άποροι. Τότε μας έφερε ρούχα και μια ραπτομηχανή σαν «πρώτη βοήθεια», για να μας δώσει την ευκαιρία να αρχίσουμε τη ζωή μας ξανά.

Οι Χριστιανοί κάθε χρόνο γιορτάζουν την Σταύρωση του Χριστού, την Παρασκευή πριν από το Πάσχα, που την λένε «Μαύρη Παρασκευή». Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι τα περισσότερα από τα βάσανα που υπέφεραν οι Εβραίοι στα 2.000 χρόνια ήταν αποτέλεσμα της καταδίκης τους ως υπεύθυνων για την Σταύρωση του Χριστού. Αυτή είναι η ρίζα των φοβερών συκοφαντιών, όπως ότι οι Εβραίοι σκοτώνουν ένα χριστιανόπουλο κάθε χρόνο, πριν το εβραϊκό Πάσχα, για να χρησιμοποιήσουν το αίμα του προκειμένου να φτιάξουν τα άζυμα (Matzot). Αυτή είναι η ρίζα των διωγμών και των μαζικών εγκλημάτων και αυτή είναι η ρίζα που τελικά οδήγησε το φοβερότερο θηρίο όλων των εποχών, τη ναζιστική Γερμανία, τη χώρα που κατασκεύασε ένα ολοκληρωτικό σύστημα, έναν στρατό χιλιάδων αξιωματικών, στρατιωτών, μηχανικών και εργατών, που μοναδικό σκοπό είχαν να δολοφονήσουν όλους τους Εβραίους: άνδρες, γυναίκες, μωρά και γέροντες.

Σύμφωνα με την εβραϊκή μου πίστη, οι Ρωμαίοι σταύρωσαν τον Χριστό διότι αναγνώρισαν στο πρόσωπό του έναν σοφό Εβραίο, ο οποίος επηρέαζε τα πλήθη των ειδωλολατρών να τον ακολουθήσουν και έτσι θα εμπόδιζε τα

ρωμαϊκά συμφέροντα. Όπως κι αν έχουν τα πράγματα, θα μπορούσε ποτέ ο Χριστός με την διδασκαλία του και τις προσευχές του να υπονοεί τα όσα φοβερά συνέβησαν;

Εδώ θέλω να προσθέσω κάτι που μου είπε ο Νίκος, όταν επέστρεψε από την εκκλησία την Μεγάλη Παρασκευή, λίγες μέρες μετά που μας είχε φέρει στο σπίτι του για να μας κρύψει. Μου είπε: «Όταν ήμουν παιδί και άκουγα στην εκκλησία για την σταύρωση του Χριστού από τους Εβραίους, πληγωνόμουν βαθιά και ήθελα να εκδικηθώ. Μια φορά έτρεξα στο σπίτι, πήρα το όπλο του πατέρα μου και αποφάσισα να σκοτώσω τον πρώτο Εβραίο που θα συναντούσα. Σήμερα το θυμήθηκα αυτό ενώ προσευχόμουν στην εκκλησία και σκέφτηκα: εδώ κάνω ακριβώς το αντίθετο από ό,τι ήθελα να κάνω όταν ήμουν παιδί – διακινδυνεύω τη ζωή μου για να σώσω Εβραίους».

Πιστεύω ότι εάν οι επικεφαλής της εκκλησίας, ειδικά ο Πάπας, καταλάβαιναν τι αισθανόταν και τι σκεπτόταν ο Νίκος, ο ξυλουργός από τη Βέροια, θα είχαν σώσει τις ζωές εκατομμυρίων ανθρώπων.

Αυτοί είναι οι Έλληνες. Τους αξίζει να είναι υπερήφανοι.

Εις μνήμην

- ✓ Της μητέρας μου Σάρας, κόρης του Μορδεχάι Σαρφατί.
- ✓ Του αδελφού μου Μορδεχάι, της γυναίκας του Κλάρας και των πέντε παιδιών τους: Πέρλα, Σάρα, Σαμουήλ, Ραχήλ, Δανιήλ.
- ✓ Της αδελφής μου Εσθήρ και του συζύγου της Μωσέ και των πέντε παιδιών τους: Σίμχα, Ρίφκα, Γιοσέφ και δύο νεογνών.

Τα χρόνια της Κατοχής

Η αληθινή ιστορία μιας Εβραίας από τη Βέροια

Τα χρόνια της Κατοχής

Η αληθινή ιστορία μιας Εβραίας από τη Βέροια

✓ Της αδελφής μου Φλώρας και του συζύγου της.

✓ Των αδελφών μου Μπέλλα και Νταϊζη.

Εις μνήμην των συγγενών του συζύγου μου

✓ Της αδελφής του Ντουντού και του συζύγου της Ασέρ και των δύο θυγατέρων τους Ρήνα και Ραχήλ.

✓ Της αδελφής του Φουρτούνα, του συζύγου της Σαμουήλ και του γιου τους Αζαρία.

✓ Της αδελφής του Μπέλλα, του συζύγου της Ααρών και του γιου τους Γιοσέφ.

Εις μνήμην των αδελφών του πατέρα μου

✓ Του Σολομών, του παντρεμένου γιού του και της γυναίκας του, του δεύτερου γιου του και της κόρης του.

✓ Του Αλμπέρτου, της γυναίκας του Ντουντού, της παντρεμένης κόρης τους Μαίρη και του συζύγου της, της παντρεμένης κόρης τους Νταϊζη και του συζύγου της.

✓ Του Ισαάκ.

✓ Του Ασέρ, της συζύγου του Ντόνα και των τριών παντρεμένων γιών τους και των συζύγων τους.

✓ Του Γιοσέφ, της συζύγου του Μπέλλα και των τριών παιδιών τους: του Μαρσέλ και της συζύγου του, της Μαίρης και του συζύγου της και της Φλώρας.

✓ Της Σάρας και του συζύγου της Σολομών.

✓ Της Εσθήρ, του συζύγου της Ασέρ και των πέντε παιδιών τους: Μερικά από αυτά ήταν παντρεμένα και των συζύγων τους.

Εις μνήμην των αδελφών της μητέρας μου

✓ Του Σαμουήλ, της συζύγου του Χάνα και του γιου τους Μορδεχάι (Μεντές).

✓ Της Νίνας, της κόρης Εσμεράλδα και του συζύγου της Χαΐμ.

✓ Του εξαδέλφου μου Γιόνα που γύρισε από το Αλβανικό μέτωπο χωρίς πόδια.

75 αθώες ψυχές μεταφέρθηκαν στο 'Αουσβιτς και δεν επέστρεψαν ποτέ

✓ Εις μνήμην του πολυαγαπημένου μου

γιου Σαμουήλ, που πέθανε σε ηλικία 6 ετών από σοβαρή ασθένεια που προήλθε από την ναζιστική δίωξη.

Τέλος

Τα βάσανά μας δεν τελειώνουν εδώ. Η προσπάθεια μετανάστευσης στο Ισραήλ, η παράνομη μεταφορά μας με το πλοίο «Henrietta Szold», η εκτόπισή μας από το Βρετανικό Στρατό σε στρατόπεδο προσφύγων της Κύπρου και η προσπάθειά μας να επιβιώσουμε στη Γη του Ισραήλ, όταν πια καταφέραμε να φτάσουμε στον προορισμό μας. Ο άντρας μου, που ήταν πολύ άρρωστος, όταν φτάσαμε στο Ισραήλ μπήκε στο νοσοκομείο και πέθανε έξι χρόνια αργότερα από φυματίωση. Για πολλά χρόνια, μέχρις ότου τα παιδιά μου έγιναν ανεξάρτητα, υποχρεώθηκα να εργαζομαι σκληρά για να συντηρώ την οικογένειά μου και να αντιμετωπίζω τις αρρώστιες που είχαν προέλθει από τον πόλεμο. Αλλά αυτό είναι μια άλλη ιστορία, που θα την διηγηθώ άλλη φορά.

Θέλω να κλείσω αυτό το κεφάλαιο της ζωής μου με μια σύντομη απάντηση σε ερωτήματα που έθεσα στον εαυτό μου και σε ερωτήματα που μου έθεσαν άλλοι. Πώς εξηγώ το γεγονός ότι κατάφερα κάτω από τέτοιες τρομερές συνθήκες να επιζήσω και να σώσω τα παιδιά μου τόσο σωματικά όσο και πνευματικά.

Εν συντομία: Η καλοσύνη της καρδιάς και η διάθεση να βοηθώ τους άλλους, Εβραίους και μη, είναι το στοιχείο εκείνο που μαλάκωνε τις καρδιές ακόμα και των πιο σκληρών. Η συνεχής πίστη στο Θεό ακόμα και κάτω από τις πιο δύσκολες συνθήκες. Και όσον αφορά την πνευματική κατάσταση των παιδιών μου: η θέση μου ήταν να αναφέρομαι όσο γινόταν λιγότερο στα όσα τρομακτικά συνέβαιναν, προκειμένου να πληγώνω όσο το δυνατόν λιγότερο τις τρυφερές ψυχές τους. Ακόμα και τα χειρότερα συμβάντα προσπαθούσα να τα απαλύνω με μια ευχάριστη ιστορία και ένα καλό τέλος. Δεν τους μιλάγα για τα φοβερά συμβάντα μέχρι που μεγάλωσαν και μερικά απ' αυτά δεν τα έμαθαν ποτέ.

«Το Νταχάου δεν πρέπει να λησμονηθεί, λέει: είναι το τρομερό κάτοπτρο, όπου θα χρειάζεται από καιρό σε καιρό να καθρεφτίζεται η ποίησή μας, η φιλοσοφία μας, η τέχνη μας, το πνεύμα μας όλο, η ψυχή μας όλη, για να μπορούμε να ζυγιάζουμε στη σωστή ζυγαριά την πρόοδο του πολιτισμού. Ένας τόπος που έχει στα σπλάχνα του το Νταχάου θα πρέπει πολύ να συλλογιστεί πριν καυχηθεί για την Ενάτη του Μπετόβεν ή για την έκταση του Ρίλκε».

Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος

ΑΚΤΙΣ ΦΩΤΟΣ

Ο καταδιωγμός των Εβραίων εν τη ιστορία

Σκέψεις του ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΖΑΒΙΤΣΙΑΝΟΥ, το 1891
Επιλογή - σχόλια: ΓΙΩΡΓΟΣ ΖΟΥΜΠΟΣ

Το 1809 στην Κέρκυρα, επί γαλλικής κατοχής, καταδικάστηκε σε θάνατο ο Ισραηλίτης **Κοέν**, σαν φονιάς, τη νύχτα της 13ης Απριλίου, Ε.Ν., του 18χρονου Χριστιανού **Κωνσταντίνου Ζαμπέλη** από τη Λευκάδα, υπηρέτη στο καφενείο Γρηγορίου Βουτσινά. Αλλά το έγκλημα εκείνο, για το οποίο ο φονιάς καταδικάστηκε, αποτελεί κοινό έγκλημα, γιατί ο Κοέν, όπως φαίνεται από την απόφαση που βρίσκεται στο Αρχαιοφυλακείο Κέρκυρας με αριθμ. 167 και χρόνο 4/16 Μαΐου 1809, ήταν χαρτοπαίκτης και προέβη στο φόνο αυτό με σκοπό την κλοπή και ο κύριος μάρτυρας στον οποίο στηρίχθηκε η κατηγορία ήταν ο ίδιος ο πατέρας του φονιά, σφαγιάς της Ισραηλιτικής Κοινότητας, ο οποίος αναγνώρισε το ακόνι που χρησιμοποίησε ο γιος του, σφαγιάς επίσης της κοινότητας. Επομένως, η διαγωγή του φονιά, η κατάθεση του πατέρα και τα νομίσματα που βρέθηκαν στην κατοχή του κακούργου, αποδεικνύουν την κλοπή και αποκλείουν την ιδέα της θυσίας για θρη-

σκευτικό σκοπό.

Το 1881 αναφέρθηκε στην ιστορία άλλο γεγονός που προξένησε αίσθηση και στην Κέρκυρα, επειδή η δική τελείωσε εδώ. Στις 6/18 Μάρτη εκείνης της χρονιάς, ένα Ελληνόπουλο 8 - 9 χρονών με το όνομα **Ευάγγελος Φορναράκης** εξαφανίστηκε στην Αλε-

ξάνδρεια και το πτώμα του βρέθηκε μετά λίγες μέρες από κάποιο βαρκα-ρη στη θάλασσα. Ο λαός κατηγορήσε τους Ισραηλίτες και μάλιστα την οικογένεια Βαρούκ, κοντά στην οποία εμφανίζονταν συχνά το παιδί, ότι το σκότωσαν για να χρησιμοποιήσουν το αίμα του για θρησκευτικό σκοπό. Η μανία του ελληνικού λαού κατά των Ισραηλιτών ήταν τέτοια, ώστε και η παρέμβαση των κυβερνητικών δυνάμεων πολύ λίγο συνετέλεσε στην κατευνασση της. Η αιγυπτιακή κυβέρνηση, περισσότερο για να

Το βιβλίο του Γεώργιου Ζαβιτσίανου **Ακτίς φωτός, ο καταδιωγμός των Εβραίων εν τη ιστορία**, τυπώθηκε στην Κέρκυρα το 1891 στο τυπογραφείο Ν. Πετσάλη. Είχαν ήδη συμβεί τα γεγονότα του Απριλίου 1891, τα οποία άλλωστε μνημονεύει στην εισαγωγή της εργασίας του.

Το βιβλίο αυτό είναι σήμερα δυσεύρετο. Δεν υπάρχει στη Δημόσια Βιβλιοθήκη της Κέρκυρας, ούτε στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Αθήνας (σύμφωνα με πληροφορίες του ΚΙΣ).

Στην Κέρκυρα επισημάναμε την ύπαρξη δύο αντιτύπων, το ένα στην Αναγνωστική Εταιρεία (από τους καταλόγους της) και το άλλο σε ιδιωτική βιβλιοθήκη, το οποίο και χρησιμοποιήσαμε.

Από τις 400 περίπου σελίδες του σημειώσαμε ό,τι αφορά έμμεσα ή άμεσα την Κέρκυρα και το παρουσιάζουμε εδώ. Παρά την αντίθετη άποψή μας, είμαστε αναγκασμένοι να μεταφέρουμε το κείμενο σε καθομιλουμένη γλώσσα ώστε να είναι κατανοητό στις νέες ηλικίες οι οποίες δεν είχαν επαφή με την καθαρεύουσα.

ΓΖ

Η αυλόπορτα του Εβραϊκού Σχολείου της Κέρκυρας (εβραϊκή συνοικία)

τους προστατεύσει, συνέλαβε διάφορους Ισραηλίτες και ιδίως την οικογένεια **Βαρούκ**, σε συμφωνία δε με τους αντιπροσώπους των κυριότερων ευρωπαϊκών προξενείων συνέστησε υπό την προεδρία του

Ακτίς φωτός. Ο καταδιωγμός των Εβραίων εν τη ιστορία

K. Vacher, γενικού εισαγγελέα των μεικτών δικαστηρίων, διεθνή επιτροπή αποτελούμενη από επτά μέλη, δύο διορισμένων από τον πρόξενο και τον πατριάρχη των Ελλήνων, δύο από την αιγυπτιακή κυβέρνηση και άλλους τέσσερις από τους προξένους Ιταλίας, Αγγλίας, Αυστρίας και Πρωσίας που επιφορτίστηκαν να κάνουν τις ανακρίσεις για το γεγονός. Η επιτροπή αυτή είχε σαν οδηγία έκθεση που έγινε από γιατρούς διαφόρων εθνικοτήτων, οι οποίοι είχαν εξετάσει το πτώμα όταν βρέθηκε και οι οποίοι την επόμενη μέρα είχαν προβεί σε αυτοψία. Οι επιστήμονες αυτοί, δεκατέσσερις για την πρώτη εξέταση και είκοσι τρεις για τη δεύτερη, δήλωσαν παμψηφεί ότι το παιδί ζούσε όταν έπεσε στο νερό και πέθανε από ασφυξία καθώς βούλιαξε. Μάλιστα στα πνευμόνια του είχαν βρεθεί κόκκοι άμμου. Το πτώμα δεν είχε κανένα τραύμα που να γείρει υποψία εγκλήματος, καμιά δε ένδειξη δηλητηρίασης βεβαιώθηκε από τους έμπειρους χημικούς. Απεναντίας, όλα έδειχναν ότι βρισκόνταν απέναντι σε τυχαίο συμβάν. Η Διεθνής Επιτροπή, θέλοντας να φωτίσει το ζήτημα αυτό, δεν περιορίστηκε στις έγγραφες αυτές μαρτυρίες, αλλά εξέτασε τους κυριότερους γιατρούς που επισκέφθηκαν το παιδί, άκουσε πολλούς μάρτυρες, προέβη σε αντιπαραστάσεις, συνέταξε πολλά πρακτικά των καταθέσεων που έγιναν. Μετά από ώριμη εξέταση εξέδωσε την έκθεσή της, με την οποία συμπέρανε ότι κατ' αυτήν ο Ευάγγελος Φορναράκης ήταν θύμα τυχαίου συμβάντος και ότι αν υπήρχε έγκλημα, τίποτα δεν αποδεικνύει ότι το διέπραξε η οικογένεια Βαρούκ.

Η αιγυπτιακή κυβέρνηση μετά την επίσημη αυτή γνώμη ελευθέρωσε τους Ισραηλίτες υπηκόους της. Αλλά δύο μέλη της επιτροπής, επειδή ο **Δρ Οικονομόπουλος** διατείνονταν ότι το παιδί φαινόταν να πέθανε μάλλον από στραγγαλισμό παρά από τον καταπόντισμό, συνεβούλευσαν τον εκεί Έλληνα πρόξενο να στείλει την οικογένεια Βαρούκ, αφού είχε ελληνική υπηκοότητα για να δικαστεί και από τα δικαστήρια της Κέρκυρας. Το εδώ δικαστήριο διόρισε επιτροπή από τους γιατρούς **Χρ. Λαυράνο, Ηλία Πολίτη, Γ. Παδοβά, Σπ. Ζαβιτσιάνο και Ν. Ζαβιτσιάνο**, οι οποίοι με αιτιολογημένη έκθεση γνωμάτευσαν υπέρ της γνώμης των 23 γιατρών και το δικαστήριο τότε ατέρυνε την κατηγορία και με απόφασή του με ημερομηνία 20 Νοεμβρίου 1881 και αριθμ. 254 ελευθέρωσε την οικογένεια Βαρούκ. Σ' αυτή την περίπτωση ο γιατρός **Βρουναρόν**, ένας από τους ενδοξότερους ιατροδικαστές της Γαλλίας, απέδειξε με σπουδαία επιστημονική έκθεση το ανόητο της κατηγορίας.

Από το παράρτημα με τα έγγραφα στο τέλος του βιβλίου παίρνουμε δύο απ' αυτά. Το πρώτο είναι σε αρχαϊζουσα γλώσσα και σε κάποια σημεία η απόδοση είναι ελεύθερη:

Επιστολή του ευλ. Αρχιμανδρίτη κ. Δ. Λάτα σε απάντηση επιστολής που του στάλθηκε από τον καθ. Λευή Αρχιραββίνο Κέρκυρας, με την οποία εκδήλωνε την ευγνωμοσύνη του για το άρθρο που δημοσιεύτηκε στη «Σιών» αριθ. 120.

Αιδεσιμώτατε Αρχιραββίνε κ. Λευή,

Αφού πήραμε με μεγάλη ευχαρίστηση το γράμμα σας από την Κέρκυρα από 4 ενεστώτος Ιουλίου, το διαβάσαμε και

αναπέψαμε ευχαριστίες προς τον Κύριο για την πρόοδο την οποία το αληθινό πνεύμα της θρησκείας μπορεί να επιδεικνύει κατά τις ημέρες μας απέναντι στα φώτα του πολιτισμού.

Ευχαριστούμε από την καρδιά για τα αισθήματα ευγενείας και αγάπης που διατρανώσατε προς εμάς, επειδή γράψαμε άρθρο κατά της γνώστης στο χριστιανικό κόσμο ψευδούς και τελείως ανυπόστατης συκοφαντίας ενάντια στον ισραηλιτικό λαό. Να ξέρετε όμως αιδεσιμώτατε, ότι κάνοντας αυτό δεν κάναμε τίποτε άλλο παρά να υπηρετήσουμε το χριστιανικό μας θρήσκευμα σαν ταπεινοί του λειτουργοί.

Η ιστορία του ανθρώπου μαρτυρεί περίτρανα ότι οι διάφορες μέσα στους αιώνες δεισδαιμονίες, οι απαιτητές δοξασίες, οι διεστραμμένες και λαθεμένες παραδόσεις, τόσο υπερίσχυαν του πνεύματος της ανθρωπότητας, ώστε επί αιώνες την έκαιαν δούλη και τυφλή υπηρέτρια σφαλερών και φθοροποιών αρχών. Αλλά ο Σωτήρας μας Ιησούς Χριστός, σαν κύριο και θεμελιώδη σκοπό του εν χορού του στον κόσμο, ανεκήρυξε αυτή την ίδια την ελευθερία της ανθρωπότητας από τη δουλεία, ελευθερία που στήριζε στη γνώση της αλήθειας. «Και γνώσεσθε, είτε την αλήθειαν, και η αλήθεια ελευθερώσει υμάς» (Ευαγγέλ. Ιωάν. κεφ. η' εδάφ. 32).

Κάθε λοιπόν δεισδαιμονία, κάθε ψευδής παράδοση, κάθε λανθασμένη δοξασία, είναι απόλυτος εχθρός της χριστιανικής αλήθειας και επομένως ανατρεπτική του μεγάλου σκοπού τον οποίο ο Χριστιανισμός επιδιώκει να πραγματοποιήσει στον κόσμο.

Επομένως, αιδεσιμώτατε, επειδή κι εμείς ταχθήκαμε τουλάχιστον λειτουργοί του θρησκευματός μας, οφείλουμε με όλες μας τις δυνάμεις και με κάθε θυσία να αγωνιζόμαστε ενάντια στο ψέμα και να προστατεύουμε την αλήθεια.

Ότι είναι μάλιστα ψέμα και μάλιστα ψέμα αναιδές και κοινωνικά καταστρεπτικό και το από πολλά χρόνια διαδιδόμενο στις χριστιανικές κοινωνίες, ότι δηθεν οι Ιουδαίοι σφάζουν παιδιά Χριστιανών και παίρνουν το αίμα τους, το διατρανώσαμε πάντα και με τὰ λόγια και με τις πένες μας και θα το διακηρύττουμε όσο αναπνέουμε πάνω στη γη.

Τέλος, σας ανακοινώνουμε αιδεσιμώτατε την από παλιά εγκάρδια θλίψη μας, ότι στα δύο έξοχα έθνη, δηλαδή Ιουδαίους και Έλληνες, τα οποία εξίσου εργάστηκαν για την ανθρωπότητα, οι μεν προσευχόμενοι στην Ιερουσαλήμ για να κατεβάσουν το Θεό στον άνθρωπο, οι δε φιλοσοφούντες στην Αθήνα, για να ανεβάσουν τον άνθρωπο στον Θεό, στα δύο, λέμε αυτά έθνη, δίδεται συχνά αιτία από σκευωρία θρησκευτικών δήθεν διαφορών για να διαπληκτίζονται.

Εμείς τουλάχιστον πιστεύουμε χωρίς ενδοιασμό, ότι η θεμελιώδης θρησκευτική διαφορά που είναι, ως γνωστόν, ότι σ' εμάς τους Ιουδαίους προαναγγέλλεται ακόμα ο Μεσσίας, ενώ σ' εμάς τους χριστιανούς πιστεύεται ότι ήλθε, η διαφορά αυτή δεν μπορεί να γίνει εμπόδιο ώστε άνθρωποι των δύο εθνών, όπου αν βρίσκονται να ζουν με αγάπη και κοινωνική αρμονία. Πολύ δε περισσότερο μπορεί να γίνει αυτό, αφού ο ίδιος Θεός που είτε κάποτε σ' εμάς τους Ιουδαίους: «Υμείς έσεσθέ μοι λαός περιούσιος από πάντων των εθνών, έσεσθέ μοι βασιλείον ιεράτευμα, έθνος άγιον» [Έξοδ. ιθ', 5 - 6], ο ίδιος λέγω Θεός, ενσαρκωμένος φάνηκε στον κόσμο και αποφάνθηκε για εμάς τους Χριστιανούς

Ακτίς φωτός. Ο καταδιωγμός των Εβραίων εν τη ιστορία

«μείς δε γένος εκλεκτόν, βασιλείον ιεράτευμα, ἔθνος ἅγιον, λαὸς εἰς περιποίησιν κ.λπ.» [Α' Πέτρ. β' 9].

Ευχόμαστε, τέλος, από την καρδιά μας, αιδεσιμότητα, με την πεποίθηση βέβαια ότι κι εσείς το εύχεστε, όπως Ιουδαίοι και Χριστιανοί, αφού κατανοήσουν το πνεῦμα του ίδιου θρησκευματος, από το οποίο κάθε μέρος εμπνέεται, ν' αποβάλουν τα μίσση και να παραμερίσουν κάθε δήθεν θρησκευτική έριδα και κάθε διαπληκτισμό ώστε να ζουν με αγάπη και κοινωνική αρμονία, όπως αρμόζει και αναπόφευκτα απαιτείται, σήμερα μάλιστα, σε λαούς που αξίζουν να απαρτίζονται μέρους πολιτισμένων κοινωνιών.

Μέσα δε σ' αυτή την αγάπη ασπαζόμενός σας αιδεσιμότητα, ελπίζουμε ότι οι πόθοι και των δύο μας θα εκπληρωθούν και διατελούμε με την πρόποινα για σας υπόληψη.

Αθήνα, 11 Ιουλίου 1883

Ο Αρχιμανδρίτης
Διονύσιος Λάτας

(Από την εκδιδόμενη στην Αθήνα εφημερίδα «Σιών», αριθμ. 122)

Έγγραφο υπέρ των εν Κέρκυρα Εβραίων
[Α]

Εμείς Αντώνιος Λορεντάν προνοητής της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας της Ενετίας.

Μεταξύ των άλλων τεκμηρίων πιστότητας που δόθηκαν στον Ηγεμόνα από την κοινότητα των Εβραίων αυτής της πόλης της Κέρκυρας, διακρίνεται η αυθόρμητη καταβολή εξακοσίων χρυσών φλοριών για τα δημόσια οχυρώματα, χωρίς να παραλείψουν μετά απ' αυτά κατά τις κρίσιμες περιστάσεις της πολιορκίας αυτής της πόλης να προσφέρουν ακόμα εγχείριση την κατά δύναμη προσωπική τους υπηρεσία στα οχυρώματα και να ασχοληθούν στα κανόνια, τα βομβοβόλα, τις βόμβες, τις σφαίρες και άλλου είδους εργαλεία, μέρα και νύχτα. Και αυτά, αν και την εποχή εκείνη η Κοινότητα ήταν σε άθλια κατάσταση λόγω των λεηλασιών και των εμπρησμών από τις βόμβες που έπεσαν στα εργαστήριά τους, τα μαγαζιά και τα σπίτια προς μεγάλη βλάβη τους. Όμως εξακολουθούσαν μέσω των συνδίκων τους να τρέχουν προτάσσοντας τις σπουδαιότερες περιπτώσεις και ανδεικνύόμενοι συνέχεια, κάποιοι απ' αυτούς, με τα όπλα στις εξωτερικές θέσεις για την υπεράσπιση της πόλης, χωρίς να σκέπτονται ούτε την ίδια τους τη ζωή και την περιουσία.

Γι' αυτό κι εμείς παρακινημένοι από τέτοιες ισχυρές αποδείξεις αξιέπαινης υπηκοότητας, τους απονέμουμε το παρόν πιστοποιητικό για να τους χρησιμεύσει για γρήγορη επίτευξη της δημόσιας εύνοιας.

Κέρκυρα στις 17 Νοεμβρίου 1715

Αντώνιος Λορεντάν Δ. Γεν. Προν. [1]

Λιν. Δεζωρτζής Γραμματέυς

[Β]

Εμείς Ιωάννης Ματθαίος, Κόμης Σχυλεμβούργου, Στρατάρχης και επιμελητής Άρχων της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας της Ενετίας [2].

Η πιστοσύνη κοινότητα των Εβραίων της πόλης της Κέρκυρας με θαυμαστή αφοσίωση και ευστάθεια αποδείχθηκε προθυμότητα κατά τις δεινές περιστάσεις της πολιορκίας αυτής της πόλης, αφού παρείχε κάθε δυνατή υπηρεσία προ-

σωτική και υλική στα οχυρωματικά έργα και συνδρομή στη μεταφορά τηλεβόλων, βομβοβόλων, βομβών, σφαιρών και άλλων απαραίτητων αντικειμένων, ασχολούμενη μέρα και νύχτα με θερμή και κάτω από την καθοδήγηση των δικών της προϊσταμένων για να φέρει σε πέρας μεγαλύτερες αποστολές ανάγκες με κάθε επιμέλεια και ακρίβεια, χωρίς μάλιστα ποτέ να ολιγωρήσει της πιστότητάς της προς τον Ηγεμόνα. Εξάλλου, κάποιοι από την παραπάνω φυλή θεάθησαν στις εξωτερικές θέσεις να οπλοφορούν και να αποδύονται κάτω από τα μάτια μας σε επικίνδυνο αγώνα χάρη στην κοινή άμυνα, χωρίς να λογαριάζουν τη ζωή, την περιουσία και τα παιδιά τους για τη δόξα του Γαληνοτάτου Πριγκίπα. Και για να γίνει γνωστή η προθυμία και η αξία τους, τους απονέμουμε την ανά χειρας αδιάφευκτη δήλωση που θα τους χρησιμεύσει για πιστοποίηση στη δημόσια μεγαλοδοξία.

Εκδόθηκε στις 15 Σεπτέμβρη 1716 στην Κέρκυρα και πρωτοκολλήθηκε στην Επαρχιακή Γραμματεία στις 31 Δεκεμβρίου 1716.

Κόμης Σχυλεμβούργου [υπογ.] Λεωνάρδος Δεζωρτζής

Εμείς Βίκτωρ Μπον Προνοητής και Καπετάνιος Κέρκυρας [3]

Προς οιονδήποτε πιστοποιούμε την ταυτότητα της υπογραφής του άνωθεν Λεωνάρδου Δεζωρτζή, του οποίου την υπογραφή όποιον και να βρεθεί μπορεί οποιοσδήποτε να δώσει πλήρη και αναμφισβήτητη πίστη.

Κέρκυρα στις 23 Αυγούστου 1723 ε.ν.

[υπογ.] Άγγελος Μπατιτόρης Γραμματέυς

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. Ο **Αντώνιος Λορεντάν** διετέλεσε Γενικός Προνοητής της Θάλασσας κατά τα έτη 1715 - 1717. Το αξίωμα του Γενικού Προνοητή της θάλασσας ήταν από τα ανώτερα στη Βενετική Δημοκρατία. Ο Γεν. Προνοητής ήταν ο ανώτατος πολιτικός και στρατιωτικός διοικητής και αρχηγός του στόλου σε ειρηνική περίοδο για τα Ιόνια νησιά, διοριζόταν δε από την Γερουσία με τριχρονή θητεία.
2. Ο σάββας στρατηγός **Ιωάννης Ματθαίος φον Σούλεμπουργκ** έφθασε στην Κέρκυρα το Φλεβάρη του 1716 για να οργανώσει την άμυνα της στον επερχόμενο τουρκικό κίνδυνο (η Τουρκία είχε κηρύξει τον πόλεμο στη Βενετία στις 7 Δεκεμβρή του 1715). Χάρη στις ικανότητες του Σούλεμπουργκ και την ανδρεία των πολιορκημένων, οι Τούρκοι δεν μπόρεσαν να πάρουν την πόλη της Κέρκυρας και έλυσαν την πολιορκία στις 11 Αυγούστου του 1716. Εκτός από την παραπθήμενη δήλωση για τη συμμετοχή των Ισραηλιτών στην άμυνα της Κέρκυρας, υπάρχει άλλη μια από τον Λατινίσκοπο Αυγούστο Ζάκκο με ημερομηνία 8 Σεπτέμβρη 1717 (Σχετικά αναφέρει ο **Λαυρέντιος Βροκίνης** στο έργο του «Περί των ετησίως τελουμένων εν Κέρκυρα λιτανειών του Θ. Λειψάνου του Αγ. Σπυριδώνος και την εν έτει 1716 πολιορκία της Κέρκυρας ιστορική επιτομή εκδεδωμένων και ανεκδότην εγγράφων κ.λπ.» που εκδόθηκε στην Κέρκυρα το 1909).
3. Ο **Βίκτωρ Μπον** ανέλαβε Προνοητής και Καπετάνιος της Κέρκυρας στις 20 Μάη του 1721 και αντικαταστάθηκε στις 29 Ιούνη του 1723 από το Μάρκο Φλαγγίνη. Το αξίωμα του Προνοητή και Καπετάνου εμφανίζεται στη βενετοκρατούμενη Κέρκυρα από το 1420. Το κατείχε βενετσιάνος ευγενής που διοριζόταν για δύο χρόνια. Ο Προνοητής και Καπετάνος εκδικάζε τις δίκες τις σχετικές με το δημόσιο ταμείο και τις διαφορές των ημερωτικών δικαιωμάτων. Ήταν επίσης ανακριτής και δικαστής των μεταξύ πολιτών και στρατιωτών υποθέσεων και είχε την επιστοσία των Παζών.

Εβραίοι τραπεζίτες της Θεσσαλονίκης επί Τουρκοκρατίας

Του κ. Ε.Α. ΧΕΚΙΜΟΓΛΟΥ

Στο κείμενο αυτό καταγράφονται
δημοσιευμένες και μη ειδήσεις
σχετικά με τη δραστηριότητα των

Εβραίων τραπεζιτών της
Θεσσαλονίκης μέχρι το 1912.

Σκοπός του κειμένου είναι η
ανασκόπηση των ειδήσεων και
όχι η θέση και η συζήτηση
προβλημάτων σχετικά με το
θέμα. Αναγκαία όμως είναι μια
διευκρίνιση σχετικά με τον τίτλο
του παρόντος κειμένου: γιατί

μόνον οι Εβραίοι τραπεζίτες;
Αναμφίβολα υπάρχει ένα
φαινόμενο «Εβραίων
τραπεζιτών» στη μεταβυζαντινή
ιστορία της Θεσσαλονίκης. Η
ιστορία των πιστωτικών σχέσεων

βρίσκεται στα σπάργανα,
ωστόσο στις σπάνιες σχετικές
ειδήσεις τα εβραϊκά ονόματα
μονοπωλούν το ενδιαφέρον. Τα
μουσουλμανικά ονόματα
φθίνουν όσο προχωρούμε προς
το 1912, ενώ τα χριστιανικά είναι
μεμονωμένα - τραπεζίτες
ισχυροί αλλά χωρίς συνέχεια,
μικρές κηλίδες σ' ένα εβραϊκό
πιστωτικό πάνελ.

Ως τα τέλη του XIX αιώνα

Τέσσερις είναι οι βασικοί
τομείς στους οποίους εκδη-
λώνεται τραπεζική δραστη-
ριότητα στη Θεσσαλονίκη της
Τουρκοκρατίας: α) στο χρηματε-
μπόριο, β) στις δημοσιονομικές λει-
τουργίες, γ) στη συνεχιζόμενη παρα-
γωγή και δ) στη λειτουργία της
ορθόδοξης χριστιανικής εκκλησίας.
Σ' αυτό τον τελευταίο τομέα και όσον
αφορά τη Θεσσαλονίκη, δεν έχουμε
καμιά ειδηση για εβραϊκή τραπεζική
δραστηριότητα, γι' αυτό και θα τον
παραλείψουμε¹. Η έλλειψη ειδήσε-
ων πάντως δεν συνεπάγεται και
απουσία δραστηριότητας².

α) Χρηματεμπόριο - Αργυραμοιβία

Οι παλιότερες, ίσως, γνωστές
ειδήσεις αφορούν το χρηματεμπό-
ριο, δηλαδή την αργυραμοιβία. Στα
1604 αναφέρεται ότι οι Εβραίοι της
Θεσσαλονίκης «θέτουν υπό κυκλο-
φορίαν όλων των ειδών τα νομί-
σματα, τα οποία κατασκευάζουν οι
ίδιοι»³. Στα 1734 μνημονεύεται
ληστεία που έγινε στο Χορτιάτη, έξω
από τη Θεσσαλονίκη, σε βάρος
Εβραίων αργυραμοιβών της
πόλης⁴. Οι σημαντικότερες επώνυ-
μες αναφορές αφορούν τους τραπε-
ζίτες Μωσιόν και Ισαάκ Burla. Τον
Ιούνιο του 1795⁵ έφτασε στη Θεσσα-
λονίκη ένας απεσταλμένος από την
Κωνσταντινούπολη, με φιρμάνι
κατά των τραπεζιτών αυτών. Σφρά-
γισε το κατάστημά τους και τους
οδήγησε στο τουρκικό δικαστήριο.
Οι πρόξενοι της πόλης διαμαρτυρή-
θηκαν για την προσαγωγή, επειδή ο
Burla είχε την προστασία⁶ της Γαλ-
λίας κι ο άλλος της Αυστρίας και

ζήτησαν την αποφυλάκισή τους: «οι
δύο αυτοί Burla είναι άτομα τα
οποία, εκτός ότι έχουν εις χείρας
των τας περιουσίας όλων των κατοί-
κων της πόλεως, έχουν επίσης και
το μεγαλύτερο μέρος των κεφαλαι-
ων των Φράγκων εμπόρων». Οι
τελευταίοι κινητοποιήθηκαν για να
γλιτώσουν τις περιουσίες τους πιέ-
ζοντας τους πρόξενους. Οι κατηγο-
ρίες κατά των Burla είναι ενδεικτι-
κές των δραστηριοτήτων τους. Τους
κατηγορούσαν ότι:

α) αγοράζουν το βενετικό τζεκίνι
σε υψηλή τιμή,

β) κρατούσαν μεγάλη προμήθεια
στα ποσά που έστελναν στην Κων-
σταντινούπολη για λογαριασμό του
δημοσίου,

γ) προσκόμιζαν στο νομισματο-
κοπείο ασημί χύμα χαμηλής περιε-
κτικότητας. Αν το απόσπασμα που
παραθέσαμε και που προέρχεται
από την αναφορά του Βενετού προ-
ξένου δεν υπονοεί κάτι διαφορετι-
κό, οι Burla συγκέντρωναν τα δια-
θέσιμα ρευστά της πόλης και δανει-
οδοτούσαν το δημόσιο ασκώντας
παράλληλα εμπόριο νομισμάτων⁷.

β) Δημοσιονομικές λειτουργίες

Στα 1740 ένας πασάς, ονόματι
Αλή, αποπλέει από τη Θεσσαλονίκη
με δύο πολεμικά πλοία με προορι-
σμό την Αίγυπτο. «Πριν αναχωρή-
σει, εξήτησε και έλαβε δάνειον εκ
200.000 πιάστρων από τους εδώ τραπε-
ζίτες, οι οποίοι ινα εξασφαλίσουν
την απόδοσίν των, εναύλωσαν το
καράβι του Γάλλου Faugasse και
απέπλευσαν διά Αίγυπτον ακολου-
θούντες τα δύο πολεμικά...»⁸.

Μ' ένα φιρμάνι του 1795⁹ διευ-
κρινίζεται ότι «αι δοσοληψίαι της

Θεσσαλονίκης διενεργούνται διά των αργυραμοιβών» και ότι «κατά την εποχήν της καταβολής των δόσεων εις το τελωνεῖον καπνοῦ, εἴτε κατὰ τὰς ἀποστολὰς των χρημάτων διὰ τὰς ἀνάγκας του στρατοῦ, ἐπειδὴ δεν προλαμβάνεται ἡ κοπὴ νομισμάτων ἐγκαίρως, προσφεύγουν εἰς τὴν ἐξεύρεσιν χρημάτων με τóκους».

Δυστυχῶς, δεν γίνεται μνεία του θρησκευματοῦ των τραπεζίτων σ' αὐτὲς τὶς δύο περιπτώσεις. Ἐπειδὴ ὅμως δεν συναντήσαμε στὴ Θεσσαλονικὴ περίπτωση χριστιανοῦ κεφαλαιοῦχου που νὰ δανεῖζει τὸ οθωμανικὸ δημόσιο κατὰ τὸν 18ο αἰώνα, ἀντίθετα πρὸς τὴν περίπτωση Burla, εἶναι πιθανόν οἱ προαναφερόμενοι νὰ ἦταν Εβραῖοι¹⁰.

Ἀπὸ τὸν 18ο αἰώνα, καθὼς ὁ χρηματικὸς φόρος γενικεύθηκε στὴν οθωμανικὴ αυτοκρατορία, ολοένα καὶ περισσότερα χωριά ἀρχισαν νὰ δανεῖζονται ἀπὸ πλούσιους Εβραίους ἢ Τούρκους με πολὺ υψηλὸ ἐπιτόκιο, με ἀποτέλεσμα νὰ μετατρέπονται σταδιακὰ σὲ τσιφλίκια, στὸ βαθμὸ που οἱ κάτοικοι των χωριῶν ἀδυνατούσαν νὰ ἀνταποκριθοῦν στους βαρεῖς φόρους καὶ τοὺς ἀυξανόμενους τóκους¹¹. Πολλὰ χωριά γύρω ἀπὸ τὴ Θεσσαλονικὴ εἶχαν αὐτὴ τὴν τύχη¹². Δυστυχῶς καὶ ἀπὸ τὴ διαδικασία αὐτὴ δεν προκύπτει κάτι συγκεκριμένο γιὰ τοὺς Εβραίους τραπεζίτες τῆς Θεσσαλονίκης, παρὰ μόνον ὑπόνοιες γιὰ τὴ συμμετοχὴ τους.

Στὶς δοσοληψίες τῆς ἐλληνικῆς κοινότητας τῆς πόλης με τὶς οθωμανικὲς ἀρχές, στὴν περίοδο 1792 - 1794 ξανασυναντούμε τὸ γνωστὸ μας Μουσιὸν Μπουρλά. Στὸ κοινοτικὸ λογιστικὸ κατὰστιχο¹³, ὑπὸ τὸν τίτλο «τα ὅσα ἐδόθησαν εἰς ἱερεμέδες», καταχωρίζεται στὴν ἡμερομηνία 30.11.1792 ποσὸν 1.000 γροσίων με τὴν αιτιολογία «[εἰς] τὸν δεῦτερον μουλὰ ἐφέντην διὰ χειρὸς μουσιὸν πουργά διὰ τὸ βούλωμα του τεφερίου». Πρόκειται δηλαδὴ γιὰ δῶρο πρὸς τὸν δεῦτερο ἱεροδίκῃ τῆς Θεσσαλονίκης γιὰ νὰ επικυρώσει τὸ κατὰστιχο, τὸ ὁποῖο πληρώθηκε ἀπὸ τὸν Εβραῖο τραπεζίτη.

Ἐπίσης, στὶς 3.3.1793 καταχωρίζεται πάλι ποσὸν 1.000 γροσίων «[εἰς] τὸν μουλὰ ἀφέντην διὰ τὸ ἰλὰμι με τὸ ὁποῖον... ἀπὸ **καβαλέν** του μουσιὸν πουργά»¹⁴. Δωροδοκῆθηκε δηλαδὴ ὁ ἱεροδικα-

στής γιὰ νὰ ἐκδώσει εὐνοϊκὴ γιὰ τοὺς Χριστιανούς γνώμатеυση καὶ πληρώθηκε με πιστωτικὸ ἐγγράφο του Μπουρλά. Στὶς 26.3.1793 ὑπάρχει μιὰ ἀκόμη ενδιαφέρουσα ἐγγραφή: «[εἰς] τὸν ἰσούφ μπειτζίκην ἀπὸ **καβαλέν** του μουσιὸν πουργά διὰ τὸν ονδάν ποῦ ἐφκίασεν κι ἔδωκαν καὶ οἱ εβραῖοι ἄλλα τόσα...» γρόσια 757:60¹⁵. Πρόκειται γιὰ «δόσιμο» ὑπὲρ οθωμανοῦ ἀξιοματοῦχου γιὰ τὴν ἀνέγερση οἰκημάτων του που χρηματοδοτήθηκε, τόσο ἀπὸ τὴν χριστιανικὴ ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν εβραϊκὴ κοινότητα, που ὅσον ἀφορὰ τουλάχιστον τὴν πρώτη καταβλήθηκε με πιστωτικὸ ἐγγράφο του Μπουρλά. Ἀκόμη στὶς 12.4.1793, ἡ ἐλληνικὴ κοινότητα καταβάλλει 210 γρόσια στὸν παραπάνω τραπεζίτη

*Εβραῖος ἐμπορὸς
νγασμάτων καθισμένος
μπροστά στο μαγαζί του*

(Οἱ δύο φωτογραφίες - σελ.
23,25 - προέρχονται ἀπὸ τὸ
λεκυκλῶμα «Ἡ Θεσσαλονικὴ
μέσα ἀπὸ τὸ φακό του
Μεγάλου Πολέμου», εκδ.
Πολιτιστικοῦ Κέντρου Ἐθνικῆς
Τράπεζας (σὺλλογὴ Β.
Μαυρομμάτη).

Εβραίοι τραπεζίτες της Θεσσαλονίκης επί Τουρκοκρατίας

«διὰ τους ταταρέους οποῦ ἐπῆγαν καὶ ἤλθαν ἀπὸ τὴν Πόλιν»,¹⁶ ἐνδειξὴ ὅτι ὁ Μπουρλά διέθετε ἓνα εἶδος υπηρεσίας γιὰ νὰ διακινεῖ χρήματα (πὺν, ὅπως ἤδη εἶδαμε, διακινούσε γιὰ λογαριασμὸ τοῦ δημοσίου) καὶ ἐγγράφα.

Οἱ τραπεζίτες («σαράφηδες») ποὺ ἐξυπηρετοῦσαν τὴν ἐλληνικὴ κοινότητα τὴν ἑποχὴ εἶναι τέσσερις κὶ ἀπὸ αὐτοὺς συχνότερα ἀναφέρονται ὁ Μπουρλά καὶ ὁ Ναβάρο, ἐνῶ οἱ ἄλλοι δύο εἶναι μουσουλμάνοι¹⁷.

Στα 1821, κατὰ τὴν ἐκρήξη τῆς ἐλληνικῆς ἐπανάστασης πολλοὶ χριστιανοὶ τῆς Θεσσαλονίκης συνελήφθησαν. Γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσή τους, οἱ Τούρκοι ἀξιωματοῦχοι εἰσέπραξαν ὡς λύτρα 440.000 γρόσια. Γιὰ νὰ συγκεντρώσουν αὐτὸ τὸ ποσὸν οἱ χριστιανοὶ δανείσθηκαν ἀπὸ Εβραίους τραπεζίτες πρὸς 30 - 50% ἐπιτόκιο, με ἐνέχυρο τιμαλφὴ καὶ σκευὴ τῶν ναῶν, λαμβάνοντας μετρητὰ τὸ ἓνα δεύτερο ἢ ἓνα τρίτο τῆς ἀξίας¹⁸. Δυστυχῶς, δὲν ξέρουμε ἀπὸ ποιοὺς τραπεζίτες.

Στα 1840 ἀναφέρεται ἡ ὑπαρξὴ ἐνὸς Εβραίου τραπεζίτη τῆς Θεσσαλονίκης, τοῦ Φαρασί, ὁ ὁποῖος βρισκόταν ὑπὸ γαλλικὴ προστασία¹⁹. Καθὼς ἡ ἀναφορὰ γίνεται λόγῳ ἐνὸς ἐπεισοδίου ποὺ εἶχε ὁ Φαρασί με τὸν Γάλλο πρόξενο δὲν μαθαίνουμε ο,τιδήποτε γιὰ τὴν δραστηριότητά του, πέρα ἀπὸ τὸ ὅτι κατεῖχε τὸ οἶκημα διπλὰ στὸ κτίριο ποὺ στέγαζε τὸ γαλλικὸ πρόξενεῖο ὡς τὴν πυρκαγιά τοῦ 1839.

Τὴν ἴδια χρονιά²⁰ τὴ συγκέντρωση τῶν φόρων ἀναλαμβάνουν οἱ Φερναντέζ, ποὺ τελοῦσαν ὑπὸ γαλλικὴ προστασία, οἱ ὁποῖοι θὰ τοὺς μεταβίβαζαν στοὺς Alleon τῆς Κωνσταντινουπόλης. Ἦταν μὴ περιεργὴ διαφοροποίηση στὴ φοροεισπρακτικὴ διαδικασία ποὺ ἐπισημαίνει ὁ Ἀγγλὸς πρόξενος, χωρὶς νὰ παραλείψει καὶ μερικὰ υπονοούμενα κατὰ τῆς ἀκεραιότητος τῶν Φερναντέζ.

Οἱ Φερναντέζ, μαζί με τοὺς Μισραχί, προστατευόμενοι τῆς Τοσκάνης μνημονεύονται καὶ στὶς γαλλικὲς ἐκθέσεις τοῦ 1851 (μαζί με τοὺς Αλλατίνι καὶ Μοδιάνο) ὅχι ὅμως ὡς ἀργυραμοιβοὶ ἀλλὰ ὡς ἔμποροι. Τὸ ἴδιο ἔτος μνημονεύονται στὴν πώλη τρία εβραϊκὰ τραπεζικά καταστήματα: τοῦ Ἀβραάμ Σαμπετάι, τοῦ Λ. Τιάνο, προστατευόμενου τῆς Αὐστρίας, καθὼς καὶ ἓνα υποκατάστημα τοῦ Alleon τῆς Κωνσταντινουπόλης. Ἀκόμη υπῆρ-

χαν ἀρκετοὶ χρηματιστὲς ποὺ ἀσχολοῦνταν «με κερδοσκοπικὲς ἐπιχειρήσεις καὶ ἐπιδίδονταν σὲ τοκογλυφικὴ δραστηριότητα»²¹.

γ) Συντεχνιακὴ παραγωγή

Ὡς τώρα συναντήσαμε ἐνδείξεις γιὰ τὴν παρουσία Εβραίων τραπεζιτῶν στὸ ἐμπόριο καὶ τὶς δημοσιονομικὲς λειτουργίες. Ὡστόσο, ἡ παραγωγικὴ βάση τῆς ἐποχῆς ποὺ ἀναφερόμαστε εἶναι τὸ συντεχνιακὸ σύστημα. Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν Χριστιανῶν κεφαλαιούχων στὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνα προέρχεται ἀπὸ τὶς συντεχνίες τῆς Θεσσαλονίκης²². Συντεχνίες καὶ ὁρτάδες τῶν γενιτσάρων, ποὺ ἀποτελοῦν οἰωνεῖ συντεχνιακὰ σώματα, διαθέτουν μετρητὰ γιὰ νὰ δανείσουν στὴν ἐλληνικὴ κοινότητα, ὅπως λ.χ. οἱ μουσουλμανικὲς συντεχνίες τῶν «μπερμπέρηδων», τῶν «καϊβετζήτων» καὶ τῶν «καβάφηδων» (= υποδηματοποιῶν) καὶ οἱ 36ος, 44ος καὶ 72ος γενιτσαρικός ὁρτάς²³. Πουθενὰ σχεδὸν ὅμως δὲν συναντοῦμε εβραϊκὴ συντεχνία²⁴ καὶ βέβαια δὲν γνωρίζουμε τίποτα γιὰ τὶς πιστωτικὲς δραστηριότητές τους.

Δύο ἐρωτηματικά πρέπει νὰ σημειωθοῦν ἐδῶ. Πρῶτον, ὁρισμένες ἀπὸ τὶς δραστηριότητες ποὺ διεξῆγε ἡ εβραϊκὴ κοινότητα, ὅπως τὸ μονοψώνιο τοῦ μαλλιῶ γιὰ τὴν κατασκευὴ τῆς τσόχας²⁵, προϋπέθεταν ἱεράσια γιὰ τὴν ἐποχὴ τοὺς κεφάλαια καὶ συντονισμό στὴ διαχείρισή τους. Μέσα στα ἅλута, ὡς τώρα, ζητήματα ποὺ συνδέονται με τὴν ἀσκηση αὐτῶν τῶν δραστηριοτήτων, τὸ πιστωτικὸ πρόβλημα κατέχει τὴν πρώτη θέση.

Τὸ δεύτερο σημεῖο ἀφορὰ τὶς δραστηριότητες τῶν ἐξισλαμισμένων Εβραίων (Dönme), τὶς ὁποῖες δὲν μπορούμε νὰ ἐντοπίσουμε ἀν καὶ λανθάνουν μέσα σὲ γνωστὰ στοιχεῖα. Ἀνάμεσα στα ὀνόματα τῶν μουσουλμάνων τοκιστῶν, ἴσως ὑπάρχουν πολλοὶ ἐξισλαμισμένοι Εβραῖοι. Ἐτσι λ.χ. ἔχουμε ἐκφράσει τὴν ὑπόνοια²⁶, με βάση στοιχεῖα τῆς προφορικῆς παράδοσης, ὅτι οἱ ρίζες τῆς οἰκογένειας τῶν Dönme τραπεζιτῶν Καπαντζή βρίσκονται στὴ μουσουλμανικὴ συντεχνία τῶν καβάφηδων, προϊστάμενος τῆς ὁποίας πρέπει νὰ ἦταν ὁ Ἰσοῦφ ἀφάς, προπάππος τοῦ Μεχμέτ Καπαντζή, δημάρχου τῆς Θεσσαλονίκης στὰ 1907.

Τα τελευταία χρόνια της Τουρκοκρατίας

Σε τρεις τομείς θα μπορούσε να κατατάξει κανείς τις πληροφορίες του για την εβραϊκή πιστωτική παρουσία στη Θεσσαλονίκη. Πρώτον, έχουμε την Banque de Salonique, το μεγαλύτερο και μακροβιότερο εγχείρημα συνεργασίας τοπικών τραπεζιτών με δυτικές τράπεζες. Δεύτερον, τους πολυπληθείς μικρούς και μεσαίους τοκιστές που δίνουν το χρώμα, συχνά και το αίμα της τραπεζικής αγοράς της πόλης. Τρίτον, τις πιστωτικές δραστηριότητες της οικογένειας Μοδιάνο.

α) Banque de Salonique

Ιδρύθηκε ως ανώνυμη εταιρεία τον Ιούνιο 1888 με την συνεργασία του Comptoir d'Escompte de Paris, της Banque Imperiale et Royale Privilegiée des Pays Autrichiens, της Banque de Pays Hongrois και των αδελφών Αλλατινι. Το αρχικό κεφάλαιο ήταν 2 εκατομ. φράγκα και ανέβηκε σε 4 εκατ. το 1893²⁷, ενώ στα 1906 καθορίστηκε σε 20 εκατ.

φράγκα²⁸, τον Ιούνιο του 1909 αυξήθηκε κατά 10 ακόμη εκατ. φράγκα με συμμετοχή των τραπεζών: Société de Paris, Banque de Paris et de Pays Bas, Lander Banque, Anglo-Autriche de Vienne²⁹.

Η έδρα της τράπεζας ήταν στη Θεσσαλονίκη, στα 1909 όμως μεταφέρθηκε στην Κωνσταντινούπολη³⁰.

Το διοικητικό συμβούλιο είχε στα 1902 την εξής σύνθεση³¹: Πρόεδρος Βαρώνος De Bougoing, αντιπρόεδρος Εδουάρδος Αλλατινι, Μέλη I. Dumba, Γουσταύος Φερναντέζ, M. Koritschoner, Γιοσέφ Μισραχή, E. Σαλέμ³², H. Schuschny, Αλφρέδος Μισραχή, ο οποίος ήταν και διευθυντής της τράπεζας. Διευθυντής στην Κωνσταντινούπολη ήταν ο Μόλχο, που δολοφονήθηκε στα 1908³³.

Η Τράπεζα είχε υποκαταστήματα στην Ανδριανούπολη³⁴, στο Μοναστήρι και στα Σκόπια (κεφάλαιο 75.000 λίρες)³⁵.

Η οικονομική δραστηριότητα της οικογένειας Αλλατινι πρέπει να ήταν πολύ σημαντική και πολυσχιδής³⁶, δεν έχει όμως μελετηθεί, αν και είναι μεγάλης σημασίας για την οικονομική και κοινωνική ιστορία της Θεσσαλονίκης. Παράλ-

Εβραίοι τραπεζίτες της Θεσσαλονίκης επί Τουρκοκρατίας

Γραφείο κατάστημα εβραίων αργυραμοιβών της πόλης (χ.χ.)

Τουρκοκρατίας

ΧΡΟΝΙΚΑ ΖΗΤΟΥΝΤΑ • ΜΑΪΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ 1994

Οι αδελφοί Μοδιάνο κατείχαν πολύ σημαντική κτηματική περιουσία με τα μέτρα της Θεσσαλονίκης της εποχής, το ύψος της οποίας με τραπεζικούς υπολογισμούς έφτανε τις 700.000 λίρες και περιελάμβανε πολλά αστικά ακίνητα και περιστατικά γήπεδα⁵². Πιο κοντά στην πραγματικότητα από τους αριθμούς ήταν η λαϊκή έκφραση ότι «η μισή Θεσσαλονίκη ήταν δική τους», έκφραση που διασώθηκε ως τις μέρες μας και που τόσο εύστοχα συνέλαβε ο περιηγητής Paul Lindau που ήλθε στη Θεσσαλονίκη στα 1890⁵³.

Οι Γιακώβ και Λεβύ είχαν συστήσει και ατμοπλοϊκή εταιρεία στα 1904, πρώτο απόκτημα της οποίας ήταν το «μέγα ατμόπλοιο Ίδα»⁵⁴ από το όνομα της συζύγου του Λεβύ, θρυλικής καλλονής της Θεσσαλονίκης⁵⁵.

Η Τράπεζα Σαούλ Μοδιάνο είχε 1.000 περίπου καταθέτες με συνολικές καταθέσεις 154.000 λίρες, συγκέντρωνε δηλαδή «μέγα μέρος των οικονομικών του λαού» της εβραϊκής κοινότητας⁵⁶. Το σύνολο των οφειλών της στις Τράπεζες Αθηνών, Ανατολής και Οθωμανικής ήταν 136.000 λίρες. Επιπλέον γραμμάτια των Μοδιάνο ύψους 100.000 λιρών βρισκόταν στα χέρια της Société Generale και άλλων τραπεζών του Παρισιού⁵⁷.

Συνολικά, δηλαδή, το παθητικό της Τράπεζας Σαούλ έφτανε τις 389.000 λίρες, περίπου 9 εκατομμύρια χρυσά φράγκα. Το αμέσως επόμενο παθητικό που έχουμε υπόψη μας (έχοντας μελετήσει όλες τις πτωχεύσεις της περιόδου 1906 - 1911 για τις οποίες βρήκαμε στοιχεία) είναι του οίκου Isaac Florentin με 40.000 λίρες⁵⁸, αν εξαιρέσει βέβαια κανείς τους Αλλατίνι που είχαν ίσως εμβέλεια μεγαλύτερη από τους Μοδιάνο⁵⁹. Το μεγαλύτερο παθητικό τραπεζικού οίκου είναι του M.J. Amar, για τον οποίο ήδη μιλήσαμε (30.000 λίρες).

Με δυο λόγια, η Τράπεζα Σαούλ Μοδιάνο ήταν ο μεγαλύτερος τοπικός πιστωτικός οίκος της Θεσσαλονίκης, με διαφορά τάξεως μεγέθους από τους υπόλοιπους.

Ο τραπεζικός οίκος Λεβύ Μοδιάνο στη Θεσσαλονίκη ήταν μικρότερος. Η περιουσία του φορέα του εκτιμήθηκε με τραπεζικούς υπολογισμούς σε 105.000 λίρες⁶⁰, το αληθινό ύψος της όμως θα πρέπει να ήταν ως 50% μεγαλύτερο.

Η δραστηριότητα των Μοδιάνο ήταν αρκετά πολύπλοκη⁶¹ για να περιγραφεί τηλεγραφικώς, όπως θα προσπαθήσουμε να κάνουμε με κίνδυνο να υπεραπλουστεύσουμε τα πράγματα. Πάντως:

α) Λειτουργούσαν ως εσωτερικό γραφείο συμψηφισμού των Εβραίων μικροτραπεζιτών και εμπόρων συγκεντρώνοντας τα γραμμάτια τους. Κατέχοντας γραμμάτια από μεγάλο αριθμό διαφορετικών προσώπων, ήταν σε θέση να εξισορροπούν τις αντιφάσεις που προέρχονται από την καθυστέρηση του εμπορευματικού κύκλου Χ-Ε-Χ' και τις επιπτώσεις του στην κανονική πληρωμή των γραμματίων.

β) Τα γραμμάτια αυτά προεξοφλούσαν στις μεγάλες Τράπεζες Οθωμανική, Αθηνών, Ανατολής και αποκτούσαν το απαραίτητο ρευστό.

γ) Οι τράπεζες εύρισκαν πολύ συμφέρουσα τη συναλλαγή με τους Μοδιάνο, λόγω του υψηλού με τα μέτρα της αγοράς της Θεσσαλονίκης επιτοκίου που εξασφάλιζαν. Ως ένα βαθμό ήταν αναγκασμένες να δρουν με τον τρόπο αυτό διότι χρησιμοποιούσαν κεφάλαια από άλλες περιοχές κι όχι επιτόπια, δηλαδή κεφάλαια με υψηλό κόστος, που έπρεπε να εξασφαλίσουν ανάλογη απόδοση. Εξάλλου, η μεγάλη περιουσία των Μοδιάνο τους καθιστούσε άκρως φερέγγυους πιστολήπτες.

δ) Το ρευστό που εξασφάλιζαν οι Μοδιάνο τόσο από την παραπάνω διαδικασία όσο και από τις καταθέσεις που δέχονταν, το χρησιμοποιούσαν για την αγορά γραμματίων από μικροτραπεζίτες και εμπόρους [σημείο (α) που προαναφέραμε]. Όμως η αγορά αυτή γινόταν με όρους δυσμενέστατους για τους πελάτες των Μοδιάνο προκειμένου να υπάρχει περιθώριο ασφάλειας και κέρδους για τους τραπεζίτες.

ε) Όταν κάποιος από τους πελάτες τους βρισκόταν στα πρόθυρα της αναστολής πληρωμών, οι Μοδιάνο – αντίθετα από την τυπική τραπεζική πρακτική – έσπευδαν να του δανείσουν περισσότερα, αλλά με σκληρότερους όρους παίρνοντας υποθήκες στα ακίνητά του (για την ακρίβεια εξασφαλιζόνταν με πωλήσεις επί εξωνήσει). Αποκτούσαν έτσι ακίνητη περιουσία σε εξευτελιστικές τιμές.

Το σχήμα αυτό λειτουργήσε ικανοποι-

Εβραίοι τραπεζίτες της Θεσσαλονίκης επί Τουρκοκρατίας

ηικά και χωρίς κανείς να φαντάζεται τη συνέχεια, ως το φθινόπωρο του 1911, οπότε ξέσπασε ο ιταλοτουρκικός πόλεμος. Τα καταστήματα των Μοδιάνο και Αλλατινί υποχρεώθηκαν να διακόψουν τη λειτουργία τους. Όταν οι πιστωτές τους ζήτησαν μερική εξόφληση των οφειλών τους, διαπίστωσαν ότι οι Μοδιάνο είχαν μεν κτηματική περιουσία, μηδενική όμως ρευστότητα. Στο σημείο αυτό σταμάτησε η ζωή των τραπεζικών καταστημάτων Μοδιάνο και Αλλατινί. Ο εβραϊκός αστισμός της Θεσσαλονίκης είχε δεχθεί το μεγαλύτερο πλήγμα του.

Οι Εβραίοι τοκιστές είχαν τα γραφεία τους γύρω από την οδό Φράγκων. Κανέ-

να επιστημονικό κείμενο δεν μπορεί να μεταδώσει την μεταπολεμική ορφάνια αυτού του θλιβερού δρόμου. Οι στοές, που στο εσωτερικό τους γράφτηκε η πιστωτική ιστορία, στοά Allatini, στοά Lombardo, στοά Tiano, σκοτεινά κελύφη πανάρχαιων σαλιγκαριών, δεν υπάρχουν πια. Τις νύχτες, στις έρημες παρόδους της οδού Φράγκων, ο υποψιασμένος περιπατητής ακολουθώντας, όπως στο παραμύθι, ψίχουλα μνήμης συνθλιμμένα από τα τροχοφόρα, μπορεί ν' ακούσει αμφίβολες φωνές στα ισπανικά, εγκαταλειμμένους ψίθυρους του προηγούμενου αιώνα.

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. Στους κληρικούς κυρίως δάνειζε ο Ιωάννης Καυταντζόγλου, βλ. Γ. Στογιόγλου, Η εν Θεσσαλονίκη πατριαρχική μονή των Βλατάδων, Θεσσαλονίκη 1971, 272 - 274, όπου και η σχετική βιβλιογραφία. Επίσης, Χ. Γάσπαρη «Αθωνικά Σύμμεικτα Αρχείο Αθήνα 1991, κωδ. 3, 4 κ.λπ.
2. Αν κρίνουμε από την πρακτική του πατριαρχείου πρβλ. Π. Κονόρτα «Η οθωμανική κρίση του 19ου αιώνα και το οικουμενικό πατριαρχείο», τα Ιστορικά 3 (1985), 65.
3. Κ.Δ. Μέρτζιου «Μνημεία Μακεδονικής Ιστορίας», Θεσσαλονίκη 1974, 167.
4. Ι.Κ. Βασδραβέλλη «Ιστορικά Αρχεία Μακεδονίας», τόμος Α' Αρχείου Θεσσαλονίκης, σ. 207. Πρβλ. «Η τουρκική λίρα (...) είναι άριστον νόμισμα αλλά έχει το μειονέκτημα ότι οι Εβραίοι της αφαιρούν διαρκώς μέρος του βάρους της και σπανιότατα έχει την αναγραφόμενη απ' αυτής αξία». Επιστολή Κορομηλά προς Διομήδη, 3.11.1913 Αρχείο Διομήδη (στην κατοχή Ν. Παντελάκη) φακ. Δ-87.
5. Μέρτζιου, 461.
6. Περί «προστασίας» βλ. κυρίως Π.Μ. Κοντογιάννη «Οι προστατευόμενοι», «Αθήνα», τόμοι 29 και 30. Σχετική βιβλιογραφία βλ. Κων. Βακαλόπουλου «Οδηγίες της γαλλικής κυβέρνησης προς το νεοδιορισμένο πρόξενο Felix Beaujour στα 1794», Παρνασσός Κ' αρ. 3 (1978) 379, υποσ. 5.
7. Υπενθυμίζεται ότι η οθωμανική αυτοκρατορία ήταν ανοιχτή συναλλαγματική αγορά με παράλληλη κυκλοφορία κάθε νομίσματος.
8. Μέρτζιου, σπ. 296 - 297.
9. Βασδραβέλλη, ο.π. σ.σ. 345 - 347.
10. Οι μουσουλμάνοι κεφαλαιούχοι της Θεσσαλονίκης, στους οποίους πρέπει να συμπεριληφθούν και τα βακούφια, δάνεισαν την χριστιανική κοινότητα για να ανταποκριθεί στα έκτακτα φορολογικά βάρη της και μάλιστα με μεγάλα ποσά. Ε. Χεκίμογλου «Θεσσαλονίκη 1991: Σε οικονομικό αδιέξοδο η ελληνική κοινότητα» Μακεδονική Ζωή τ.χ. Σεπτεμβρίου 1991.
11. Βασδραβέλλη, τόμος Α' 87 - 88, τόμος Β' 139, 237 - 239 και 381 - 382. Β. Δημητριάδη «Φορολογικές κατηγορίες των χωριών της Θεσσαλονίκης κατά την Τουρκοκρατία», Μακεδονικά 20 (1980) 434.
12. Δημητριάδη ό.π. 437 - 459.
13. Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας, άπτελος κώδικας, σελ. 128.
14. Ο.π.
15. Ο.π.
16. Ο.π.
17. Ο.π. σ.σ. 141 - 142. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι επωνυμίες αυτές επιβιώνουν μεταξύ των τοκιστών της Θεσσαλονίκης του μεσοπολέμου. Πρβλ. Ε. Χεκίμογλου «Τράπεζες και Θεσσαλονίκη 1900 - 1936», Θεσσαλονίκη 1987, 106 και παρακάτω II (β).
18. Σούλης: «Η Θεσσαλονίκη κατά τις αρχές της ελληνικής επαναστάσεως», Μακεδονικά 2 (1952), 589.
19. Κωνσ. Βακαλόπουλος «Το εμπόριο της Θεσσαλονίκης 1796 - 1840 (σύμφωνα με ανέκδοτες εκδόσεις Ευρωπαίων προξένων)» Μακεδονικά 16 (1976), 163.
20. Ο.π., 165.
21. Κωνσ. Βακαλόπουλου «Οικονομική λειτουργία του μακεδονικού και θρακικού χώρου στα μέσα του 19ου αιώνα στα πλαίσια του διεθνούς εμπορίου», Θεσσαλονίκη 1980, 51 - 54.
22. Ε. Χεκίμογλου «Χριστιανικές συντεχνίες της Θεσσαλονίκης στα τέλη του 18ου αιώνα», Πρακτικά του Ε' επιστημονικού συμποσίου για τη χριστιανική Θεσσαλονίκη (υπό έκδοση).
23. Ιστ. Αρχείο Μακεδονίας, άπτελος κώδικας ό.π. 4, 5, 6, 9, 11 και 15. Πρβλ. και Κονόρτα, ο.π. «τον 19' αιώνα συναντάμε συχνά τους γενιτσάρους σαν δανειστές του ορθόδοξου ανώτατου κλήρου». Ο.π., 53.
24. Πλην των συντεχνιών ραπτών, βαφέων και παντοπωλών που μνημονεύονται απλώς σε κείμενο του 1804. Βλ. Βασδραβέλλη, ο.π. τόμος Α, 389. Στο ίδιο επίσης, σ.σ. 14 - 16, 332 και 381, υποραδικές απόπειρες Εβραίων να παράγουν ή να εμπορευθούν εκτός συντεχνιακού συστήματος, από το 1695 ως το 1802.
25. Ο.π. 44, Σ. Μάξιμου «Η αυγή του ελληνικού καπιταλισμού», γ' έκδοση, σσ. 84 - 88.
26. Ε. Χεκίμογλου «Το σπίτι με τον πυργίσκο της οικογένειας Καπανιζή», εφημ. Μακεδονία 1.9.1991.
27. Pech E. "Manuel des Sociétés Anonymes Fonctionnant en Turquie", Paris 1902, 112.
28. Εφημ. Αλήθεια, Σάββατο 4 Νοεμβρίου 1906.
29. Ιστ. Αρχείο Μακεδονίας, Αρχείο Τραπεζής Ανατολής (εφεξής ΑΤΑ), φακ. 1733, σελ. 152.
30. Χριστοδούλου Γ. «Η Θεσσαλονίκη κατά την τελευταία εκατονταετία», Θεσσαλονίκη 1936, 142.
31. PECH, ό.π. 113.
32. Για τη θρυλική αυτή προσωπικότητα βλ. Α. Χαμουδόπουλο «Οι Ισραηλίται της Θεσσαλονίκης», Αθήναι 1935, 35 - 38 και Ε. Χεκίμογλου «Κοφινάς προς Διομήδη», Θεσσαλονίκη 1989, 34.
33. Εφημ. «Αλήθεια», Τρίτη 27 Μαΐου 1908, όπου μαθαίνουμε ότι «το Διοικητικό Συμβούλιο καθώρισεν ισόβιον επίδομα διά την χήραν κ. Μόλχο, ικανόν ίνα εξασφαλίση εις το μέλλον άνετον

ζωήν αυτή και τα τέκνα της». Η δολοφονία έγινε με περιστροφή από κάποιον Αρπεδιν μέσα στην Τράπεζα στο Γαλατά, μετά το ωράριο εργασίας. Βλ. Αλήθεια, Τρίτη 20 Μαΐου 1908.

34. Εφημ. Αλήθεια 2 Μαρτίου 1910.
35. Ε. Χεκίμογλου «Η δραστηριότητα των Τραπεζών στο Μοναστήρι και τα Σκόπια», εφημ. Μακεδονία 15.3.1992.
36. Ε. Χεκίμογλου «Υπόθεση Μοδιάνο: τραπεζικό κραχ στη Θεσσαλονίκη το 1911». Βλ. και υποσημείωση 59 του παρόντος.
37. ΑΤΑ, Φακ. 1733:145.
38. Ο.π. 147.
39. Ε. Χεκίμογλου «Υπόθεση Μοδιάνο», 52. Ο Κάρολος Αλλατίνι, μια από τις σημαντικότερες μορφές της Θεσσαλονίκης του 19ου αιώνα, πέθανε το Μάιο του 1910 στη Ρώμη. Εφημ. «Νέα Αλήθεια», Τρίτη 4 Μαΐου 1910.
40. ΑΤΑ, Φακ. 2693, 2694, 1731, 1732. Οι περιουσίες μερικών από τους τραπεζίτες ήταν οι εξής: Αβραάμ Αμάρ 20.000, Μωυσής Αμάρ 8.700, Μπενεζιλίο 13.000, Φερναντέζ Βιτάλ 30.000, Hassid Solomon 20.000, Καπάντζι Μεχμέτ 60.000, Κονφίνο 85.000, Levy 300.000, Saul 401.000, Salem Joseph-Haim 25.000, Καπαντζι Ahmet 60.000, έναντι των οποίων σημειώνουμε δύο χριστιανικούς οίκους: Δημοσθένους Αγγελάκη 30.000, Ιωάννου Χ' Λαζάρου Υιός 35.000 (ΑΤΑ 2693, 55 - 56).
41. ΑΤΑ, Φ. 2693: 225 - 226. με τη λέξη λίρες εννοώ χρυσές λίρες Τουρκίας. Η ισοτιμία της εποχής ήταν: 1 χρυσή λίρα = 22,75 δρχ. περίπου. Ένας ειδικευμένος εργάτης κέρδιζε μια λίρα την εβδομάδα, ενώ ο ανειδίκευτος μισό. Ένας υπηρέτης αμοιβόταν με μια λίρα το μήνα, πλέον τροφής και στέγης.
42. Ο.π. 313.
43. ΑΤΑ, Φ. 1731, εγγρ. 21.4.1906.
44. Ο.π. εγγρ. 28.8.1907.
45. Ε. Χεκίμογλου «Τράπεζες και Θεσσαλονίκη», 133 και 136 - 137. Οι περισσότεροι από τους τραπεζίτες ήταν συγκεντρωμένοι γύρω από την οδό Φράγκων.
46. Ας ληφθεί υπόψη ότι ούτε η σχέση γροσίου - λίρας ήταν σταθερή.
47. Τα θέματα αυτά διαπραγματευόμαστε σε ανέκδοτη μελέτη μας που στηρίζεται σε επεξεργασία του ΑΤΑ.
48. Μοδιάνο = από το Modigliani ή από τη Modena Α.Ρ. Μωυσή «Η ονοματολογία των Εβραίων της Ελλάδος», Αθήνα 1973, σελ. 11.
49. Μεταξύ αυτών και τον γνωστό αρχιτέκτονα Ελή Μοδιάνο.
50. ΑΤΑ Φακ. 1733, σ. 141. Βλ. και Ε. Χεκίμογλου «Υπόθεση Μοδιάνο», σελ. 34.
51. Εφημ. Αλήθεια 1907. Η λιμενική εταιρεία, γνωστή και ως εταιρεία Μπαρπσόλ, από το όνομα Γάλλου πολιτικού και επιχειρηματία, ήταν ιδιωτική.
52. Ε. Χεκίμογλου ο.π.
53. Π.Κ. Ενεπεκίδης «Η Θεσσαλονίκη στα χρόνια 1875 - 1912», 261.
54. Εφημ. Αλήθεια, Τρίτη 27 Ιανουαρίου 1904.
55. Βουρδουνιώτης Γ. «Οι πύργοι της Θεσσαλονίκης», στο Ημερολόγιο 1914 του Φ. Σκώκου. σελ. 73.
56. Χεκίμογλου, ο.π. 48.
57. Χεκίμογλου, ο.π. 49.
58. Εφημερίδα Αλήθεια, Σάββατο 11 Νοεμβρίου 1906. Πριν από τον Florentin υπήρχε ο οίκος Edward Confino με περιουσία, όπως είδαμε (υπόσ. 40) 85.000 λίρες. Ωστόσο δεν ξέρουμε τι περιλάμβανε η περιουσία αυτή. Ο οίκος εμφανίζεται σπανιότατα στους καταλόγους των πιστοδοτών.
59. Χεκίμογλου, ο.π. 31. Η διαφορά ήταν ότι η περιουσία των Αλλατίνι βρισκόταν τοποθετημένη σε μεγάλο αριθμό βιομηχανικών και εμπορικών επιχειρήσεων (μύλοι, κεραμοποιείο, καπνενπόριο, δημητριακά, σαπωνοποιείο, μεταξουργείο, ορυχεία κ.λπ.), ενώ των Μοδιάνο σε ακίνητα και υποθήκες. Μόνο το 6% της περιουσίας των τελευταίων είχε μορφή ρευστοποιήσιμων τίτλων. Με δυο λέξεις, οι Αλλατίνι είχαν ίσως μεγαλύτερη περιουσία από τους Μοδιάνο (50 εκατ. φρ. κατά πηγή της εποχής [ο.π.] έναντι 25 εκατ. φρ.), αλλά οι Μοδιάνο ως τραπεζίτες ήταν πιο

σημαντικοί από τους Αλλατίνι. Πάντως, άλλη πηγή της ίδιας περιόδου (ΑΤΑ Φακ. 2693, σελ. 55 - 56) εκπαμά τους Αλλατίνι σε 500.000 λίρες, δηλαδή όχι πάνω από 12 εκατομ. φρ. και άρα με μικρότερη περιουσία από τους Μοδιάνο.

60. Χεκίμογλου, ο.π. 59 - 60.

61. Ο.π. σσ. 15 - 27, όπου και ανάλυση του λειτουργικού συστήματος.

[Ο **Ευάγγελος Χεκίμογλου** είναι διδάκτορας του Οικονομικού Τμήματος του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Έχει εκδώσει τέσσερα βιβλία και δημοσίευσε τριάντα περίπου άρθρα σχετικά με την οικονομική ιστορία και την τοπογραφία της Θεσσαλονίκης. Έχει επιμεληθεί πέντε εκθέσεις ιστορικών τεκμηρίων γύρω από τα παραπάνω θέματα. Διευθύνει το Πολιτιστικό Κέντρο της Εθνικής Τράπεζας στη Θεσσαλονίκη].

ΠΑΛΙΕΣ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ

Τέσσερις νεαροί Εβραίοι (οι Αλμπέρ Ναχμίας, Δαυίδ Σιών, Ισαάκ (Ιβο) Αλγκάβα - όρθιοι από αριστερά προς τα δεξιά - και ο Ζακ Μαράς) σε φωτογραφία των αρχών Μαρτίου 1943 στο «συνοικισμό 151» στη Θεσσαλονίκη. Οι Εβραίοι όχι μόνον ήταν υποχρεωμένοι να φέρουν το Άστρο του Δαυίδ, αλλά η εκεί Ισραηλιτική Κοινότητα έπρεπε και να τα κατασκευάζει. Οι τέσσερις νέοι της φωτογραφίας μεταφέρθηκαν σε στρατόπεδο εργασίας στη θάβα. Ο μόνος επιζών, ο Δαυίδ Σιών, δραπέτευσε προς τα ανταρκτικά σώματα και κατά τη διάρκεια της Γερμανικής Κατοχής υπηρέτησε στην 2η Μεραρχία του ΕΛΑΣ και στο 7ο Σύνταγμα Ευβοίας με το όνομα «Λάμπρος». Σήμερα ζη στη Θεσσαλονίκη. Οι άλλοι τρεις νέοι της φωτογραφίας μετά πεντάμηνο μεταφέρθηκαν στο Άουσβιτς και κανείς τους δεν επέζησε.

«Η λίστα του Σίντλερ» και η «εβραϊκή προπαγάνδα»

ΣΕ ΑΡΘΡΟ ΤΟΥ στην
«Καθημερινή» (30.3.1994),
με τίτλο «Προοδευτική
τρομοκρατία»,
ο καθηγητής Φιλοσοφίας
του Παντείου Πανεπιστημίου
κ. Χρ. Γιανναράς
θεώρησε την ταινία
«Η Λίστα του Σίντλερ»
ως «πλύση εγκεφάλου
που επιβάλλει η εβραϊκή
προπαγάνδα».

Οι τοποθετήσεις του
κ. Γιανναρά προκάλεσαν
σειρά αλυσιδωτών
αντιδράσεων σε διάφορους
διανοούμενους.

Καταχωρούμε παρακάτω
τα κείμενα που
δημοσιεύτηκαν αναφορικά
με τις απόψεις
που εξέθεσε ο κ. Γιανναράς:

Γενοκτονία, προπαγάνδα και Ιστορία

Του καθηγητή κ. ΚΩΝ. ΤΣΟΥΚΑΛΑ

Ο σάλος που ξεσηκώθηκε με την προβολή της «Λίστας του Σίντλερ» δείχνει ότι, μαζί με τον καλλιτεχνικό και τον οικονομικό, ο Σπίλμπεργκ πέτυχε έμμεσα και τον πολιτικό του στόχο που ήταν ίσως να δείξει ότι ο αντισημιτισμός είναι ακόμα ζωντανός, ότι ο κίνδυνος των γενοκτονιών δεν έχει εκλείψει και ότι οι υποψήφιοι κάπνηλοι της λήθης περιμένουν στη γωνία. Πενήντα μόλις χρόνια μετά το τέλος του πολέμου, σωρεία νέων ιστορικών και ιδεολόγων της αμερικανικής, ευρωπαϊκής αλλά και ελληνικής αλίμονο συντήρησης άγονται στο να αμφισβητήσουν την έκταση, το νόημα και τους στόχους της ναζιστικής βάρβαρότητας, να ερμηνεύσουν το Ολοκαύτωμα ως καθαρό προϊόν της «αναίσχυνης» ιουδαϊκής προπαγάνδας και να «απαλλάξουν» τους σημερινούς Γερμανούς από τα σύνδρομα ενοχής που αποτίθεται ότι τους διακατέχουν ακόμα.

Εκ πρώτης όψεως θα έλεγε κανείς ότι η όλη υπόθεση είναι ανάξια λόγου. «Εμείς» θυμόμαστε και ξέρουμε. Όμως η μετουσίωση της άμεσης μνήμης σε καταγεγραμμένη ιστορία είναι κατ' ανάγκην διαδικασία βαθύτατα φορτισμένη, τόσο ιδεολογικά όσο και πολιτικά. Για τα παιδιά μας το 'Αουσβιτς, η Τρέμπλινκα και του Μπούχενβαλντ θα φαντάζουν απλώς σαν εξωτερικά τοπωνύμια αν δεν «εξαντασθούν» να γνωρίζουν, να θυμούνται και να φοβούνται. Στον επερχόμενο 21ο αιώνα ο Χίτλερ δεν θα «υπάρχει» παρά μόνο στα βιβλία της Ιστορίας. Και η ιστορία αυτή γράφεται τώρα, όταν ακριβώς αρχίζουν να εκλείπουν οι ζωντανές προσωπικές μνήμες και μαρτυρίες και όταν, συνεπώς, ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος εμφανίζεται ολοένα και περισσότερο ως μία ακόμη παρελθούσα - και κατ' αρχήν αξιακά αδιάφορη - συνιστώσα των αντίπαλων εθνικών ιστορικών αφηγήσεων. Έτσι δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για την πρόταση νέων συνθετικών «ερμηνειών» του ιστορικού παρελθόντος που θα προκύψουν

από την αναδιτύπωση και επαναξιολόγηση επιλεγμένων περιστατικών στο πλαίσιο των σημερινών στρατηγικών συγκυριών. Οι οποιοιδήποτε ρέκτες αναθεωρητές, οι οποίοι επιδιώκουν να αφηγηθούν την πρόσφατη ιστορία μέσα από τη σκοπιά που συμφέρει τη «θέση» που υπηρετούν, αισθάνονται πια ότι τα χέρια τους και η γραφίδα τους είναι ελεύθερα.

Όμως, αντίθετα με τα παιδιά, γνωρίζουμε καλά ότι η γενοκτονία έγινε. Και, σε αντίθεση με τους οποιουσδήποτε αναθεωρητές ιδεολόγους, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η «απόδειξη» του ακριβούς αριθμού των θυμάτων δεν μπορεί να αλλάξει τίποτα ως προς την ιστορική στάση μας σε σχέση με όσα έγιναν. Είτε ένα είτε είκοσι εκατομμύρια ήσαν οι νεκροί, παραμένει το φρικιαστικό γεγονός ότι σε μια ευρωπαϊκή χώρα εξαγγέλθηκε και πραγματοποιήθηκε η συστηματική διοικητική εξόντωση μεγάλων μερίδων του πληθυσμού, και μάλιστα με κριτήριο τη «φυλή» στην οποία ανήκαν. Οι Ιουδαίοι και οι Αθίγγανοι δεν ήταν ούτε πολέμιοι των Γερμανών ούτε πεμπτοφαλαγγίτες, δεν παρέβησαν οποιονδήποτε νόμο, δεν αντιστέκονταν, δεν προκαλούσαν. Απλώς είχαν γεννηθεί σε μια χώρα για την ηγεσία της οποίας ήσαν εξολοθρευτέοι λόγω της καταγωγής τους. Πεντακόσια χρόνια πριν η Ιερά Εξέταση είχε αρκασθεί στο να τους εξορίσει. Εκατόν πενήντα χρόνια μετά τον Γκαίτε και τον Σίλερ, οι ναζί αποφάσιαν ότι το «ζήτημα» έπρεπε να «λυθεί οριστικά». Ο παραλογισμός ήταν τόσο πρωτόγνωρος ώστε κανείς δεν μπορούσε να πιστέψει σε αυτό που γινόταν, ούτε καν τα ίδια τα θύματα όταν οδηγούνταν στη σφαγή. Ως μη απειλούντες δεν αισθάνονταν απειλούμενοι. Δεν μπορούσαν φυσικά να καταλάβουν ότι απειλούσαν επειδή και μόνο υπήρχαν.

Διότι τα θύματα της γενοκτονίας δεν ήταν θύματα του πολέμου, του αυθόρμητου ανταγωνιστικού φυλετικού μίσους, της έκρηξης των σαδιστικών ενστικτων καλπαζουσών ορδών ή της αδιάλλακτης θρησκευτικής

μισαλλοδοξίας. Ήταν θύματα μιας μονομερούς, απρόκλητης, «παράλογης» αλλά εκλογικευμένης κεντρικής απόφασης ενός απρόσωπου, ολοκληρωτικού και ορθολογικά οργανωμένου κρατικού μηχανισμού σε μια χώρα «πολιτισμένη» και ανεπτυγμένη. Το γεγονός αυτό και μόνο είναι πρωτοφανές στη νεότερη ιστορία. Και αυτό το πρωτοφανές, τερατώδες και απίστευτο δεν επιτρέπεται να ξεχασθεί.

Το να ανάγεται λοιπόν η οποιαδήποτε ερμηνεία του Ολοκαυτώματος στην ιουδαϊκή προπαγάνδα δεν αποτελεί παρά μία αφελή ή κακόπιστη προσπάθεια μετατόπισης του προβλήματος της ιστορικής μνήμης. Δεν έχει τόση σημασία εν προκειμένω αν ο αντισιμιτισμός, τα γκέτο και η διασπορά οδήγησαν, όπως ισχυρίζονται οι Ισραηλινοί ιστορικοί, «νομοτελειακά» στους θαλάμους αερίων, όπως και δεν έχει σημασία ο τρόπος με τον οποίο επιβλήθηκε και λειτούργησε ο ναζισμός. Η οποιαδήποτε, έστω στρεβλή και κακόπιστη, «χρήση» της γενοκτονίας που μπορεί να γίνεται ή να γίνει είναι εντελώς δευτερεύουσα μπροστά στην οικουμενική ανάγκη να θυμόμαστε την τερατώδη των ανθρώπων. Το γεγονός και μόνο ότι οι θάλαμοι αερίων υπήρξαν και ότι «φιλοξένησαν» άτομα που δεν είχαν άλλη «αξιόμεικτη» ιδιότητα εκτός από τη φυλετική τους καταγωγή, αντανάκλασε ολόκληρο τον ευρωπαϊκό πολιτισμό. Όχι στους Ιουδαίους που το επικαλούνται για τους δικούς τους λόγους. Το Ισραήλ, και οι μέχρι τώρα πολιτικές του όχι μόνο δεν δικαιώνονται, αλλά εντελώς αντίθετα αποκαλύπτουν πόσο εύκολα αλλάζουν οι ρόλοι. Οι σημερινοί Ιουδαίοι είναι οι ανέστιοι Παλαιστίνιοι.

Όμως, στο μέτρο που η οποιαδήποτε ιουδαϊκή «προπαγάνδα» ορθώνεται εξ αντικειμένου ενάντια σε μια λήθη που ίσως να συμφέρει πολλούς, εγκαλώντας την ευρωπαϊκή Δύση για τα εγκληματικά και εκτρωματικά της προϊόντα, η «προπαγάνδα» αυτή είναι ευπρόσδεκτη. Δεν πρέπει εξάλλου να ξεχνάμε ότι πάντα σχεδόν τα θύματα είναι εκείνα που επιμένουν να μετουσιώσουν τη βία που υπέστησαν σε οικουμενική ιστορική μνήμη. Οι θύτες αλλά και οι «τρίτοι» επιδιώκουν ή απλώς βολεύονται με τη λήθη.

Χωρίς την «προπαγάνδα» των

Ελλήνων ιστορικών η πυρπόληση της Σμύρνης όπως και οι σφαγές στο Δίστομο και στα Καλάβρυτα θα είχαν ξεχασθεί, όπως και χωρίς την «προπαγάνδα» των Τούρκων θα είχαν ξεχασθεί οι δικές μας δηλώσεις και οι δικοί μας βιασμοί εις βάρος των πληθυσμών της Μικράς Ασίας. Για τις σφαγές των Παλαιστινίων μόνον οι ίδιοι επιμένουν να μιλούν. Και δίχως την επιμονή των εξόριστων Αρμενίων κανείς πια δεν θα θυμόταν τη γενοκτονία των προγόνων τους. Όσο για σήμερα, οι σφαγές και οι γενοκτονίες εξακολουθούν, κυρίως εκεί όπου μαζί με τα θύματα εξολοθρεύονται και οι επιδοξοί ιστορικοί και προπαγανδιστές του χαμού τους.

Τίθεται βέβαια και το ευρύτερο ερώτημα για το κατά πόσον η ιστορική μνήμη είναι δυνατόν να οδηγήσει σε οτιδήποτε άλλο από τη σαφέστερα προσανατολισμένη αφήγηση ανταγωνιστικών εθνικών ιστοριών. Ήδη ο Έγκελος είχε ισχυριστεί πως «το μόνο πράγμα που μπορεί κανείς να μάθει από τη μελέτη της Ιστορίας είναι ότι κανείς δεν έμαθε ποτέ τίποτε από τη μελέτη της Ιστορίας». Αλλά αν δεν μπορούμε να μάθουμε από τη δική μας, ίσως να μπορούμε να αντλήσουμε ορισμένα διδάγματα από την ιστορία των άλλων. Μιαν ιστορία που, και αν ακόμα εμπεριέχει στοιχεία «προπαγάνδας», μας επιτρέπει ίσως εν μέρει να αποστασιοποιηθούμε κριτικά από τους δικούς μας μύθους. Και να αγρυπνούμε μήπως το τέρας που υπάρχει μέσα μας ξυπνήσει και πάλι. Η Ύδρα δεν έχει ακόμη αποβάλει την ομίχλη της.

Θα χρειαστεί δυστυχώς να περιμέ-

νουμε πολύ ακόμα ώσπου να υπάρξουν οι προϋποθέσεις για μια παγκόσμια «αντικειμενική» εξιστόρηση της εξέλιξης των ανθρώπων και για τη δημιουργία της οικουμενικής μνήμης του ανθρώπινου γένους. Όσο όμως υπάρχουν εθνικά κράτη θα υπάρχουν και εθνικές ιστορίες. Ευτυχώς. Η ιδεολογική διαπραγματεύση που θα ήταν αναγκαία για να γραφεί μια οποιαδήποτε παγκόσμια ιστορία υπό την αιγίδα της οποιασδήποτε Γενικής Συνέλευσης του οποιουδήποτε ΟΗΕ θα εξωθούσε στον ακαριαίο θάνατο της Ιστορίας και της μνήμης. Τα επίσημα κείμενα στηρίζονται κατ' ανάγκην στην κοινά αποδεκτή λήθη που παγιώνεται μέσα από την ισορροπημένη ανταλλαγή των παραλειπτών.

Τουλάχιστον λοιπόν στα εθνικά πλαίσια είναι ακόμα δυνατές οι έμμενες και ιδεοληπτικές «προπαγάνδες» και «αντιπροπαγάνδες» που μας επιτρέπουν να θυμόμαστε, να κρίνουμε, να συγκρίνουμε και να αντιστεκόμαστε όσο μπορούμε στον παραλογισμό και στη θαρραλότητα. Οι κίνδυνοι της παρερμηνείας είναι ευκολότερα αντιμετωπίσιμοι από τους κινδύνους της συναινετικής αποσιώπησης. Και αν λοιπόν ορισμένοι Ευρωπαίοι επιθυμούν να παρακάμψουν το Ολοκαύτωμα, θα πρέπει να επιχαιρούμε που οι Ιουδαίοι επιμένουν να μας θυμίζουν ότι ο ευρωπαϊκός πολιτισμός ήταν δυνατόν να γεννηθεί το τέρας και να ονομάσει το ακατονόμαστο.

[Ο κ. Κωνσταντίνος Τσουκαλάς είναι καθηγητής Κοινωνιολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Το άρθρο του δημοσιεύτηκε στο «Βήμα», 15.5. 1994].

Ορθοδοξία, Ελληνισμός και Δύση

Του κ. ΝΙΚΟΥ ΑΛΙ ΒΙΖΑΤΟΥ

Σε άρθρο του στο «Βήμα» (30.4.1994) ο καθηγητής του Συνταγματικού Δικαίου στο Πανεπιστήμιο Αθηνών κ. Ν. Αλιβιζάτος, έγραψε, μεταξύ άλλων:

«Τον τελευταίο καιρό την παραστατικότερη εικόνα της «φιλοπόλεμης» Ορθοδοξίας δεν την δίνουν τελικά οι «Δυτικοί» ούτε οι οπαδοί

της Ουνίας, αλλά εμείς οι ίδιοι. Είτε πρόκειται... για την εμπρηστική αρθρογραφία ορισμένων νεο-ορθόδοξων φιλοσοφούντων που, κατακεραυνώνοντας τη «Λίστα του Σίντλερ» ως προϊόν εβραϊκής και μόνον προπαγάνδας, ζητούσαν να αποκατασταθούν «οι σταθερές (φυλετικά «καθαρές», θα ρωτούσαμε) ταυτότητες του ανθρώπινου είδους είτε...».

Ο κ. Γιανναράς και το Ολοκαύτωμα

Της κας Γιάννας Φραγκοπούλου

Ο κ. Χρ. Γιανναράς είναι ένας σημαντικός ακαδημαϊκός δάσκαλος και η ιδιότητά του αυτή δεν του επιτρέπει να εκφράζεται, θα τολμούσα να πω, άκριτα για μερικά πράγματα.

Διάβαζα ένα σημείωμά του στην «Καθημερινή», όπου διατύπωνε τον ακόλουθο ισχυρισμό:

Αναφερόμενος στην «τρομοκρατία που ασκούν οι απαιτητές της ανοχής» που δεν δέχονται την αμφισβήτηση της απαίτησής τους για ανοχή αξιώνοντας υποταγή στο δικό τους δικαίωμα κατάλυσης των φραγμών, παρατηρούσε:

Όλοι οι παραπάνω λαοί δεν έχουν «δικαιώματα», δεν συγκινούν τη διεθνή αγέλη της «προοδευτικής» αποχαύνωσης. Η οργή εκρήγνυται μόνο αν κακολογηθούν οι Εβραίοι, οι ομοφυλόφιλοι, οι μουσουλμάνοι της Βοσνίας, η πλασματική «εθνότητα» των Σκοπιανών.

Μην τολμήσεις να χαρακτηρίσεις διαστροφή την ομοφυλοφιλία, μη διανοηθείς να έχεις αντίρρηση για την πλύση εγκεφάλου που μας επιβάλλει η εβραϊκή προπαγάνδα με τα «Ολοκαύτωμα» και

«Καλώς τονα κι ας άργησε...»

Με τον παραπάνω τίτλο ο
«Βηματοδότης» («Βήμα»,
8.5.1994) σημείωσε:

«Εβραϊκή προπαγάνδα» χαρακτηρίσε τη «Λίστα του Σίντλερ» (νεο)ορθόδοξος και (ημι)φιλόσοφος Έλλην. Τη δική του προπαγάνδα χρειάζεται να την χαρακτηρίσουμε ή φαίνεται από μόνη της».

τις σαρωτικά βραβευόμενες «Λίστες του Σίντλερ». Όποιος αναφερθεί σε αυτούς τους προνομιούχους της ανοχής δίχως να προτάξει επίθετα κατάφασης και αποδοχής, είναι ξεγραμμένος».

Εβραϊκή προπαγάνδα τα Ολοκαύτωμα; Μα τέτοια ύβρη δεν την τολμήσαν ούτε οι χιτλερικοί. Προνομιούχος της ανοχής ένας λαός που κάτω από τα μάπα μας έγινε στάχτη; Δεν πρέπει λοιπόν να θυμόμαστε στους αιώνες - όχι στα πενήντα χρόνια που πέρασαν έκτοτε - το μέγα έγκλημα που συντελέστηκε από ανθρωποειδή που αρχίζουν και τώρα να σηκώνουν κεφάλι;

«Πλύση εγκεφάλου» η σφαγή εκατομμυρίων ανθρώπων;

Ο κ. Γιανναράς ασφαλώς θα πρέπει να δώσει μια εξήγηση γιατί θεολόγος αυτός και καθηγητής της Φιλοσοφίας σε Ανώτατο Εκπαιδευτικό Ίδρυμα δεν μπορεί να διδάσκει παρόμοιες εξαιρετικά επικίνδυνες για τους φοιτητές του, θέσεις.

[Δημοσιεύτηκε
στα «Πολιτικά Θέματα» 8.4.1994]

Επιστολή του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου Ελλάδος

Το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος απέστειλε την παρακάτω επιστολή στην εφημερίδα «Καθημερινή», η οποία δεν την δημοσίευσε:

Σε άρθρο του με τίτλο «Προοδευτική τρομοκρατία», που δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα σας στις 30.3.1994, ο συνεργάτης σας κ. Χ. Γιανναράς ανέφερε την κατ' αυτόν «... πλύση εγκεφάλου που μας επιβάλλει η εβραϊκή προπαγάνδα με τα «Ολοκαύτωμα» και τις σαρωτικά βραβευόμενες «Λίστες του Σίντλερ».....

Σε επιστολή μας με ημερομηνία 21.4.94, την οποία αποστείλαμε και στην εφημερίδα σας, γνωρίσαμε στον κ. Γιανναρά τα παρακάτω:

«... Υπάρχουν μερικά τραγικά συμβάντα κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο (όπως, για να μείνουμε μόνο στον ελλαδικό χώρο, τα Καλάβρυτα, το Δίσιτομο, η Βιάννος, το Κυριάκι) τα οποία δεν επιδέχονται αμφισβήτησεων ή έστω απλών ακαδημαϊκών συζητήσεων. Πρόκειται για συμβάντα - μνημεία που αμαυρώνουν την ιστορία του ευρωπαϊκού πολιτισμού (όπως ήταν παλαιότερα η Ιερά Εξέταση). Ένα τέτοιο μνημείο είναι το Ολοκαύτωμα, στο οποίο 6 εκατομμύρια αθώοι έχασαν τη ζωή τους από ανθρώπινα κτήνη για μόνον τον λόγο της θρησκείας τους.

Το Ολοκαύτωμα δεν χρειάζεται "να βοηθηθεί" από κανενός είδους αποχαυνωτική προπαγάνδα. Πρόκειται για ένα γεγονός στο οποίο η παγκόσμια κοινή γνώμη αναφέρεται με αποτροπιασμό και ντροπή για εκείνους που συνέλαβαν την ιδέα και - το χειρότερο - την εξέτελεσαν με πρωτόγνωρη βαρβαρότητα. Οι ταινίες όπως «Η Λίστα του Σίντλερ» απευθύνονται ακρι-

βώς στη συνείδηση των ανθρώπων όλου του κόσμου για να αποφευχθούν στο μέλλον παρόμοια ομαδικά εγκλήματα δεδομένου ότι σε παρόμοιες περιπτώσεις δεν μπορεί να είναι κανένας βέβαιος για το ποιος θα είναι σήμερα ή αύριο το θύμα των εξουσιαστών.

Οι μόνοι οι οποίοι εξακολουθούν να υπερηφανεύονται για τα «κατορθώματα» των Ναζί είναι οι νουσταλγοί του Χίτλερ, αλλά κι αυτοί δρουν στο σκοτάδι αφού αντιμετωπίζουν τη μαζική αποδοκιμασία των απλών ανθρώπων και την ολοκληρωτική καταδίκη της οργανωμένης κοινωνίας, εκτός μόνον από εκείνους που με τη στάση τους καθιστούν τους Νεοναζί «προνομιούχους της ανοχής».

Πέραν όμως από εμάς και άλλους, όπως οι καθηγητές κ.κ. Ν. Αλιβιζάτος και Κ. Τσουκαλάς στο «Βήμα», η κα Γ. Φραγκοπούλου στα «Πολιτικά Θέματα», κατέδωκαν, κατά τρόπο μάλιστα έντονο, τα γραφόμενα του αρθρογράφου σας. Ο τελευταίος, ενώ απέφυγε να απαντήσει στην επιστολή μας, σε υστερόγραφο νεότερου άρθρου του («Καθημερινή», 4.5.1994) προσπάθησε να δικαιολογηθεί γράφοντας, μεταξύ άλλων, ότι «Η ιδεολογική τρομοκρατία εύκολα γλιστράει σε κωμικές αφελείς - μην ξεχνάμε πόσο γέλιο μας χάρισε ο αλήστου μνήμης Πατακός».

Δεν θα θέλαμε να θεωρήσουμε ότι με την τελευταία του αυτή παρατήρηση ο κ. Γιανναράς αυτοχαρακτηρίζει τα γραφόμενά του.

Με τιμή

Ο Πρόεδρος
Νισήμ Μαΐς

Ο Γεν. Γραμματέας
Μωυσής Κωνσταντίνης

Απάντηση του κ. Χρ. Γιανναρά

Τέλος, στις 22.5.1994, ο κ. Χρ. Γιανναράς απέστειλε προς τον πρόεδρο του ΚΙΣ κ. Ν. Μαΐς την παρακάτω επιστολή:

«Αξιότιμε Κύριε Πρόεδρε,

Σας ευχαριστώ για την από 21.4.94 επιστολή σας, την οποία τα Ελληνικά Ταχυδρομεία μου επέδωσαν μόλις στις 18.5.94.

Θα μου επιτρέψετε να πιστεύω ότι η Ισραηλινή Κοινότητα στην Ελλάδα, με το κύρος, το όνομα και την παράδοση που εκπροσωπεί, δεν μπορεί να εμπιστευτείται την κατανόηση και ερμηνεία δημοσιευμάτων σε δημοσιογράφους αμφίβολης κατάρτισης και εθισμένους σε επιπόλαιες αναγνώσεις.

Η επίμαχη επιφυλλίδα μου δεν αμφισβητούσε τη φρίκη της γενοκτονίας των Εβραίων από τους Ναζί. Εξέφραζε αυτό που πιστεύω: Ότι η **ιερότητα** μακραίωνων πνευματικών παραδόσεων, όπως η εβραϊκή, αδικείται καιρής, όταν αφήνεται να επηρεασθεί από εκκοσμικευμένα κριτήρια εξουσιαστικής κοινωνικής επιβολής ή προπαγανδιστικές μεθόδους, όπως αυτές που υιοθέτησε, με ρηχό λαϊκισμό (κατά τη γνώμη και κρίση μου) η «Λίστα του Σίντλερ».

Αντέδρασα και αντιδρώ επιπλέον, όταν ο πλούτος και η θυσιαστική ιστορία μιας τέτοιας πνευματικής παράδοσης, κατανοείται και προβάλλεται σαν κοινωνιολογική περίπτωση «μειονότητας» που πρέπει να υπερασπισθούμε τα «δικαιώματά» της, παράλληλα (και για λόγους προφανείς) με τα δικαιώματα των ομοφυλοφίλων ή των μουσουλμανικών μειονοτήτων στα πλασματικά κρατικά μορφώματα της Βαλκανικής.

Αν ποτέ ασχοληθείτε με βιβλία και μελέτες μου, δεν θα έχετε ανάγκη τέτοιων εξηγήσεων. Η εμμονή των «τέκνων της πίστης», του λαού των τέκνων του Αβραάμ στην προτεραιότητα της πνευματικής παράδοσης, είναι, στα δικά μου μάτια, ίσως η πιο παρήγορη αντίσταση στον ισοπεδωτικό μηδενισμό του πολιτισμού μας σήμερα. Από αλλού να φοβάσθε για αντισημιτισμό.

Φαίνεται όμως τα δημοσιογραφικά κριτήρια μπορούν να μας επηρεάσουν κάποια στιγμή όλους.

Με εξαιρετική τιμή
Χρήστος Γιανναράς

16 νέοι «Δίκαιοι των Εθνών»

Δεκαέξι νέοι «Δίκαιοι των Εθνών» προσετέθησαν στον ημερήσιο κατάλογο των Χριστιανών αδελφών μας, που κατά τη διάρκεια της Κατοχής, με κίνδυνο της δικής τους ζωής έσωσαν ομοθρήσκους μας.

Η απονομή του τίτλου αναγνωρίσεως της προσφοράς τους γίνεται από το Ίδρυμα Yad Vashem του Ισραήλ, ύστερα από έλεγχο των στοιχείων και μαρτυρίες των διασωθέντων.

Κατά την τελετή μίλησαν και εξήραν τη συμβολή των ημεθέντων ο πρέσβης του Ισραήλ κ. D. Sasson και ο πρόεδρος του Κεντρικού Ισραηλτικού Συμβουλίου Ελλάδος κ. Ν. Μαΐς. Ακολούθησε καλλιτεχνικό πρόγραμμα με μουσική και απαγγελίες ποιημάτων που αναφέρονται στο Ολοκαύτωμα.

Με το μετάλλιο του «Δικαίου των Εθνών» τιμήθηκαν οι:

- **Ελένη και Ιωάννης Ανδριοπούλου**, οι οποίοι φιλοξένησαν την οικογένεια Σολομών με τα τρία παιδιά της Τζούλια, Ρενέ και Ισαάκ.

- **Ασπασία και Θέμος Ιωαννίδη**, οι οποίοι φιλοξένησαν τη Λούση, Τζούλια και Ισαάκ Σολομών. Το μετάλλιο παρέλαβε η κόρη τους Άννη Μόλλερ.

- **Ιωάννα και Σωτήρης Παναγιωτοπούλου**, για την διάσωση της παραπάνω οικογένειας Σολομών.

- **Αντέλα Ποταμιάνου**, η οποία φιλοξένησε για ένα χρόνο την κα Σάρα Λεβή και τη μητέρα της. Το μετάλλιο παρέλαβε η κόρη της Νανά Ποταμιάνου - Κοντοπούλου.

- **Νικόλαος και Βασιλική Μπέτσου**, οι οποίοι διέσωσαν την οικογένεια Σάββα Ελχάι - 5 άτομα, την οικογένεια Μωυσή Ελχάι - 3 άτομα, - την οικογένεια Ραφαήλ Μπέτσικα - 2 άτομα - και την οικογένεια Σουλτάνας Ναζόν - 3 άτομα. Το μετάλλιο παρέλαβε ο γιος τους Αντώνης Μπέτσος.

- **Ευθυμία Γιαννοπούλου - Ξανθοπούλου**, η οποία διέσωσε την οικογένεια Μεντές Μορδοχαί - 7 άτομα. Το

μετάλλιο παρέλαβε ο σύζυγός της Λεωνίδας.

- **Ευλαμπία Τοκατλίδου**, η οποία διέσωσε την οικογένεια Μαρί Μορδεχάι.

[Η Ευθυμία Γιαννοπούλου-Ξανθοπούλου καθώς και η Ευλαμπία Τοκατλίδου, που δε ζουν σήμερα, αναφέρονται από την κα Μ. Μορδεχαί στην αφήγησή της που δημοσιεύεται σ' αυτό το τεύχος (σελίδα 5), με τον τίτλο «Τα χρόνια της Κατοχής». Στο άρθρο αυτό αναφέρονται επίσης οι αδελφές της Ευ. Γιαννοπούλου, Βηθλεέμ Γιαννοπούλου - Σούμπαση και Μελπομένη Ντίνα, οι οποίες ζουν σήμερα στην Αθήνα].

- **Νικόλαος Παφίλης**, ο οποίος διέσωσε πολλούς Εβραίους από τη Θεσσαλονίκη βοηθώντας στην έκδοση πλαστών ταυτοτήτων και μεταφέροντάς τους με αυτοκίνητα επισιτισμού. Μεταξύ των Εβραίων που βοήθησε οι Σαμ και Ραχήλ Ναχμία, Ισαάκ και Ματθίλδη Χάγουελ.

- **Ανδρέας Καργάδος**, ο οποίος διέσωσε τις οικογένειες Σαμ Ναχμία και Ισαάκ Χάγουελ.

- **Ιωάννης και Φρόσω Βαμβακάρη**, οι οποίοι διέσωσαν τους Ζακ, Μισέλ και Ηλία Κοέν.

- **Δημοσθένης Πουρής**, ο οποίος διέσωσε τους Ζακ και Μισέλ Κοέν.

- **Αντώνης και Μαρία Βουδούρογλου**, οι οποίοι έσωσαν τον Ιωσήφ Ασαέλ και την αδελφή του Ζανβίν. Το μετάλλιο παρέλαβε η κόρη τους Μαίρη Βουδούρογλου - Βρετοπούλου.

- **Μαρία Ψαροπούλου** και τα παιδιά της **Χαράλαμπος και Ιωάννης**, οι οποίοι διέσωσαν την Ντόλυ Ασέρ και την αδελφή της Υβόννη. Το βραβείο παρέλαβε η χήρα του Χαράλαμπου Ψαροπούλου, Μαρία.

- **Κώστας Νικολάου**, ο οποίος διέσωσε τον Ζακ Κοέν.

- **Εμμανουήλ Κονιόρδος**, ο οποίος διέσωσε τον Ιωσήφ και την Ζανβίν Ασαέλ.

50 χρόνια από την καταστροφή του Διστόμου

Φέτος, στις 10 Ιουνίου, συμπληρώνονται 50 χρόνια (1944 - 1994) από την ημέρα κατά την οποία οι Ναζί εξόντωσαν τους κατοίκους κι έκαψαν το χωριό Διστόμο (Βοιωτίας). Με την ευκαιρία αυτή το ΚΙΣ απέστειλε στο Δήμαρχο Διστόμου κ. Γ. Καίλη, το παρακάτω μήνυμα:

«Οι Εβραίοι της Ελλάδος, οι οποίοι πριν από 50 χρόνια υποστή-

καμε τα ίδια μαρτύρια με τους κατοίκους της ιστορικής πόλεώς σας, από του ίδιους αδησώπητους κατακτητές, υποκλινόμεθα με σεβασμό στην ιερά μνήμη των θυμάτων του Διστόμου.

Η θυσία του Διστόμου θα παραμείνει αιώνια στη Βίβλο των Ηρώων της Ελλάδος κατά τους αγώνες για την ελευθερία κατά των δυνάμεων της βίας».

Βιβλία

✓ **Δημήτρης Τσινικό-
πουλου:** *Ποίηση
στα λόγια του Ιησού*
(Εκδόσεις «Παρατηρη-
τής», Θεσσαλονίκη
1993).

Πρόκειται για μια
πολύ ενδιαφέρουσα

και πρωτότυπη εργασία,
καρπός πολυετούς έρευ-
νας που ξετυλίγεται μέσα
σε 150 σελίδες.

Η μελέτη αυτή δείχνει
για πρώτη φορά στον
ελλαδικό χώρο με τεκμη-
ριωμένο τρόπο, ότι πολλά
από τα «Λόγια» του
Ιησού, αναγνωσθούν
στο πρωτότυπο κείμενο
με ιδιαίτερη προσέγγιση
και «άλλο μάτι» και
ακόμα καλύτερα, όταν
μεταφερθούν - μεταφρα-
στούν στη μητρική γλώσ-
σα του Χριστού, την αρα-
μαϊκή, αποκτούν ποιητι-

κή νιοή και δομή.

Ιδιαίτερη έμφαση δίνει
ο συγγραφέας στο δεύτερο
κεφάλαιο της μελέτης του,
που φέρει τον τίτλο «Ο
παραλληλισμός των
μελών». Με αναλυτικά,
εκτεταμένα και κτυπητά
παραδείγματα, ο συγγρα-
φέας δείχνει ότι ο ποιητι-
κός λόγος του από τη
Ναζαρέτ Ιησού υποτάσσε-
ται στους κανόνες ποιη-
σης της αρχαίας εβραϊκής
φιλολογίας και της φιλο-
λογίας της αρχαίας εγγύς
Ανατολής. Ο αναγνώστης
πληροφορείται ότι η

αρχαία εβραϊκή πίστη
είναι απαλλαγμένη από
τη ρίμα, το μέτρο και τον
αρχαίο δακτυλικό εξάμε-
τρο. Αυτό που χαρακτηρι-
ζει την ποίησή της είναι
κυρίως ο «ρυθμός σκέ-
ψης», που εμφανίζεται
και υλοποιείται με τον
παραλληλισμό των
μελών, φαινόμενο στο
οποίο υποτάσσεται σχε-
δόν όλη η ποιητική δομή.
Ο παραλληλισμός των
εμφανίζεται, είτε ως συνω-
νυμικός, αλλά με διαφο-
ρετικά λόγια, είτε ως αντι-
θετικός.

Γράμματα στα «Χρονικά»

• Εβραίοι μαθητές στη Θεσ/νίκη

✓ **Ο κ. Αλέξανδρος Αθ.
Καρίνης,** νευρολόγος -
ψυχίατρος, Θεσσαλονίκη,
«με σεβασμό στη μνήμη των
αδικοχαμένων φίλων του
και όλων των παιδιών της
Ευρώπης που χάθηκαν στο
Ολοκαύτωμα», καταγράφει
τις αναμνήσεις του.

«Με την επίεση του ολοκαυ-
τώματος θα ήθελα να γράψω
όσα ενθυμούμαι για τους
Εβραίους συμμαθητές μου, σαν
μνημόσυνο στη μνήμη τους,
σαν δείγμα αγάπης και έκφρα-
ση των ευτυχισμένων νεανι-
κών χρόνων τους οποίους
έζησα μαζί τους.

Στο Ελληνογαλλικό Κολλέ-
γιο "Δελασάλ" είχα συμμαθητή
τον **Δάρειο Νεφουσί,** ένα
χαριτωμένο, πανέξυπνο μαθη-
τή, λεπτό και ευγενικό, τυπικό
sefarad. Ήταν από τους καλύ-
τερους μαθητές της τάξεώς μου
και ο μόνος ανταγωνιστής μου
κάθε εβδομάδα, όταν ο Frere
Directeur μας έδινε τα βιβλία-
ρια κάθε Σάββατο κατά σειράν
βαθμολογίας. Λεπτός, μελα-
χρινός, ασκινητός, αγαπητός
σε όλους, χωρίς να μαλώνει

ποτέ με κανέναν. Κατοικούσε
κάπου στην περιοχή που ήταν
το Κολλέγιο. Δεν τον είχα
συναντήσει τις δύσκολες μέρες,
γιατί - όπως γράφω - έμενε
στην περιοχή πλατείας Βαρδα-
ρίου.

Ένας άλλος φίλος μου και
συμμαθητής μου ήταν ο **Ερρί-
κος Αμπαστάδο.** Παχουλός,
ψηλότερος από μένα, πάντα
γελαστός, χαρούμενος και
ευχάριτος, καλός μαθητής,
οργανωτικός, ίσως θα γινόταν
ένας καλός Manager. Θυμού-
μαι όταν με παρακάλεσε να του
δώσω δύο καραβάνες στρατιω-
τικές που είχα, για να συμπλη-
ρώσει τον εξοπλισμό του για
την αναχώρησή του στην Κρα-
κοβία. Είχε κατασκευάσει ένα
είδος μεγάλου γυλιού στρατιω-
τικού, στον οποίο είχε, ό,τι θα
χρειάζονταν για το ταξίδι και την
εγκατάστασή του εν συνεχεία
στην Κρακοβία. Κατοικούσε
στην οδό Βελισσαρίου, γωνία
με Παρασκευοπούλου και εγώ
στην οδό Σπάρτης, με αποτέλε-
σμα να είμαστε σχεδόν πάντοτε
μαζί. Θυμάμαι με πόση επιμέ-
λεια είχε συγκεντρώσει σιδη-
ροποτε πίστευε ότι θα χρειασθεί
στο μεγάλο του ταξίδι και φεύ-
γοντας ήλθε να μου δώσει τα
σχολικά του βιβλία για να του
τα φυλάξω έως ότου επιστρέψει
για να τελειώσει το Α' Γυμνά-

σιο στο οποίο φοιτούσε.

Άλλος φίλος μου ήταν ο
Σαμ Λεβί. Ήταν ένα πανέμορ-
φο, λεπτό αγόρι, που κατοικού-
σε στην οδό Μπιζανίου πολύ
κοντά στο πατρικό μου σπίτι
και παίζαμε συχνά ποδόσφαι-
ρο μαζί. Ήταν ο πιο αριστο-
κράτης από όλους τους φίλους
μου. Η οικογένειά του ήταν
μεγαλοαστική, ο πατέρας του
έμπορος και κατοικούσαν σε
ένα πολύ ωραίο τρίπατο σπίτι.
Είχαμε και οι δύο τη συνήθεια
να συγκεντρώνουμε τα διαφη-
μιστικά φυλλάδια της ΔΕΘ.
Μάθαινε γαλλικά και με τα
σημερινά μου κριτήρια πιστεύω
πως θα γινόταν ένας εξαιρετός
καλλιτέχνης ή επιστήμων.

Θυμάμαι ακόμα τον **Τζάκο,**

τον **Νίκο (;), τον Μορίς** και
όλα τα άλλα παιδιά που έμεναν
στην περιοχή της Αγίας Τριά-
δος. Δεν είχαμε μαλώσει ποτέ,
για τίποτε. Οι συνηθισμένοι
παιδικοί καυγάδες δεν υπήρ-
ξαν ποτέ ανάμεσά μας. Άλλω-
στε όλη η περιοχή ήταν ήσυχη,
καθαρή, περιποιημένη, με
κήπους και όμορφα σπίτια. Η
μνήμη τους μου είναι καθαρή
παρά τα 66 μου χρόνια και τα
πρόσωπά τους σαν να τα βλέπω
όταν είμαι μόνος και αναπολώ
τα νεανικά μου χρόνια.

Πιστεύω ότι η παρουσία
τους θα διαμόρφωνε ένα περι-
βάλλον κοσμοπολιτικό, όπως
σε κάθε πόλη στην οποία το
εβραϊκό στοιχείο ήτο παρόν».

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ
ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Υπεύθυνος σύμφωνα με το Νόμο:
Ο Πρόεδρος του Κ.Ι.Σ. ΝΙΣΗΜ ΜΑΪΣ
Σουρμελή 2 • 104 39 ΑΘΗΝΑ

Διανέμεται δωρεάν

ENGLISH SUMMARY

of the Contents of Issue No 131

MAY - JUNE 1994

✓ The leading article, entitled «*What, not the Jews again?*» is by cinema critic Dimitris Haritos. Taking as his starting - point a critical presentation of the film *Schindler's List*, Mr Haritos expresses the view that «some reviewers of the film were wrong in believing that the question of the Holocaust is outdated».

✓ Ilias Petropoulos summarises the main points of a doctoral thesis entitled «*History of the relations between Greeks and Jews*», by Bernard Pierron, submitted to the Paris Institute of Eastern Languages and Cultures.

✓ Miriam Mordocai, who was born in the Macedonian city of *Verria* and now lives in Israel, tells *her personal story of the Holocaust years* and gives details of the persecution of the Jews in Greece. Miriam Mordocai tells how her family was saved by Greek Christians, whom she praises and thanks.

✓ G. Zoumbos presents a number of extracts from the book by G. Zavitsianos «*Ray of Light*»: *The Persecution of the Jews in History*, printed in Corfu in 1891. The article refers to *events concerning Jews in Corfu during the nineteenth century*.

✓ In an article entitled «*Progressive Terrorism*», Professor Christos Yannaras stated that *Schindler's List* was

«Jewish propaganda» similar to that produced by other marginal groups (such as homosexuals or muslims) which no one was alleged to be entitled to oppose or disagree with. Mr. Yannaras was answered by Professor N. Alivisatos and K. Tsoukalas who argued that «if the world community is supposed to forget the Holocaust and be led in the direction of racial discrimination, as would seem to be the conclusion derived from Mr Yannaras' text, then better that the Jews should remind us of the crimes of the twentieth century». The Central Board of Jewish Communities in Greece also issued a reply to Mr Yannaras. Mr Yannaras sent an explanatory letter to the Central Board of Jewish Communities in Greece. This issue contains all the relevant texts.

✓ This issue also gives the names of 16 *Greek Christians* to whom Yad Vashem has awarded the title of Righteous among the Nations for saving Jews during the occupation. It also contains a message from the Central Board of Jewish Communities in Greece to the Mayor of *Distomo (Viotia)* on the occasion of the 50th anniversary of the day (10 June 1944) when the Nazis burned the village and massacred its inhabitants, a letter from Dr A. Karipis with reminiscences of *his Jewish schoolmates in Thessaloniki*, and a review of a book by D. Tsinikopoulos entitled *Poetry in the Words of Jesus*. ■

